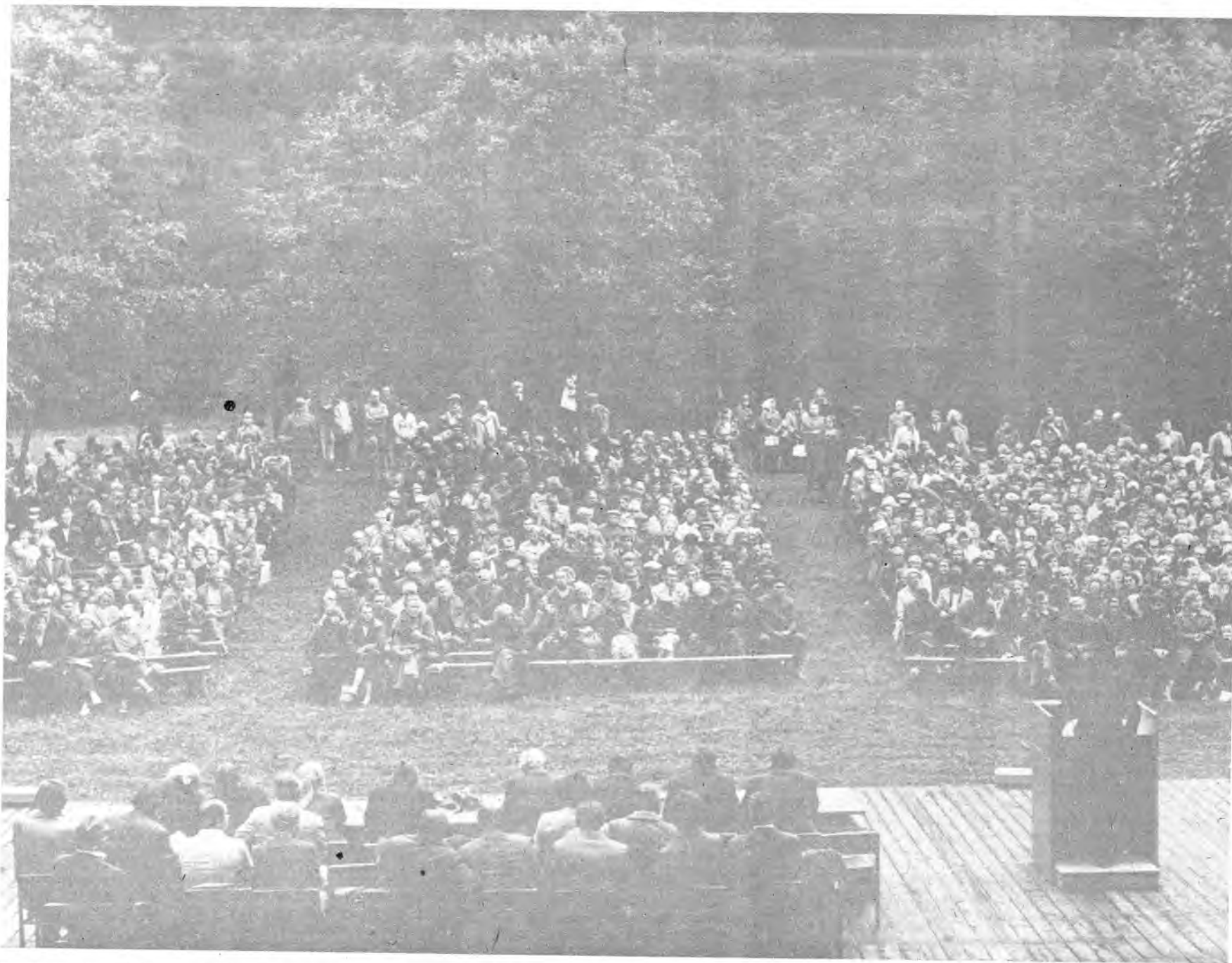
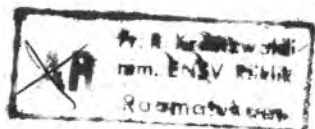

ARAVETE KANGRUMÄEL KUULATI KONVERENTSI ETTEKANDEID JA ARUTLETI TULEVIKUPLAANE.

VEART MEHED VEART TAMME JA TAMMELEHE ALL

«On sümbolised need kaks päeva, mis siin veetsime.» alustas Eesti NSV Looduskaitse Seltsi esimees, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja Edgar Tõnurist seltsi VI vabariikliku konverentsi lõppsõnavõttu 31. juulil Järva-Madisel. «Nagu siinsed elanikud omal ajal pidasid võitlust veega, pinnaveega, tuli meil võidelda taevaveega.»

Ilm tõesti ei hellitanud kokkutulnuid. Aga ka ei heidutanud. Autode ja busside rivi venis sõitude ajal oma kolme kilomeetri pikkuseks ja inimesi loeti 1500 ringis.

Esimene päev Aravete Kangrumäel sisaldas E. Tõnuristi avasõna, J. Eilarti ettekande «60 aastat Nõukogude looduskaitset ning Eesti NSV Looduskaitse Seltsi tegevuse tule-

musi ja taotlusi», organisatsioonilist tegevust. Alliku sonhoogi klubis toimus loodus- ja looduskaitsefilmide festival; oli võimalus tutvuda sama sonhoosiga ja Roosna-Alliku forellikasvandusega, külastada looduskaitseteemalist näitust ja seltsi Viljandi osakonna asutajaliikme Juhani Muksi teraviklikku loodusmaalinäitust. Lõkkeõhtul esinesid Alliku sonhoosi ametiühinguklubi ja Aravete kultuurimaja taidlajad. Kummagi päeva kava täiendasid rabamatkad.

«Tammsaare ja loodus» oli kutsekaardile märgitud teise päeva suunitlus.

Hommikul kattus A. H. Tammsaare mälestussamba esine meel ja põlvililledega, mida seltsi osakondade esindajad olid kõigist Eestimaa

paikadest kaasa toonud, ka Jüriõuelt ja Kolgojalt, kust sa- jandi alguses kirjaniku vane- mad siia maale saabusid. Palju- dest südamlikest sõnadest kõi- ge südamlikumad ütles küll Valve Ploompuu, omaaegne naabrilaps Koitjärvelt.

Kirjaniku noorustulest kodukoha loodusest luges Lai- ne Mesikäpp, katkendi G. Sui- su kõnest mälestussamba ava- misel 30. augustil 1936 esitas Heino Mandri ja Anton Han- seni avalikust kirjast kirjanik A. H. Tammsaarele Voldemar Panso.

Siis jäi pisut aega ülesehitat- tud hoonete uudistamiseks Tammsaare-Põhja talus, kuni meestelaul kutsus põlise tam- me alla.

Riiklik Akadeemiline Mees- koor Kuno Arengu ja Olev

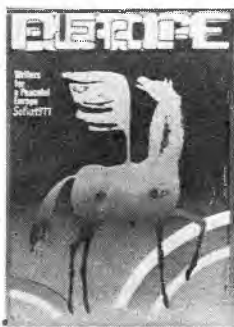
Oja juhatusel laulis täispikku- ses kava, millest Gustav Erne- saks Tammsaare- elamuslik «Veart kellad» (I. Sikemäe sõ- nadele) oli esiettekandes. Pa- raku ei saanud maestro ise haiguse tõttu kohal viibida. Kuulajad olid kontserdiga üli- malt rahul, ilmselt ka lauljad, ning koorijuht Olev Oja kinni- tas, et laulda oli rõõm.

«Veart kellade» (valminud märtsis 1977) esiettekanne pi- di toimuma just siin, arvas Voldemar Panso, sest kuigi laulule võib klassikatulevikku kuulutada, kuskil mujal ei hakka ta nii jõuliselt ja sügavalt kõlama kui selle tamme all. Emotsionaalse sidumine loodusega on ülitäh- tis. Ja üldse tuleks edaspidi kirjaniku kodukohas kindlasti korraldada intiimseid Tammsaare-päevi, võimalusi oleks

mitmesuguseid. Algne keskkond annab mõttele alati tugevama emotsioonijõu.

Nii arvas Jaan Eilartki: selle päeva väärtused pole niivõrd informatiivsed kui emotsio- naalsed; meie kultuuriloolised paigad aga, kaasa arvatud Tammsaare, pakuvad rohkem võimalusi, kui me oleme osa- nud ära kasutada. Miks ei võiks näiteks kunstnikud kor- raldada «Tammsaare sügist»? Oktoobri alguse maastik on siin imekaunis. Parimaid kunst- titeoseid võiks auhinnata ja neid saaks omakorda kasutada väärtuslike kingituste ning au- hindadena.

Mis aga nüüd kogu konve- rentsisse puutub, siis selle arutlustes oli kaks põhisuunda:

SOFIA KAJASTUSI

Enne tänavukevadist rahvusvahelist kirjanike nõupidamist Sofias korraldas Bulgaarias kvartali inglise keeles väljaantav ajakiri «Obzor» laialdase ringkõnnetuse Euroopa ja Ameerika kirjanikele.

Küsitluse vastused on igati kooskõlas probleemidega, mis olid arutlusele Euroopa kirjanike kokkutulekul Sofias: sõda ja rahu ning meie aja elulise tähtsusega küsimused, inimese ja inimkonna tulevik, avara vaimsete väärtuste vahetuse uued võimalused.

Avaldame täna nõupidamise avasõna, mille ütles prantsuse kirjanik HERVE BAZIN, ja mõningad «Obzorile» saadetud vastused järgmistele küsimustele:

1. Kultuurivahetus areneb uusi suundi pidi, lähtudes koostöö uutest põhimõtetest. Esimene samm on astunud. Vaatamata poliitilistele, rahvuslikele ja sotsiaalsetele erinevustele otsivad

koogu maailma haritlased uut alust koostööks nii olulises kõiki puudutavas küsimuses nagu sõda ja rahu. Milline on teie arvates siin kunsti ja kultuuri osa?

2. Kuidas võiks kirjandus- ja kunstiteoste vahetamine, informatsioon haridusest, rahvustraditsioonidest jne. kaasa aidata loova isiksuse rikastamisele julgeolult kindlustatud, vastastikuse usalduse ja aktiivse koostöö maailmas?

3. Kas peate aktiivset koostööd ning suhtlemist peategureiks nende väikeste maade kultuuri kujunemisel, mille keelt kuigi laialt ei tunta — kui jah, siis millisel viisil?

4. Millist rahvusvahelise kultuurivahetuse vormi isiklikult eelistate: kahe- ja mitmepoolset kokkutulekut, ühist uurimistööd, diskussioone, kultuurivarade vahetamist, külalisesinemisi, ametlikke külaskäike jne.?

5. Mida sooviksite inimkonnale?

inimkonnal tulevikku. Samasugune tavatõde oleks, kui liisaksin, et konfliktid, isegi kohalikud, jäävad ikkagi äärmiselt ohtlikuks, sest võivad

Herve Bazin

SÜDAME KÄSK*

kutsuda esile suuremaid kokkupõrkeid ja aatomikatastroofid. Kuid riskides häirida teatud isikuid, kelle kujutluses rahu on staatiline seisund, mingi *status quo*, olgugi ebaõigluse hoolikas säilitamine, ütlen ma, et peame hoiduma säärasest kontseptsioonist, sest see sisaldab kohtuotsust meie endile. Rahu pole üksnes konflikt puudumine. Rahu on võitlus, et likvideerida põhjusid, mis võiksid viia konfliktide tekkinemiseni. Kaugeltki mitte alati pole võimalik rahu saavutada olemasoleva korraga, sest vahel on kord vulkaanilise iseloomuga, kujutades endast mingi kergelt süttiva aine reservuaari.

Rooma impeeriumi kurikulus rahu, mis põhines paljude allutatud rahvaste ja miljonite orjade ikkastamisel, kas see oli tõeline rahu? Ja nende XIX sajandi koloniaalriikide rahu, kes olid alla heitnud ühe kolmandiku kogu meie planeedi territooriumist — kas see oli tõeline rahu? Kas ei peitunud nii ühes kui teises sõja eed? Olen tihti sattunud kokku kas naivsete või silmakirjalike inimestega, kes küsivad siira või teeseldud imestusega: «Te ütlete, et olete rahupoolajad, ometi aga toetate rahvuslike vabadusliikumisi, kus valatakse nii palju verd! Üks ei sobi teisega kuidagi kokku!» Ei, siiski sobib! See pole muudugi kerge ja sageli elame läbi sügavaid hingeheitlusi, kui läheme kompromissile, mis on vajalik, et lõpetada mingi konflikt ja likvideerida põhjused, mis seda lakkamatult taassünnitavad. Me ei saa uskuda, et rahule oleks julgeolek kindlustatud seal, kus tallatakse jalge alla põhilisi inimõigusi. Seepärast ongi nii oluline mitte jääda uskuma petlikke muljeid. On olemas kõige julmema sõja, peaaegu nähtamatud, sest vormiliselt ei kanna nad relvastatud kokkupõrke ilmet. Kõik tunnevad nii vihkamisväärsed kujusid nagu Voerster ja Pinochet, kes mitte kunagi pole kallale tunginud naabermaadele, kuid on spetsialiseerunud halastamatu sisese sõjapidamisele. Rahu ei ole sõltumatu muutuja. Rahu on võrand. Rahu on jagamatu terviku üks osa, üks kolmnurga külgi. Rahu on õiglust ja vabadusest lahutamatu.

Tolle tööga nentimine aitab meil, kirjanikel, usutavasti selgusele jõuda, mil viisil saame säärase küsimuste lahendamisele kaasa aidata. Tean väga hästi, et oli aeg, kui mõned meie kaaskirjanikud, järgides kui mitte põhimõtet, siis moodi, otsustavalt eitasisid mis tahes angažeeritust, püüdes sulguda «kunst kunsti pärast» raamidesse. Selle ükskõiksuse pitserit kannab nõndanimetatud uus romaan, kuigi mõned selle kirjandusvoolu esindajad evisid täiesti kindlaid vaateid ja neid ka üpris mehiselt väljendasid. Just nimelt mainitud ükskõiksuse tõttu ei võtnud lai lugejaskond uut romaani vastu, vaatamata sellele otsinguile, sest lugejad tajusid väga hästi, et kirjandusteoste autorid, kes ei astu välja inimese kaitseks või vähemalt ei anna oma tunnistust tema poolt, raiskavad tinti. Tõsi küll, on olemas ka veel niisuguseid inimesi, nagu too noormees, keda kohtasin Angers'i linna festivalil, kus viibisin koos Albert Camus'ga. «Teie elukutse absurdus on selles, et kirjanik võtab sõna, mida talle keegi pole andnud. Tal pole mandaati,» ütles noormees. Camus kostis: «Oh ei, meil on mandaat. Ja pealegi kõige vaieldamatum: see, mille on andnud meie südame-tunistus.»

Kirjastused, ajakirjandus, televisioon, raadio on avanud meile oma ukseid. Oleme lugejate sõbrad, rahva volinikud. Mitte keegi ei ole nii heas olukorras kui meie. Ja olgugi ohtlik seda olukorda rikkuda, ei saa me ometi suhtuda sellesse teistiti kui võitluspostisse, kui kohustusse võidelda kõige vastu, mis sünnitab vihkamist. Peame seda käsutama kui delegaadmendaati kõigile, kes vaikides kannatavad, kui mandaati, tänu millele kirjanik, ka teisejärguline, saab helde tasu, tõustes äkki niisugustesse kõrgustesse, kus otustatakse Universumi saatust. Sõbrad, teie profession pole tavaline elukutse, vaid kutsumus ja vastavalt vahendite, mis teie käsutuses, kooskõlas autoriteediga, mis teie päralt, nõutakse teilt rohkem kui teistelt inimestelt. Lõpetagem siis kaunite sõnadega: te olete avangard, te olete rahuvõitluse armee ohvitserid!

LJUBOMIR LEVTSJEV,

Bulgaaria

1. Kunstiloomingu tähtsus tõuseb järjest. Sama on lugu nõudmistega, mis kunstiloomingule esitatakse.

2. Maailmas, milles me elame, on usaldatav informatsioon eluliselt vajalik. Lisaks on see ka kirjandusprotsessi oluline liikumapaneja. Kuid informatsiooni puhul on otustav tegur kvaliteet, mitte kvantiteet. Elu on kirjanikule peamine informatsiooniallikas.

3. Tahaksin küsimuses esineva sõna «maad» asemel kasutada «rahvad». Väikestel rahvastel näib olevat suurem lugupidamine informatsiooni ja kultuurivahetuse vastu. Kuid kultuurivahetus ja koostöö on ühtmoodi kasulikud kõigile rahvastele. See on ala, kus pole suuri ega väikesi rahvaid, nagu Georgi Dimitrov tavatses öelda.

4. Eelistan isiklike kontakte; rahvusvahelised kokkutulekud aga pakuvad rohkem võimalusi nende loomiseks.

5. Soovin, et inimkond säilitaks oma inimlikkuse ja optimismi. Soovin, et ta võitleks kommunismiideali täidmiseks nimel.

NICOLÁS GUILLEN,

Kuuba

1. Minu meelest on rahvaste isiklik kontakt ja lähem vastastikune tutvumine nende rahvaste kõrgelt kvalifitseeritud esindajate kaudu põhilise tähtsusega. Olen veendunud, et noortefestivalid mängivad ses suhtes suurt ja tulemusrohkete osa. Olen viibinud kahel festivalil — Berliinis ja Viinis — ja tean isiklike kogemuste põhjal, et vaevast leidub teist nii otsest, efektiivset ja universaalset vahendit kui need eri maade ja eri rasside inimeste hulgas kokkutulekud, et õppida üksteist tundma, üksteist austama ja veelgi rohkem — üksteist armastama.

2. Seda on võimalik saavutada üksnes inimeste vastastiku usaldusest ja lugupidamisest sündinud rahu kaudu. Kunstilase, kultuurilise, teadusliku ja muu loomingu vahetus edendab otsustavalt selle uue maailma loomist ja konsolideerimist, mida asustab uus, sotsialistlik inimkond.

3. Jah, usun seda. Olen ikka olnud seisukohal, et väikesed rahvad, kelle keelt kuigi laialt ei kõnelda, peaksid tundma mõnda teist, rohkem kõneldavat keelt, mis annab neile võimaluse pääseda vabalt ligi teistele kultuuridele. Kuid on olemas väikesi riike, mis on ses suhtes erandlikud, et mainitud raskused neid ei ähvarda. Pindala poolest on Kuuba näiteks väike maa. Ent ta sattus Hispaania kolonisaatori alla, mille kultuur pärandus kuublastele, rikastades veel aafriklastest orjade pärimustega. Kuid nagu juba ütlesin: see on erandjuhtum.

4. Sellele küsimusele võiksin vastata ühe möödunud sajandist pärit Kuuba haridusmehe sõnadega: «Kõik süsteemid, mitte ainult üks — see on süsteem.» Sellega mõtlen, et nii kahe- kui ka mitmepoolset kohtumist, ühine uurimistöö, diskussioonid, kunstiväärtuste vahetamine jne. — kõigil vormidel on rahvusvahelises kultuurivahetuses positiivne osa, juhul kui neid arukalt rakendatakse.

5. Soovin, et inimkond saaks jagu oma vastuoludest ja võidaks lõplikult ja alatiseks imperialismijõud, kelle kurite-

gelikkus on nii palju takistanud rahu võidulepääsemist.

DANIEL GILES,

Belgia

Mul on inimkonnale, kaks soov.

A. Tahaksin, et inimkond käiks kindlalt desarmeerimise rada, riikide ja inimvaimude desarmeerimise teed. See on ainsuke ja paratamatu pääs rahule.

Kui tahad rahu, kaitse rahu.

B. Tahaksin, et inimkond kasutaks oma käsutuses olevaid hiiglasuuri tehnikavõimalusi, et tagada igapäevaelamisväärsed elu.

PAMELA JOHNSON,

Suurbritannia

1. Haritlased saavad rahu-ürituste teenistusse rakendada ainult oma sule. Läänes on neil valitsustele vähe mõju. Idas tuleb teile auks lugeda, et võtate kirjandust palju tõsisemalt, kui tehakse meil. (...)

2. Kirjandus- ja taideteoste vahetamine on väga tähtis ja seetõttu tuleks suurendada tõlgete arvu. Ajakiri nagu näiteks «Obzor» teeb suurepärast tööd, võimaldades Läänel tutvuda mingilgi määral bulgaaria kirjandusega.

3. Keelebarjäär tuleks murda, niipalju kui see on võimalik. Ungarlastel näiteks on erakordselt raske keel ja seetõttu on kiiduväärne ajakirja «The New Hungarian Quarterly» väljaandmine. Kahjuks tõlgitakse meil hoopiski liiga vähe raamatuid keeltest, mis meile tavaliselt tunduvad ligipääsmatuina. Viga on enamasti meie poolel, kuigi tuleb silmas pida meie kirjastuste praegusi raskusi tõusvate hindade näol.

4. Mul on kahtlusi kirjanike kohtumiste suhtes: peaks leidma neile uue vormi, et nad võiksid olla tulemusrikkad. Praegu kaldutakse neil vastu võtma ikka endisi resolutsioone, mis varsti unarusse jäävad. Siiski pean väga kaalukaiks väikesekoosseisulisi ametlikke visiite, kus otsene suhtlemine on kõige kasulikum.

5. Rahu, tervist, toitu.

GEORGES SIMENON,

Belgia

1. Ma ei ole ühegi kirjanikusliku või poliitilise rühmituse liige ega ole kunagi ühinenud oma kaaskirjanikega, sest minu arvates ei anna enamik nende kokkutulekuist mingeid tulemusi. Looviskus on individualist ja sellisena võib tal olla teatud mõju.

2. Olen esimesi, kes unistavad maailmast, kus ei oleks tõrkeid, mis lahutavad intellektuaale, ja kus koostöö oleks tõeline.

3. Isegi siis, kui kunstnikud ei kuulu PEN-klubi taolistesse ühingutesse või organisatsioonidesse, on täiesti kindel, et nad mõjutavad teiste maade kultuuri.

4. Mul pole usku kahe- ja mitmepoolsetesse kohtumistesse, mis rõhutavad inimeste erinevusi, selle asemel et osutada kogu maailma inimeste sarnasusele.

5. Et inimkonnast saaks homogeenne tervik. Minu jaoks esindab sõna «inimene» kõiki mõisteid, mis tekitavad lahkelt inimeste vahel.

* Avaldatakse lühendatult.

VAIMSETE VÄÄRTUSTE SÄILITAMINE JA ARENDAMINE

Oktoobrirevolutsiooni kuuekümne aasta eel teeb meie maa seaduspärase ühiskondliku rahuldustunde kokkuvõtteid käidud teest, haarates peremeheliku pilguga senitehtut ning seades ühtlasi majandusliku ja vaimse arengu uusi sihte. On lõppemas veel üks aastakümme sotsialismi, ühiskondliku korra ajaloost, mille peaväärtuseks on tööinimene. Sotsialism — see on vabastatud töö, tõelise demokraatia, tegeliku isikuvabaduse, kõige eesrindlikuma teaduse ja kultuuri ühiskond, nagu öeldakse NLKP Keskkomitee otsuses «Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kuuekümnendast aastapäevast».

Arenenud sotsialismi humanistlik vaim annab tänapäeva nõukogude ühiskonnas kirjandusele ja kunstile erilise osa. Ere näide sellest on üldrahvalikule arutamisele esitatud NSV Liidu uue põhiseaduse eelnõu, milles on eraldi paragrahvina fikseeritud riigi hoolitsus «ühiskonna vaimsete väärtuste rohkendamise ja kaitse», «professionaalkunsti ning rahva kunstiloomingu arengu» eest. NSV Liidu kodanikele «garanteeritakse kooskõlas kommunismi ehitamise eesmärkidega... kunstiloomingu vabadus». Sotsialistlik riik «annab toetust vabahtlikele ühingutele ja loominguilistele liitudele».

Nõukogude võimu kogu kuuekümnendaastase olemasolu kestel on meie kirjandus olnud rahva vaimuelu üks olulisemaid tegureid, nõukogude inimeste kultuuritaseme tõusu, nende ideelise ja esteetilise kasvatusetõhusamaid vahendeid, ning jääb selleks ka tulevikus.

Nõukogude kirjanduse loomingu meetod — sotsialistlik realism — tekkis rahvahulkade oma õiguste eest peetava võitluse sügava kunstiväljendusega. See kujunes ja rikastus koos sotsialistliku kultuuri kujunemise ja rikastumisega.

Sotsialistliku realismi kirjanduses ilmnes täiel määral Lenini targalt ettearvatud, tõeliselt vaba, avalik seos proletarise kirjandusega. M. Gorki romaan «Ema» on esimene sotsialistliku realismi klassikalt esindav teos. Suure Oktoobrirevolutsiooni lähenedes küpses uus meetod kodanliku ühiskonna rüpes, kuulutades ette kapitalismi eelseisvat langust, rõhutades XX sajandi peamist liikumapanevat jõudu — töölisklassi, kes suudab äratada ja koondada enda ümber kõiki töörahva kihte.

«Suur kunstnik» — säärase hinnangu andis Gorkile Lenin, rõhutades, et kirjanik on enda oma suurte kunstiteoste kaudu lahutamatu sidunud Venemaa ja kogu maailma töölisliikumise, et töölistes on harjunud Gorkit omaks pidama, et Gorki on kahtlemata proletarise kunsti suurim esindaja. Kui palju Gorki nõukogude rahvale tähendab, seda on tabanud Juri Gagarin: «Iga nõukogude inimese hinges elab Gorki Tormikotka, tema tormilinnu. Gorki enese murdumatu vaim ja võidusõda.» M. Gorki ning tema loomingu kogemuste tohutu suurest, otsustavast osast nõukogude kirjanduse sünnis ja arenemises on kõneldud selle kirjanduse niisugused alusepanijad ja ehitajad, nagu A. Fadejev, M. Solohhov, A. Tolstoi, P. Tõština, J. Kupala, M. Auezov, K. Fedin.

Jutt ei ole muidugi hoopiski mitte kirjanike allutamisest Gorki laadile — selle vastu

on M. Gorki ise otsustavalt välja astunud. «Liialdamata võib öelda, et meie kõik, praegune kirjanduspolvkond, on teinud esimese tiivasirutuse tänu Gorki tõhusale toetusele. See aga ei tähenda, et kõik kuulaksid Gorki stiili koolkonda. Ta ise ütles mulle, et

me pole mungad, kes unisoonis laulavad kirikulaule. Kõiki pille, kõiki hääli vajab suur ühtne orkester, mis on kutsunud ülistama ja järglastele sümfoniiliselt jutustama puhastavast vene äikesest, milles Gorki oli tormikuulutaja,» on öelnud L. Leonov. Kuid just seetõttu, et Gorki oli Tormikotkas ja et tema rajas uute loomingu põhimõtete, uue esteetika aluse, on tema kunstiline eeskujud ülioluline.

Gorki sotsialistliku realismi tuntud määratlus, mis kõlas nõukogude kirjanike esimesel üleliidulisel kongressil 1934. aastal, oli tulvil mõtteid printsiipsaalselt uute seoste kohta kirjanduse ja ühiskonna vahel, mis on võimatud klassiantagonismi oludes: sotsialistlik realism käsitleb elu kui tegevust, kui loomingu, mille eesmärk on inimese individuaalsete väärtuslike omaduste katkematu areng tema võidu nimel looduse jõudude üle, tema tervise ja pika eluea nimel, suure õnne nimel elada maailmas, mida ta vastavalt oma katkematu kasvavaile vajadustele tahab kõikjal muuta kauniks elupaigaks ühiseks pereks ühendatud inimkonnale.

Sotsialistliku realismi rajaja suur ja mitmekülgne pärand ei ole muuseum, vaid võitlusarsenal, millest nõukogude kultuurimeistrid ikka ja jälle leiavad «vana, kuid vägeva relva» nende väga oluliste küsimuste lahendamiseks, mida seab meile meie kiireloomuline, tormitsev elu. Just seepärast asuvadki suure Gorki traditsioonid ja tema pärand pidevalt kogu meie mitmepalgelise kirjanduse tähelepanu keskpunkti.

Meie ajastul, küpse sotsialismi ajastul, on isiksuse ühiskondlik elu ja vaimumaa tohutult rikastunud ja keerukamaks muutunud. Vastavalt on endisest keerukamad ka paljurahvuslise nõukogude kirjanduse ülesanded. Loomulikult tõstab see kirjanduse ja ühiskonna omavahelised suhted uue ajaloostmele, nõudes sõnameistreilt kindlaid ja täpseid ideelisi ning esteetilisi seisukohti, kunstilise mõtte kõrget taset. Tänapäeval seisavad kirjaniku ees ühiskondlikult kõlbliku karakteri probleemid. Siin aga läheb tingimata tarvis Gorki ühiskondlik-ideoloogilise kunstilise mõtte printsiipi, Gorki vaimu, Gorki ründavust ja kaugele-nägelikkust, Gorki kirglikku võitlust inimese eest. Rääkimata sellest, kui elav, kui aktuaalne on tänapäeval Gorki traditsioon kõigi maade eesrindliku üldsuse ühendamiseks rahuvõitluseks, ja sellest, millise uue jõuga kõlab tema küsimus: kelle poolt ole teie, kultuurimeistrid? (Seda näitas ka hiljutine kirjanike

ke rahvusvaheline kohtumine Sofias.)

Nõukogude kirjanduse päevadel Gorkis peetud üleliidulisel kirjanike ja kriitikute nõupidamisel «Tänapäeva nõukogude kirjandus ja Gorki kunstiline eeskujud», mille korraldas M. Gorki nimeline Maailmakirjanduse Instituut, kõlas ka kriitilisi hääli. Osutati näiteks, et uurijate, kriitikute ja õppejõudude mõdalaskmistest tõttu ei jõua vahel Gorki looming lugejani kogu ulatuses ja sügavuses. Ilmselt tuleks laialdaselt arutada nõukogude kirjanduse õpetamist koolis ja kõrgemas koolis, samuti ka õpiku ja kirjandusteaduslike töid, mis kaugeltki mitte iga kord ei toeta õpetajaid nende õilsas töös. Meie kirjandusajakirjad ei osuta Gorki traditsioonidele küllaldast tähelepanu. Perioodika veergudel kohtab harva artikleid, milles analüüsitakse tänapäevase pilguga sotsialistliku realismi rajaja rikkalikku eeskujud, olulisi probleeme, milles avatakse tema loomingu lähedasi seoseid tänapäeva paljurahvuslise nõukogude kirjandusega. Mitte kellelgi ei ole vähem kui Gorkil vaja kirikuksat «krestomatiist klantsi». Sisuliselt on küsimus sotsialistliku realismi meetodi mõistmises ja kirjanduse osas rahva kommunistlikul kasvatamisel, ülesandes arendada inimestes püüdu aktiivsele eluhoiakule, Gorki nõudes, et kriitika peab vaatlema jooksvaid kirjandusprobleeme, lähtudes küsimusest, mil määral on üks või teine teos suuteline kasvatama inimeses tahet loominguks, kultuuriliseks ja revolutsiooniliseks eluhoiaikuks. Jääb loota, et suurt osa noorte kirjanike kasvatamisel hakkab etendama NLKP Keskkomitee otsuse «Tööst loominguks noorsooga» kohaselt taastoodav ajakiri «Литературная учеба», millele M. Gorki omal ajal pühendas nii palju tähelepanu ja jõupingutusi. Tuleks mõelda Gorki pärandi propagandimise uutele vormidele.

Puškinit Gorkini — nõnda on Lenin korduvalt oma kirjavahetuses määratlenud vene kirjakeele arengu olulisemaid tähepunkte. See kehtib muidugi täielikult ka kirjanduse arengu kohta. Osa, mida mängis Puškin XIX sajandi klassikalise kirjanduse loomisel, täitis Gorki meie sajandi eesrindliku kirjanduse sünnil. Ei ole liialdus öelda, et sotsialistliku kirjanduse rajaja mitte ainult oli, vaid on siiani jäänud maailma kirjandusprotsessi keskseks kujuk. See sisendab meile uhkustunnet oma kirjanduse suhtes, mis kuulutab inimestele kommunismi õilsaid ideaale, Gorki võitleva humanismi ja kirgliku rahuvõitluse ideaale. See paneb meile vastutusriika ülesande: mitte ainult säilitada, vaid ka loovalt edasi arendada Gorki surematuid traditsioone.

37 AASTAT TAGASI

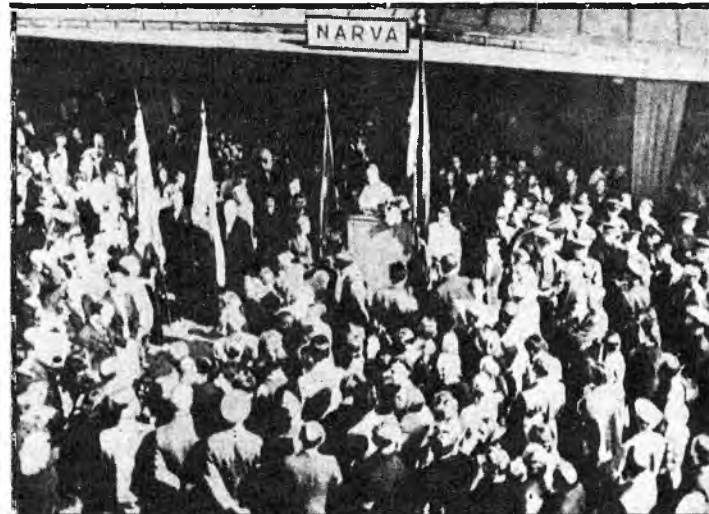
Homme möödub 37 aastat Eesti vastuvõtmisest NSV Liitu. Meenutame sel puhul 37 aastat tagasi fotosilma jäädvustatud hetki Eesti NSV Ülemnõukogu täievolilise delegatsiooni sõidust Moskvasse, palumaks Eesti NSV vastuvõtmist võrdõiguslikuks liiduvabariigiks.

Delegatsiooni liikmeid 29. juulil 1940 Tallinnas Balti jaamas enne sõidu Moskvasse. Esiplaanil vasakult P. Keerdo, J. Vares, V. Boiskarjov (NSV Liidu täievoliline esindaja Eestis), A. Janson, H. Arbon.

Pärast Eesti vastuvõtmist NSV Liitu leidsid paljudes linnades aset töötajate miitingud, kus nõukogude rahvas avaldas uuele liiduvabariigile palavat tunnustust. Fotol leningradlased tervitamas eesti töötavat rahvast ja koju siirduvat delegatsiooni.

Delegatsioon tegi koduteel korduvalt peatusi, mida saatsid rahvarohked miitingud. Pildil piirilinna Narva jaamas kõnelemas N. Ruus.

Moskvast koju jõudnud delegatsiooni liikmed laulavad Balti jaamas «Internatsionaali».

Kriitika funktsioonid

MAIE KALDA: Tahaksin algatuseks meelde tuletada üht «Sirbis ja Vasaras» viis-kuus aastat tagasi ilmunud Boris Bernšteini artiklit, kus ta kirjutas, et kriitika ise ning koos sellega kriitika kõige algsem ja esmasem funktsioon tulenevad inimese tarvidusest suuliseks kommunikatsiooniks kunsti, sealhulgas muidugi kirjanduse ümber. Seega mõtlemise-tõlgendamise-arutluse tarvidusest. Kriitika püüab viia kujundilise maailmatunnetuse mõistlikusse, intellektuaalsesse. Minu arust on selles kriitikutöö kõige suurem raskus: on ju tihti nii, et kujundiga on kergem asja ära öelda kui täpselt, ühemõttelises vormis.

REIN VEIDEMANN: Traditsioonipäraselt määratletakse kriitika funktsioonid üldtuntud suhtega autor — teos — lugeja, mis eeldab, et kriitika oleks lugeja esindaja autori ees ning samal ajal ka autori saadik lugeja ees. Arvan aga, et selle kõrval võiks olla ka seesugune kriitika funktsioon nagu metakirjandus — kirjandus kirjanduse kohta. Kui kirjandus on üks töö otsimise ja tunnetamise teid, siis kriitika võiks oma vahenditega moodustada kirjandusele paralleeli: otsides kirjanduses kajastuvaid tõdesid elu kohta täiendab kriitika oma vahenditega kirjandust.

MARJU LAURISTIN: Vahet on kasulik ja huvitav vaadata autori, kriitiku ja lugeja vahet. Kriitiku ja lugeja vahet on mingis suuremas süsteemis ning selle suurema süsteemi seisukohalt otsida ka kriitika funktsioone. Näiteks võiks võtta säheduseks suuremaks süsteemiks kas kultuuri või ühiskonna kui terviku. Nii autor kui lugeja kuuluvad niisugustesse süsteemidesse mingisuguste osadena ning iga süsteemis tekivad autori ja lugeja vahel erinevad seosed. Siit ka kriitika erinevad funktsioonid. Näiteks on kultuuri seisukohalt kriitika üks olulisi funktsioone see, et kriitika sõnastavad väärtuskriteeriumid, kirjanduse enese hinnangukriteeriumid, mida autor oma teoses tavaliselt ei sõnasta (ei varusta ju autor teost eessõnaga, milles öeldud, et esindan nii- ja naasugust kultuuriolukorda või väärtussüsteemi, et tahan toetada neid ja neid väärtusi jne.). Kriitika üheks olulisemaks funktsiooniks ongi kultuuri põhiväärtusi ning kriteeriume taastada või vajaduse korral nii kirjanduse kui lugejale meelde tuletada, ilmutada teoseid neilt seisukohtadelt valgustada ning niiviisi anda lugejale kui kultuuris osalejale mingi püüorientiir.

Ja veel: kultuur nagu looduski on elav ja arenev süsteem oma ajaloo ning seaduspärasustega. Kriitika üks funktsioone peaks olema kultuurikaitse (näiteks kaitsta kirjandust ilmingute eest, mida nimetatakse mittekirjanduseks, või odavate moekriteeriumide eest jne.)

R. V.: Kas kriitika kui arst?

M. L.: Ei, seda mitte, küll aga kui kultuuri enesekaitsemehhanism.

MATI UNT: Kriitika kuulub arenenud kirjanduse ja arenenud kultuuri juurde, olles kultuuri enesepärgelduseks: arenenud kultuur peegeldab ennast ja arenenud kirjandus peegeldab ennast. Kriitika olemus sõltub seega kultuurist, mille osa ta on.

M. L.: Jaa, sellepärast võibki kriitikat nimetada kirjanduse enesetunnetuseks just selles mõttes, et arenenud kultuuris teadvustab kirjandus kui tervik (mitte autor) ennast, oma suundumusi, arengutendentse, oma suhet

ühiskonnaga jne. just kriitika kaudu (mitte vahetult teoste kaudu).

LEMBIT REMMELGAS:

Jõudsimegi välja seisukohale, et kriitika on ühiskondliku tunnetuse vorm nii nagu kirjandus, kunst, teaduski. Selles funktsioonis on tal muidugi tuhandeid võimalusi ja need võimalused väljenduvad žanrirohkuses. Tolles igaveses vaidluses teaduse ja kunsti ühtsuse ning erinevuse üle on kriitikal kõige enam kaasa rääkida, sest vahendab ju kriitika neidsamu tunnetuse väljendamise emotsionaalseid vorme, mida kunstki, samal ajal aga pretendeerib ta ka teaduslikule täpsusele. Ega asjata ole kriitika ekstreemsed vormid püüdnud võtta kasutusele

kirjanik annab oma vastvalminud teose otsesemaid sõbrale lugeda: see juba räägib, et kirjanik on alati vajanud ja vajab kriitikat.

R. V.: Tõeline kriitika on siiski avalik kriitika — see, mis tekib ühiskondlikus teadvuses ringlevaist teoseist kirjutades.

M. L.: Kirjandusprotsessi teise poole moodustavad ikkagi lugejad. Ja kui me räägime kriitikast kui kirjandusprotsessi suunajast, siis minu arvates tundub olulisem kui autori suunamine on

Lugeja suunamine

Kriitika pakub võimaluse rääkida kirjandusest: ta annab keele, mõisted, sõnastuse.

ta oma kolleegide arvamus ja nõudmisi. Sellest siis ka lugeja unustamine ning üksnes keerulise, spetsiifilise keele kasutamine. Muide, esituse lihtsus või keerukus on ka autoritüübi küsimus (tihti peale küll kirjutavad eriti keeruliselt noored kriitikud, hiljem, asjast juba üle olles, hakatakse kirjutama lihtsamalt).

L. R.: Võib-olla mõtleb kirjanik kriitikat kirjutades rohkem lugejale kui kriitik? Fakt on aga see, et kriitika üks tähtsamaid suundi on n.ä. kultuurikriitika suund, s. o. pöördumine ikka rohkem ja rohkem lugeja poole ning püüd lugejale lähemale jõuda. Aastakümneid kehtis meil üldine, abstraktne, idealistlik mõiste — nõukogude lugeja. Lugeja on aga äärmis-

ka kooliõpilasi, loeb teost kui elu, samastades kirjaniku loodut tegelikkuse ning prototüüpidega ja jättes kunstilise momendi täiesti vaatepildilt välja. Kriitika üks ülesandeid on panna lugejaid tundma, et tegemist on kunstiteosega, kus elu on vahendatud läbi teise prisma, äratada lugejad esteetiliselt. Kuidas seda teha? Paljas publitsistlikkus sihtile ei vii, vaid vastupidi, võib süvendada säärast bukvalistlikku elutruuduse lugemist, võimaldada kunstilist daltonismi.

M. L.: Täpsustaksin: kriitika kui publitsistika ei tähenda publitsistlikku elu tõlgendamist, vaid ikkagi kirjanduse kui spetsiifilise objekti avastamist, mida saab teha vaid kunstilise ja elulise materjali

REIN VEIDEMANN

MARJU LAURISTIN

MAIE KALDA

MATI UNT

LEMBIT REMMELGAS

KELLELE ON TARVIS KRIITIKAT?

Tänavu möödus viis aastat NLKP Keskkomitee otsuse «Kirjandus- ja kunstikriitikast» ilmunisest. Selle aja jookul on kriitikale, tema arengutendentidele varasemast märgatavalt rohkem tähelepanu pööratud, kriitika ise on üha rohkem kriitikaorbiiti tõusnud. «Sirbi ja Vasara» toimetuse omalt poolt organiseeris meie

täna kriitika probleemide arutelu vestlusringis, millest olid palutud osa võtma MAIE KALDA, MARJU LAURISTIN, LEMBIT REMMELGAS, MATI UNT ning REIN VEIDEMANN. Toimetust esindas ENE VEIPER. Vestlusringi arutlusteema võiks laias laastus sõnastada nii: kriitika funktsioonid ja meie praeguskriitika neis funktsioonides.

lausa matemaatilisi meetodeid, mis üldisest tunnetussüsteemist moodustavad ju vaid ühe osa ja mida teiste osade arvel absoluutiseerida ei tohiks.

Et kriitika on ühiskondliku tunnetuse vorm, tõestab see, et eks tegele kriitika ju samuti objektiivse tegelikkuse uurimisega, mõistmisega ja mõtestamisega nagu kirjandus ning kunstki, mis on samuti objektiivse reaalsuse nähtused.

M. U.: On küsitud, kas kirjanik üldse vajab avalikku kriitikat? Arvan siiski, et vajab. Kriitiku arvamus saab tööpoolest ka tema enda suust kuulda, kuid sageli on nii, et arvustust kirjutades inimene süveneb rohkem teosesse, väljendab end täpsemalt, läbimõeldumalt, süsteemipärasemalt. Kriitik annab näiteks kätte märksõnad, avab ja formuleerib teose struktuuri, ideed, seletab kirjanikule tema teost. See viimane on eriti tähtis. Kuulda kriitikult, et ta sinust aru ei saanud, on imelik. Kui ei saa aru, ärgu siis kritiseerigu, valigu teine teos. Oma uut teost kirjutades on kirjanik aga jälle üksik, kriitik ei saa autori kõrval seista. Selles mõttes on kriitika mõju autorile väiksem, kui tavatsetakse arvata, ja on intaimne, küllalt isiklik ning isikupärane.

L. R.: Minu meelest on kirjaniku ning kirjandusprotsessi mõjustamine vaid üks (ja sugugi mitte esmane tähtsusega) kriitika funktsioone. Kuidas kriitika kirjanikku mõjustab, see on uurimiseks väga huvitav ja keeruline ala. Teame ju, et iga

Lugejad ei kujuta ju endast mingit homogeenset massi: erinevad inimesed erinevad kihtidest ja erineva suhtega kirjandusse räägivad kirjandusest erinevalt ja vajavad ka erinevat keelt. Kui lugeja poolt vaadata, siis peaks kriitika funktsioonide jagamine algama lugeja enda jagamisest, lugeja ja kirjanduse suhte kindlakstegemisest. Näiteks on meil minu arvates väga suur puudus kriitikast, mis oleks adresseeritud lugejale, kes kirjandust tarbib, kuid ei tunnetata ega eritle seda väga sügavalt. Sähedusele lugejale on vaja niisuguse keelega kriitikat, mis viib teda lähemale kirjanduse kui kunsti mõistmisele. Seega keelt, mis pole väga spetsiifiline.

M. K.: See on raske: palju kergem on ju rääkida oma kolleegidele, kes sind poolt poolt mõistavad. Arvan, et suur osa meie kriitikutest lihtsalt pole nii küpsed, et kõnelda sellises lihtsas keeles, mis rahuldaks kriitikut ennast ja jõuaks ka ignoreerantse publikuni. Aga ma usun kindlalt, et põhimõtteliselt me võime niimoodi kirjutada. Palju on räägitud, et ajalehtedes puudub populariseeriv ja annoteeriv kriitika. Selleks oleks tarvis inimest, kes oleks kriitikuna küps, tark ega kardaks olla lihtne.

R. V.: Selline võiks üldse olla kirjanikukriitika: ka tavale lugeja loeb näiteks Mati Undi kirjutatud kriitikat väga meeleldi.

ENE VEIPER: Ühes hiljutises üleliidulises mõttevahetuses kõlas häält, et kõige enam kirjutab kriitik kriitikule, s. t. kõige rohkem arvestab

selt konkreetne ja viimane aastakümne räägib taotlustest seda konkreetset lugejat avastada.

M. L.: Mulle meeldib väga seisukoht, mida ka üks nõukogude juhtivaid esteetikuid Moissei Kagan on viimasel ajal mitmel pool esitanud: kriitika on oma loomult üks publitsistlikaliike, mis käsitleb spetsiifilist objekti — kirjandust —, kuid ise kuulub ajakirjanduse žanrite hulka. Ja nii nagu muugi publitsistika puhul ei ole ka kriitika vastu huvi tekkimisel tavale lugejale kõige olulisem artikli vorm, vaid probleem ise, millest kirjutises kõneldakse. Kirjandust ennast ei seo ju inimestega mitte vorm, vaid ikkagi kirjanduse sisuline funktsioon: inimese ja ühiskonna probleemid, eetilised momendid jms. Kui kriitika suudaks näha kirjandust laiemalt, haarata kirjandusest rikkamaid ja sisulisemaid aspekte, neid, mis inimest vahetult puudutavad — siis oleks ta minu meelest kindlal teel lugejaga kontakti saavutamiseks.

L. R.: See ongi see tunnetuslik külg laias kultuurilises ning üldse elulises raamis. Eetilised probleemid on kõigepealt tunnetuslikud.

R. V.: Küsimus on selles, kas kriitik tabab antud teoses olevat keset, millel on tähtsus ka antud ühiskondlikus situatsioonis.

M. K.: Publitsistliku kriitika mõiste viib meid rohkem elu enese nähtuste juurde: publitsistlik on see, mis kõneleb elust. Siin on aga üks oht. Sotsioloogide andmed ja muud tähelepanekud räägivad, et suurem hulk inimesi,

suhete spetsiifilisust arvestades.

Ma pakuksin välja kriitika liigituse, mille aluseks on kolm erinevat astet kirjandusteose tunnetamisel kriitikas. 1. Vahetu isikliku elamuse fikseerimine, mis läheneb kunstilisest mõjust, mida teos kui tervik on arvustajale — lugejale avaldanud. 2. Eelmisele täielik vastand: kriitik läheneb teosele teadlasena, analüüsib ja abstrahheerib teoses mõnd kindlat külge või tasandit, jättes teised vaateväljalt kõrvale (uurib näiteks metafoori ühe autori loomingus). Selline vaatlusviis on huvitav spetsialistile, ei ole aga ammen-dav teose suhtes. 3. Sünteetiv arvustus, mis ühendab kaks eelmist ja mis minu jaoks on n.ä. kriitika ideaalne aste. Siin on kriitik nii sisulised kui vormilised momendid oma käsitluses üheks tervikuks sulatanud, näidates sisu vormi kaudu ja vormi jällegi sisu valguses. Sünteetiv arvustus on raske, sest see eeldab ka kriitikult eneselt väga rikast keelt: nii teaduslikus mõttes kui elunähtuste ja inimpsüühika eritlemiseks. Väga sageli on kriitikul neist üks, aga pole teist: kas nähakse küll probleemi ja kangela, ei osata aga vaadata kirjandust kui kunstiteost või siis eritletakse küll esteetiliselt kategooriaid, puudub aga selline mõtlemissuund, mis seaks esteetilisi kategooriaid inimese ja ühiskonna probleemidega.

L. R.: Kümme aastat tagasi ilmus «Noorte Hääl» Boris Kaburi publitsistlik artikkel teadlastest ja teadusest, mis jagas teadlased (väga huvi-

tavalt põhjendades) kahte kategooriasse: 1) need, kes avastavad-leitavad, ja 2) need, kes avastatut populariseerivad. Esimesi on vähem, teisi rohkem. Kas pole midagi sarnast ka kriitikas: on kriitikud-avastajad ning kriitikud-populariseerijad.

M. L.: Siinkohal oleks vist aeg tulla oma jutuga

Väljaande spetsiifika

juurde.

Igal väljaandel on seal ilmutavast kriitikast sõltumata oma lugejaskond, oma spetsiifilised võimalused ja funktsioonid. Seepärast näitaks peaks kirjanduskriitika «Noorte Hääles» olema pööratud teistlaadi lugeja poole kui ütleme «Sirbi ja Vasara» kriitika.

E. V.: Kas meie ajakirjanduse praktikas asi nii on? Mulle tundub, et ajalehe spetsiifikat on kriitikud vähe arvestanud: erinevates väljaannetes kirjutavad samad autorid ning teevad seda väljaandest hoolimata ikka oma näo järgi.

M. K.: Ennast iga järjekordse kirjatüki jaoks muuta kriitik ei saa, ta on ju ka isiksus.

M. U.: Väljaannete erinevus võiks just väljenduda autorite valikus. Näiteks on Rudolf Rimmel pidev «Noorte Hääle» autor, võib vaeleida tema seisukohtade üle, kuid ei saa eitada, et tema kirjutistest on oma nägu olemas. Toimetustel aga peaksid olema oma seisukohad, mille järgi nad endale autoreid valivad.

L. R.: Ilmest oleme jõudnud arengujärku, mil oma, palgalise alalise kriitiku olemasolu igas toimetuses on hädavajalik.

M. L.: Igal ajalehel on kultuuriosakond, kes peaks sihipäraselt ajama toimetuse enda kultuuripoliitikat. Avalduma peaks see autorite valikus, suunavate kriteeriumide olemasolus jms. Minu meelest selles häda ongi, et meie väljaannetel alati puuduvad oma kriteeriumid, millest lähedes nad valiksid materjale ja autoreid või suunaksid kriitikuid ühele või teisele aspektile, isegi kas või žanrile.

R. V.: Järjepidevust näitab üles «Pikker» paroodiate avaldamisel.

M. L.: «Noorte Hääle» on tekkinud päris kena rubriik «Lugemiselamus», mis kindlasti on noortelehe-pärane. Kirjutavad seal inimesed, kes oma suhtes kirjandusega on aktiivsed ja huvitatud. Toimetuse osa on teha valik, mille teose lugemise elamusest rääkida.

L. R.: Elamuslik külg on väga tähtis. Näiteks on mul senijani mees Debora Vaarandi sõnavõtt Gogolist kirjniku juubeliaastal: see oli üliemotsionaalne, seal oli Gogol, oli Debora Vaarandi, oli tohutu armastus kirjanduse vastu ning palju, palju muudki.

M. L.: Täiesti vaeslapse osas on kirjanduse kajastamine meie rajoonilehtedes. Üldse on kultuuriga seotud materjali osakaal neis minimaalne. Meie vabariigis puudub üldse niisugune spetsiifiline kriitika, mis maalugeja ühe või teise raamatu juurde tooks või näitaks, mida lugeja konkreetsest raamatust veel saada võiks. Aasta jooksul ilmub rajoonilehtedes harilikult vaid mõni üksik retsensioon.

M. U.: Võib-olla öeldakse rajooniajalehtede toimetuses, et seal linnas või alevis pole kriitikuid?

M. L.: Ülikooli või Pedagoogilise Instituudi lõpetanud kirjandusõpetajaid on aga igal pool. Kirjutada võiksid isegi ärksamad keskkooliõpilased.

M. U.: Või Tartu ülikooli filoloogilise instituudi lõpetanud kirjandusõpetajaid on aga igal pool. Kirjutada võiksid isegi ärksamad keskkooliõpilased.

E. V.: Kirjandusringkond-

des liigub suuline eelinformatsioon, mis juhib hea raamatu juurde. Rajoonides selline informatsioon puudub, ja et puudub ka tutvustav ning populariseeriv kriitika, siis jääb hea raamat alati kaupluselehel seisma ning suur lugemisrõõm olemata.

M. L.: Rajooniajalehed saavad väga palju materjali ETA-lt. Kas ei peaks ETA-l olema oma kindel kirjanduskommentaator, kes annaks rajooniajalehtedele väärtkirjandust tutvustavaid ja populariseerivaid kirjutisi?

M. U.: Rajoonilehed võiksid avaldada ka ilmunud raamatute lühidalt kommenteeritud nimekirju. Kas või «Sirbi ja Vasara» eelviimase lehekülje alusel.

E. V.: Palju on täna juttu olnud populariseeriva, n-ö. tavalugeja mõeldud, kirjandusteosele tähelepanu tõmbava kriitika puudumisest. Kas ei peaks aga ka kõnelema meie kriitika žanrilisest üheülbilisusest?

Meil domineerib ühe raamatu retsensioon, kriitika arvustusest arvustusse. Haruharvad on raamatu või autori käsitletused üldlühikeses kirjandusprotsessiga seoses.

M. K.: Meie kriitika paremas osas näen ma aga pürgimist täpse ja teritatud väljenduse poole, aforistlikkuse poole. Aforistlikkust peetakse kriitika ideaalseks väljendusvormiks sellepärast, et aforism on retooriline žanr, ta ühendab endas kujundliku ning intellektuaalse alge nagu kriitikagi.

E. V.: Üks suur ja lai ning läbiarutamata teema on ka

Tõlkekirjandus ja tõlkekriitika

Pole vist tarvis kõnelda tähtsast osast, mida on mänginud ja mängib tõlkekirjandus meie kultuuri arengus. Meenutagem siinkohal vaid kirjanike kongressi eelset kirjandusanketi «Sirbi ja Vasara» (ning ka mitme teise ajalehe) veergudel, mis näitas, et huvi tõlkekirjanduse vastu on äärmiselt suur, lugemus originaalkirjandusest vaata et suuremgi. Seda enam oleks tarvis, et kriitika ka tõlkekirjanduse oma hoolde alla võtaks. Ka siin oleks kriitikal tähta kaks funktsiooni: esiteks teose tutvustamine ning populariseerimine ja teiseks tõlke- raamatu ning selle autori avamine ja interpreteerimine. Lisaks muidugi tõlke kvaliteedi vaatlemine.

L. R.: Kodanlikul ajal ilmus meie oma autoritelt palju monograafiaid ja ülevaateid välisautoritest. Meie aga pole nii kaugele jõudnud. Miks?

M. L.: Teatavasti pole Tartu ülikoolis praegu väliskirjanduse kateedrit, sellega on ka väliskirjandusega tegelemise traditsioon praktiliselt läbi lõigatud. Puudub kaader.

E. V.: Teinekord mängib siin kaasa ka meie liig haras austus kitsa spetsialiseerumise vastu: kriitikul puudub julgus hüpata temale natuke võõramasse ainevalda. Ometi peaks üldine kirjanduslik kultuur andma võimaluse kirjutada eri maade eri autoritest, mõistagi mõningase eeltööga. Meil on aga kirjutised teiste maade kirjandusest üliharvad, niisamuti nagu pole meie ning teiste maade kirjandust seostavaid artikleid. Ka tõlke- raamatute arvustamine ei taha kuidagi jalgu alla saada.

L. R.: Semper näitaks kirjutajast prantsuse romaanist, mille äsja oli läbi lugenud. Ja

tegi seda ülihuvitavalt. Vaevalt ta seadis kirjutamise eeltingimuseks terve prantsuse kirjanduse ajaloo detailset tundmist.

M. L.: Meil puuduvad kirjutised isegi vene nõukogude kirjandusest. Näiteks on vene kirjanduskriitikas ülipalju diskuteeritud Trifonovi loomingu üle. Trifonov on eesti keeles ilmunud, reageeringud on olnud aga minimaalsed. Või Zalõgin, kellest praegu ka välismaal palju kirjutatakse.

L. R.: Ajakirjanduses peaks kas või ülevaatliku informatsiooni korras ilmuma kokkuvõtteid nõukogude kirjandusest toimuvast. Praegu aga on kurioosne olukord: nõukogude kirjandusest saan kergemini ülevaate tšehhi, bulgaaria, saksa jt. lehtede kaudu.

E. V.: Erinevate kirjanduste tutvustamise ja populariseerimisega kaasneksid loomulikult ka võrdlemine, erinevate seisukohtade väljaütlemine, vaidluskriitika. Aktiivsesse kriitikuellu peaksid aga diskussioonid kindlasti kuuluma. Oleme kõik jälginud mõttevahetusi üleliiduliste kirjandusväljaannete veergudel. Mida on meil vastu pakkuda?

M. K.: Siin oleks ilmestis paras koht rääkida sellisel teemal nagu

Vaidlustraditsioon ja vaidluskultuur

Kriitika ajaloo põhjal võin päris julgelt öelda, et vaidluskultuur on meil ikka olnud kõige nõrmaid kohti. Patte, mida siin üles lugeda, leiab üsna mitu: demagoogia argumentatsioonis, kurjus, tigidus, *argumentum ad hominem*, opo-nendi halvustamine. Ka kergekäelised ideoloogilised süüdistused kuuluvad vaidluskultuuri alla. Alati on mindud raevukaks just pisi-asjade ümber vaieldes. Seega ei anna kriitika ajalugu meile aluspinnaks kuigivõrd tugevat vaidluskultuuri, praeguseks aga peaksime olema küllalt professionaalsed ja küpsed, et see traditsioon luua.

R. V.: Üks vaidluskultuuri teose näiteid on ka impersonaalse kriitika tegemine: opo-nendi nime ei mainita, adresseeritud on vihjamisi antud vaid alltekstis. Nimetaksin seda vaidlusarguseks.

M. L.: Tõsiste asjade üle vaieldes paneb meil üks vaidluspool end alati absoluutse tõe positsioonile, välistades nii juba a priori igasuguse vaidlusvõimaluse ja vaidluskultuuri. Kui me tunnustame, et kriitika on üldse väärtustav, hinnanguline ja lähtub subjektiiivselt läbitunnutatud kriteeriumidest, siis peaks olema täiesti loomulik, et ka väga tõsiste küsimuste üle vaieldes tunnustatakse teise niisama läbitunnutatud, arvestatava ja põhjendatud seisukoha olemasolu.

M. K.: Siin oleks meil tõesti venelastelt palju õppida. Nemad vaidlevad väga teravalt, põhimõtteliselt, isegi pilkavad üksteist, kunagi aga ei ületata seda piiri, mil juba n-ö. isiku-uutumus arvesse tuleb.

R. V.: Kui vaidlus tahab olla ajurünnak, siis peab üks vaidleja pool asetama oma seisukoha teise poole kõrvale. Mitte rakendama oma energia selleks, et näidata kätte teise puudused ja jätta oma seisukohad vaid aimatavale pinnale.

M. L.: Niisama väärt on vastupidine käitumisjoon: oma seisukohad antakse selgelt, teise puudused tuuakse aga välja vaid oma seisukoha valguses, arvestamata süsteemi

ja konteksti, milles teise argumentid on esitatud.

M. K.: Vene kriitik Lobanov on rääkinud tarbijalikust kriitikast: vaidleja elab ainult vastase vigadest, andmata ise midagi konstruktiivset probleemi lahendamise poole.

M. U.: Kitsama esteetilise probleemi ümber kaua vaielda ei saa, see tundub kunstlik. Suurem diskussioon tekib ikka siis, kui vaidluse taga kumab mingi üldine eetilise või sotsiaalne küsimus. 60. aastate kirjanduselus oli vaidlusi rohkem. Ka suuliselt vaieldi enam kui praegu. Ja mitte ainult kirjandusest! Praegu ei õnnestu Kirjanike Liidu koosolekutelgi vaidlust tõsta, mis siis veel lehest rääkida.

M. L.: Vaidluskultuur on osa üldisest kultuurist. Vormiliselt on vaidlus asi, mis inimeste seisukohti eristab, et eristumine aga üldse toimuda saaks, peab olema miski, mis ühendab, mis üldse inimesi kokku toob vaidlema. Selleks peab olema probleem — erinevaid mõtteid äratavate probleemide esiletoomine, mingite tendentside teadvustamine. Kui rääkida meie kriitika puudustest, siis minu arvates on kriitika üks suuremaid puudusi selles, et vaidlustele eelnevat probleemide tunnetamist on meil paraku vähe.

M. U.: Peaks toimuma pidev mõtete vahetus, mis ajuti ise kujuneks vaidluseks, kujuneks loomulikult, mitte hoogtöö korras.

M. L.: Niisiis enne vaidlust peab ikka mõte olema.

M. U.: Mismoodi küll vaidleksid inimesed, kel pole mõtteid!

L. R.: Ütleksin siiski, et meie kriitikas, meie kriitiku- te artiklites ei puudu diskussioon, sest on ju igas retsensioonis kriitiku positsioon olemas. Ja positsioonid pole sugugi alati kattuvad. Ent 99% korral esitatakse oma positsioon kuidagi varjatult, sordiini all, kaudumisi. Ja selles vist ongi põhjus, miks meil diskussioone ei teki: puudub julgus, traditsioon ja harjumus minna oma positsiooni kaitsma, sest ees on see needud traditsioon minna demagoogiliselt vastase vigu otsima, püüda neid suureks puhuda ja isegi välja mõelda.

Millised tendentsid esinevad meie kriitikas ja kirjanduste- aduses? Aastaid tagasi ilmus meil J. Effeli piiblaineline humoristlik raamat «Aadam õpib elu tundma». Seal vaatab Aadam maailma ja inimesi ning ütleb: Jumal näeb inimesi niisugustena, nagu ta tahab neid näha, kurat aga sellistena, nagu nad on. Minu meelest see jumalik ja kuratlik alge kogu aeg vaidlevad omavahel, seda inimlikku, aadamlikku alget aga ei julge me välja pakkuda — nimelt seda, mida me inimese tarbeks ja inimese heaks tahaksime inimlikult oma kirjanduses näha. Need positsioonid on minu meelest olemas, veel aga pole nad lahtiselt, avalikult, ausalt kokku põrganud.

E. V.: Eespool oli juba juttu sellest, et üleliiduline ajakirjandus pakub üsna sageli teravaid diskussioone. Erinevate seisukohtade kokkupõrkeid. Niisiis: eeskujusid oleks meil võtta küll, nii toimetustel diskussioonide organiseerijatena kui ka autoritel erinevate seisukohtade esindajatena. Muu- seas, üleliidulisest ajakirjandusest saaks eeskujuna ka tõlkekriitika: meenutagem kas või seda, kui palju on viimastel aastatel olnud keskaja- kirjanduses juttu eesti kirjandusest.

Tänases vestlusringis on toodud välja üsna mitmeid puudusi meie kriitikaelus. Tahaks loota, et siin kõneldu leiab edasiarendamist peatselt ilmuvates kriitika- teemalistes artiklites ja — mis hulga tähtsam — meie kriitika- praktikas eneses.

Kirja pannud ENE VEIPER

Veart

mehed...

(Algas 1. lk.)

looduskaitse haridustöös ja maastikuhoolduses. Esimese on ÜRO tunnistanud üheks peamiseks ülemaailmse programmi taotluseks. Tänavu sügisel korraldab ÜRO valitsustevahelise konverentsi teemal «Maailma looduskaitse haridustöö»; Eesti NSV Loodus-

Korraldamisvaeva nägijaid — Eesti Looduskaitse Seltsi A. H. Tammsaare osakonna esimees Endel Tori.

kaitse Selts taotleb selles suunas kõigi spetsialistide ja haldustöötajate ökoloogia- alast kvalifitseerimist ja ümberkvalifitseerimist. On kavandatud mitmeid uudseid tegevusvorme, muu hulgas vastavate õppekeskuste loomist meie vabariigis.

Maastikuhooldusliku suuna

Voldegar Panso pöördub Antton Hanseni nimel A. H. Tammsaare poole.

aktuaalseim probleem on maastikukultuuri nüüdispõhimõtete võimalikult ulatuslikum levitamine kõigis tootmissfäärides. Seda ülesannet teenivaist ettevõtmistest on värskeim seltsi väljakuulutatud iga-aastane maastikuhooldamise võistlus, mille metoodika konverentsi ajal koostati. Filmifestivalist märkimisväärt vaid parimaiks tunnustatud: I

RAM-i kontserdilt. Juhatab Olev Oja.

Eesti Telefilmi «Rabade vaikuses», II Eesti Telefilmi «Vaarao sõjavägi», III Tallinnfilmi «Laulud kevadele». Peale selle anti mitmeid eriauhindu.

Emotsioonirikaste päevade lõpp-punkt oli seltsi asutaja- liikme Veljo Tormise juhata- tud «Suure tammelaulu», mille Anu Bakhoff-Hansen kord Suure-Jaanist Tammsaare väl- jamäele tõi.

ESTICA

«Literaturnaja Gazeta» nr. 30, 27. juulil 1977 avaldas Lilli Prometi kirjutise, milles on juttu kirjanikutööst ning lugeja ja kirjaniku suhetest.

Leedu noorsooajalehes «Komjaunimo Ties» ilmus 23. juulil k. a. kimbuke vennasrahvaste poetide luuletusi, nende hulgas Mart Raua «Läte» Eugenijus Matuzevičuse tõlkes.

«Millest võiks koosneda hooaja hinnang? Repertuaari, üldpildist ja uuslavastuste väärtusest — seda kindlasti. Sellest, mida uut — elunägemiselt ja probleemiasetuselt, ideeliselt ja esteetiliselt ülesannete lahendamisel — töid esietendused. Neis kajastuvast teatriilme järjekesivusest. Või uuenemisest. Tippude võrdlemisest... ja võib-olla muustki, mida korraga näha ei oska.

Kahe Tallinna teatri hooaja pilt oli teravalt kontrastne. Lõpetatuim lavastus, S. Becketti «Godot'd oodates», humanistlik, probleemiarv, — tuli Noorsooteatrit. Tuli kohe hooaja algul, töötades suurde plaani tõstetud inimese sügavuurimusega nagu uut ringi teatri arenguspiraal. Pärast lagunes Noorsooteatri hooajas kõik kildudeks...

TRA Draamateatri tänavused uuslavastused — enamasti probleemihedad ja aktiivse eluhoiakuga — sunnivad pilku pidevalt pöörama eelmiste hooegade poole: võrdlema tippulemusi, et jõuda selgusele teatri hetkeseisus. «Kolme õe», «Richard III», «Ühe koosoleku protokoll» taoliste tipudeni praegused parimad ei jõudnud. Ehkki «Neljakuningapäev» ja «Päikese lapsed» olid neile päris lähedal: esimene valuläve tundlikkuselt, teine nii Gorki näidendi teravärske kõla kui kunstiloomuse tiheduse poolest. Ja ka vallatu «Noore daami külas» on tänavu pakkumas tublit konkurentsi Draamateatri primaale komöödiavalastustele.

Võib-olla oli see hooaeg pisut tagasihoidlikum kui eelmine, millele andsid mõttepinget, sügavust ja sära «Protokoll», «Reigi õpetaja» ja «Parvepoisid» ning lisasid põnevust lavakunstikateedri diplomietendused; küllap polnud ta halvem kui üle-eelmine ja vahest ehk taotlustes isegi järjekindlam kui sellele eelnenud — igatahes oli Draamateatri tänavuses hooajas seda head kunstitaseme stabiilsust, mille peale kindlaina võtame sinna pileti.

Stabiilsus ei tähenda «vaikset-vett». Väikesel laval tegid J. Viiding ja T. Rätsep «Niagaarat» — omamoodi rahutut lavastust, püüdes midagi pingsalt publikule sisendada. Kui ma kõigest aru ei saanud, siis võisin olla vaid ise süüdi. Et midagi väga pakitseb M. Mikiveri hingel, oli tajuda «Õnne sünnipäevaks, Wanda June'i» ja «Neljakuningapäeva» lavastuses; äkki leiab ta juba järgmisel hooajal näidendi, kus suudab seda kõike väljendada. Midagi lihtsustamata. Mõtteid punktiini arendades. Hoogsalt alustasid M. Karusoo ja A.-E. Kerge. Esimese «Päikese laste» lavastuses oli nii mõttesügavust, järjekindlust kui teatralset erksust koos omalaadsest karmi, meheliku kujundlikkusega. «Kuberneri surma» ja «Noore daami külas» näitas Kerge, kui ladusalt elas ta sisse Draamateatri kollektiivi; et ta mõlemisviisil on ärgitavat isikupära ning poleemilist temperamenti ja et ta fantaasialend vajaks pigem veidi ohjeldamist kui takkaturgutamist.

Võrreldes eelmiste hooaegadega, vähenes mõneti repertuaar. Peamiselt mitme algupärandi arvel, mida tänavu enam ei mängitud — aga see probleem võtab alguse juba varasemast aastast. Ja dramaturgiast. (Eks niimoodi too ka järgnevat hooajat korrektiivse meie tänastesse hinnangutesse ühe teatrihooaja kohta.) Kuigi heade näidendite saamisega on alati olnud muret, on Draamateater hea näidendi teater, autori teater, parimas mõttes repertuaaritea-

MIDA ARVATAKSE MÖÖDUNUD TEATRIHOOAJAST?

Allpool anname kriitikuile sõna arvamuste avaldamiseks V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri ja Eesti NSV Riikliku Noorsooteatri äsja lõppenud hooaja kohta. Siinkohal toome veel esietendunud uuslavastuste loetelu.

DRAAMATEATER: L. Kruczkowski «Kuberneri surm» (lavastaja A.-E. Kerge); Kurt Vonneguti «Õnne sünnipäevaks, Wanda June» (lavastaja M. Mikiver); M. Gorki «Päikese lapsed» (lavastaja M. Karusoo); «Niagaara» (J. Viiding, T. Rätsep); Zdenek Podskalsky «Noore daami külas» (lavastaja A.-E. Kerge); J. Kaplinski «Neljakuningapäev» (lavastaja M. Mikiver); A. H. Tammsaare «Kõrboja peremehe» instseneering (lavastaja R. Trass); M. Zvanetski «Allegro mo-

derato» (lavastaja E. Baskin) ja A. Vampilovi «Pardijahi» (lavastaja M. Karusoo).

NOORSOOTEATER: S. Becketti «Godot'd oodates» (lavastaja L. Peterson); «Me otsime Vargamäed» (K. Raidi instseneering ja lavastus «Tõe ja õiguse» I osa motiividel); M. Undi «Tinasõdur, baleriin ja siga» (lavastaja K. Komissarov); «Sonettide tõmmust daami» (lavastaja K. Kilvet); F. Tuglase «Inimese vari» ja «Jumala saar» (instseneeringud ja lavastused P. Volkonoskiit ja E. Spridilt); «Laulud sõelale» (Andres Otsa laulude õhtu, lavastaja K. Raidi); B. Shaw «Pygmalion» (lavastaja R. Agur); «Luguauku» (L. Nebeli laulude õhtu); J.-B. Molière'i «Naeruväärsed eputised» (lavastaja K. Komissarov).

ter. Zannriliselt rikka, ajas ja ruumis avara lavaga. Probleemimundliku ja sügavuti purgi-va režiiga. Režiil- ja näitleja-kunsti ülesandeid ühtselt lahendav teater. Teater, mis püüdleb V. Nemirovitš-Dantšenko põhimõtte järgi kolme elemendi — «elulise», «sotsiaalse» ja «teatraalse» — sünteesi poole.

Noorsooteatri hooaeg, nagu öeldud, lagunes kildudeks. Oli küll teatri lipu all väljatulnud «Godot'd», aga teistsugustel asjaoludel oleks see võinud tulla ka mõne teise teatri lipu all ja ehk oluks seal enamgi «omal kohal» kui Noorsooteatris. Lavakunstikateedri kursusetööna tehti sümboolne katse leida oma Vargamäed. Oli vormilt ja kujundelt ülepingsestatud püüd interpreteerida Tuglase teemat («Inimese vari», «Jumala saar») — Noorsooteatri näole seni mitteomaselt esteetiliselt ilme. Ning täielikus kontrastis sellega — pingelõtv ja ilmetu «Pygmalion». Noorsooteatri ainus puhtalt noorsooteatrilik uuslavastus möödunud hooajast — «Tinasõdur, baleriin ja siga» — oli dramaturgiliselt sihitu ja teostuselt eeskätt kiirelt saadavat välist efekti taotlev. Suurel laval heitles teater äärmusest äärmusse, hüljates seejuures kuidagi üllatavalt ka need jooned, mis aastat kaks tagasi hakkasid ta ilmes kuju võtma. Võib-olla oli neis joontes mi-

Noorema ja keskastme kollektiivide teatrihuvi pidi piirduma vaid «Tinasõduri» ja «Tom Sawyeri seiklustega» (mängiti juba vaid üksikuid kordi). Veidi suurem valikuvõimalus (5—6 lavastust) oli vanema klassi õpilastel («Me otsime Vargamäed», «Godot'd oodates» jne.). Seda siis, kui lugeda kokku repertuaaris olnud lavastuste arvu. Kui vaadata nende etendamissagedust, siis... «Protsessi», «Revidenti», «Good-bye, baby't» mängiti igapähe 6—7 korda.

LILIAN VELLERAND:

«Esimesel pilgul võib näida, et Draamateatris oli tagasihoidlik hoovõtu hooaeg. Ei ühtki uut üldtunnustatud üldmenukat tõsist kõmulavastust nagu möödunud hooaja «Ühe koosoleku protokoll».

Aga lähemal vaatlusel: aktuaalselt probleemikas, zannripilti mitmekesisistav teatritas. Kõigepealt — noorte režissööride teatritas (viis lavastust). Neilegi juba argipäevane aasta, sest esimesed tööd seljataga (M. Karusoo, A.-E. Kerge) ja repertuaar ning lavastusplaanide nõuded piirid tunda.

Steen «Päikese laste» lavastusest Draamateatris. Tšepurnoi (R. Trass) ja Liisa (Kersti Kreismann).

dagi kitsast ja ühekülgset teatri ees seisvate ülesannete mõistmisel; võib-olla on asi ainult teatri peanäitejuhi K. Komissarovi haigestumises, mis kiskus teda tööst eemale ega lubanud arendada, süvendada alustatud joont — vastata sellele veel ei oska. Igatahes suurel laval «päästis» teater ennast «Kümne neegriga», mis repertuaaris olnud 13 lavastuse seast hõivas kolmandiku etenduste üldarvust. Väikesel laval kuulus sarnane koht «Hoolimatule armukesele». Seal asusid võistlema Shakespeare «Sonettidest» ja Shaw «Sonettide tõmmust daamist» kokkuseatud teatriühituga A. Otsa ja L. Nebeli koostatud ning ettekantud laulukavad, mis teatrilavaga seotud üsnagi tinglikult.

Viidingu—Rätsepa debüüt («Niagaara») on põhimõtteline näib, et otsingud teemal «kaasaegne režissuur, kaasaegne näitleja» jätkuvad nii kirjajoonas kui laval. Protesti ka veel eluõigust nõudva punneteatri ja punnkarakteri vastu on ilmne, idee ja vormi vaieldamatu vastastikuse tingituse näide loetav: kui tahad öelda tõtt, ära veiderda, ära mängideski valeta; ära kaota pead, jää (ka teatrilavall!) kaineaks, jahedaks iseen-daks. (Kas nii? II vaatus.) Aga kuidas seda kõigile haaravalt ja atraktiivselt teha, jääb seekordki küsimuseks. Teise naha pugemine, tema arvel vaimutsemine ja raevutsemine näib selleski lavastuses erutavam (I vaatus).

Niisiis tõe, tõesuse, tõdemi-

se, tõepära probleemid jätkuvalt vaateväljas.

Nagu öeldud, pole see tühi hooaeg. Tema ideed ja üleskutsed on vaid kuidagi poolihääli esitatud. On selles ettevaatlikku oma jõudude ja põhimõtete proovimist? (Karusoo ja Kerge puhul kindlasti. Üleminek õpilasteatrist akadeemilisse tähendab uut algust.)

On võimalik rääkida hooaja mõtteühisusest: ühisest vastuhakust ja pealetungist vastutustundele — ükskõiksu- se — hinga labasusele. Seda esmajoones mitut tüüpi inimeste lähivaatluse kaudu. Olgu tegemist Hiroshima pommitajate, vallutussõdade ideoloogide või kõige süütumate argiagressoritega.

Individuaalse, aga ka kollektiivse vastutuse probleemi läbimängimine nii paljudes variantides, nii erineval sügavusastmel, nii erinevate naturide peal annab hooajale hoolika ja mureliku uuri- ja näo.

«Kuberneri surma» isiksuse vaba tahte ja isikliku vastutuse hävimine;

«Päikese laste» süüdimatu sotsiaalne saatus;

«Wanda June'i» mehisuse hale dekoratsioon;

«Nelja kuninga» igatsus traditsiooni, ühtsustunde, kollektiivse teadvuse kui rahva vaimse jõuallika järele;

«Pardijahi» igatsus kauni, terve hingega, vastutustundelise inimese järele;

«Kõrboja peremehe» aimatav soov vabastada inimene sisse- ja välisrühmest, nendest, mida nähtavalt dikteerib ümbrus, ja nendest, mis juba on saanud omaks.

Ja «Noore daami» pehme pilge selle ümber, mis inimese elu liiga vesiseks või magusaks teeb.

Polegi nii paha.

Teostus?

Ponnistused paindlikuma, mitmekülgsema stiilitarvituse suunas on nähtavad.

«Nelja kuninga» nõtkest sõnast liigutavalt kohmakasse talupojarituaali ülekantud poeesia.

«Pardijahi» traagiline kangeline (M. Mikiver). Tänapäevadramaturgia lavastuses kohtame teda nii harva.

«Päikese laste» rahulik kuldpruun valgus — harmoonilise maailma ulmepilt.

«Niagaara».

«Noore daami» nukrad paaroodilised lõbunumbrid. Reegi — Krjukovi liigutavalt inimlik halekoomiline duett.

«Wanda June'i» teise vaate särav lõpp, kus selgub, milline jõud on stiilil, stiilsusel, stiilitäpsusel: mida kergem, kerglasem, rafineeritum näib loo väline liikumine, seda nürim, jämedam, labasem paistab see sisemine, mille vastu on lugu lavastatud.

Hooaja suured ideerollid? Mikk Mikiveri Zilov. Kersti Kreismanni Liisa. Kuningad. Jüri Järveti ja Urmas Kibuspuu Kuberner. Ja päris palju teisi huvitavaid osatähtsi.

MIHKEL MUTT:

Hinnang Draamateatri möödunud hooajale ei saa kuidagi olla ühene, vaid pigem kõhklev. Liiga palju on poolt- ja vastuväiteid. Ühelt poolt võttes oli ridamisi etendusi, mis erisugustel põhjustel huvitavaks kujunesid, nii et tühjaks või «vahelejäänuks» ei saa hooaega küll pidada. Teisalt jälle, ükski neist huvitavaist etendust ei saanud suureks kunstisündmuseks, nad ei kulmineerunud täiuse lähedaks, nagu seda viimasel ajal meie teatris on suutnud «Põrgu-põhja» ja «Godot».

Noorsooteatri üldhinnangut anda tahes meenub eelmise hooaja lõpp, mil paistis, et end on leidmas omanäoline teater. Viimane hooaeg on aga minu arvates kulgenud regressi suunas. Põhjusi on nähtavasti palju, nende hulgas ka peanäitejuhi haigestumine. Sellest teatrist tuli küll hooaja tipp, «Godot'd oodates», olid ka mõned huvitavad etendused («Sonettide tõmmust

Steen «Sonettide tõmmust daamist» Noorsooteatris. Osalistasid Silvia Laidia ja Tõnu Saar.

daami», Tuglase-õhtu), kuid üldmulje on rahutust tekitav.

Repertuaarist. Kummaldi teatril on mängukavas esinduslikud autorid. Draamateatris on pea kõikides «artikkelites» kasutatud head kirjandusliku algmaterjali (excl. Podskalsky). Sama võib öelda ka Noorsooteatrist, kus on kavas Shakespeare, Shaw, Tammsaare, Tuglas, Beckett... Vastu ei saa väidelda ühelegi. Samas torkab silma, et teatril, keda veel hiljuti tituleeriti publitsistlikuks ja kelle peajoone näisid määravat lavastused «Protsess», «Good-bye» ja «Veri mullal», on oma selle näo nagu minetanud. Ja midagi muud noorsooteatril, mõeldagu siis selle sõna all üht, teist või kolmandat, pole asemele tulnud. Möödunud hooaja kaks lavastust, mis Tallinna eestikeelses teatripildis kõige kaasaegsemalt kõlasid, millel tõesti midagi meie praeguste päevade ja tendentside kohta öelda oli — nendeks said minu jaoks «Päikese lapsed» ja «Neljakuningapäev». Mõlemad Draamateatrist. Levivat näivad meil ühe-mehe-lauluõhtu. Olen väga nende poolt ja väikesed saadid on neile nagu loodud. Muidugi juhul, kui need õhtud ei kujune repertuaaris lihtsalt augutähteks. Noorsooteatri väikeses saalis esitatud kahest kavast eelistaksin küll Nebeli «Luguauku».

Näitlejatest. Draamateatris oli mitmel meesnäitlejal sel hooajal viimaste aastate, kui

mitte kogu senise lavakarjääri tipp. Mõiten siin eeskätt R. Trassi Tšepurnoid ja A. Salleri Peremeest. Visalt küll, aga paistab, et siiski on edenenud H. Kalsoja ja H. Pihlak. J. Viidingule, vahepealsete aastate ühele vaadatuma le noorele näitlejale, see hooaeg küll mingiks tähiseks ei kujunenud. Kas ei taheta teda rakendada või ei rakendu ta ise, ei tea. (Mõni sõna tema — Rätsepa omast muidugi ka — «Niagaarast». Ongi nii, et selle tükiga seoses saan juttu teha ainsast esoteerilisest etendusest, mida näinud olen. Võib muidugi oletada, ja päris tõsiselt, kui suured kavatsused selle kõige taga on, kui palju iga viibe ja vihe peab tähendama, kuid käärid soovide ja tulemuste vahel on liiga suured. Kui ikka jäämäest ainult üks seitsmeküm-nendik laval (resp. vee peal) näha, siis pole ka muul enam suurt mõtet.)

Kindlasti oli see oluline hooaeg K. Kreismannile. Kaks tugevat osatäitmist pärast mitut talle ebamäära hooaega an-navad tunnistust sellest, et kõige kiuste, kui ainult kunstiviha on, osutub siiski võimalikuks loomingulist vormi säilitada. On neid näitlejaid, kelle jaoks see teatriaasta polnud eriline tõus, kuid kes siiski püsisid kindlalt saavutatud tasemel nagu M. Klenskaja, M. Sööt, kõigile ei jõua hinnangut anda. Vanemast generatsioonist niipalju, et tugevad osatäitmised on E. Koppelil ja V. Otsusel «Kõrboja peremees».

Nüüd paar sõna noortest, kes seal teatris esimest hooaega töötasid. Mõni neist na-

vutanud hooaja lõpuks suurema kunstilise süvendatuse kui temataolised «kõrvalt tulnud» näiteks Tartu teatris. Igatahes jääb sellest hooajast Noorsooteatri teatrilukku nende viie töö «Godot'ga». Teiste näitlejatega Noorsooteatris paistab asi olevat kehvasti. Tõsiselt võetavad osad on küll S. Laidla kuninganna «Sonetide tõmmus daamis» ja H. Varem Ema «Inimese varjus». Aga kõnealusel trupis on rida näitlejaid, kellest arvavad uskuvat, et nad on võimalised midagi suuremat tegema, aga kellel jälle üks hooaeg on möödunud ebamääraselt, mängitud on midagi ja kuidagi (I. Lepik, M. Jürgenson, Z. Mellov, P. Laasik, V. Janson, L. Nebel jt.).

Siiski, selle teatriga seoses tuleb öelda, et minu meelest on meie praegune parim aktiivselt tegelev teatrikunstnik Tõnu Virve.

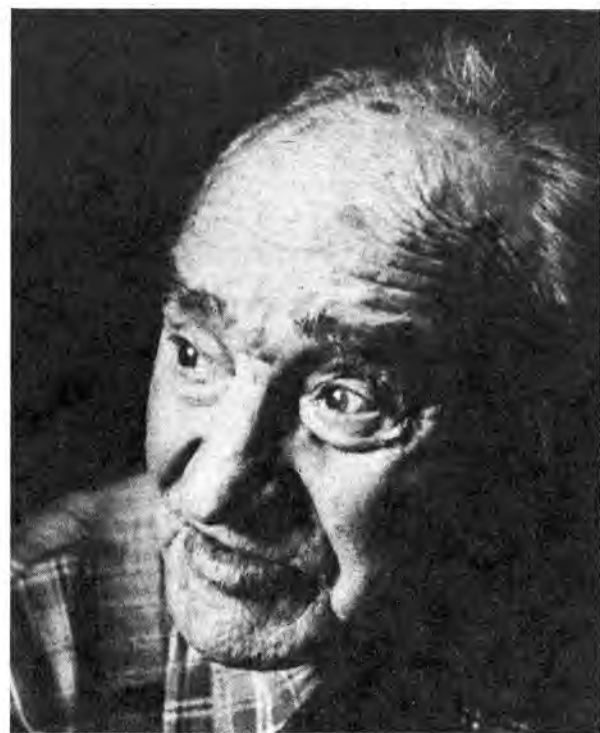
Lavastustest ja lavastajatest. Kas või ainult sellepärast võib Draamateatri möödunud hooaega pidada üleminekuliseks, et kümnekonnast uuslavastusest on viis tehtud alles sellel alal aiustajate poolt. Siit ka lavastuste üldine ebaühtlus. Palju on eklektikat. Olgu selle põhjuseks siis kunstikavatsuslik eri stiilide sobitamine või objektiivselt erinevate generatsioonide üheskoos töötamine, erinevad sisseharjunud mängumaneerid vm. Üksipulgi võttes tunneb, et kumbki uustulnuk — Karusoo ja Kerge — tegi üliõpilasena paremaid lavastusi kui praegu. Selle võib kanda uue tööriistiga kohanemise, samuti selle arvele, et ei töötata enam üksnes oma sõpruskon-

Näitleja

ANTS

JÕGI

- 85 -

Homme, 6. augustil, saab V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri näitleja Ants Jõgi 85-aastaseks. Tegev-näitleja jaoks on see aukarustatavalt kõrge iga. Aga äsja lõppenud hooajalgi lisas auväärne vanameister veel ühe meeldesööbiva osatäitmise oma suureks mängitud väike- rollide hüljgavasse ritta. See oli vana soldati Lukaszi episoodiline roll Leon Krucz-kowski «Kubneri surma» lavastuses, mille esietendus lan-ges päevadesse, kui eesti kutseline teater sai 70 aastat vanaks. Osatäitmine tõi Ants Jõele Eesti NSV Teatriühingu 1976. aasta preemia. Seda igati õigustatult. Kubneri hin-gerahu otsimine kõneluses vana soldatiga on üks lavastu-se mõjuvamaid stseene.

Väliselt on stseen lihtne ja staatiline. Vana soldat Lukasz istub ja kohendab min-git traadist linnupuuri. Aga Lukaszis on ühe inimese elu-saatus, on ühe rahvaliku tüü-bi lihtsakoolisus ning elutarkus. Iga tema lausutud sõna ja mõte ulatub kandselt saali. Nagu iseendast sünnib elu mitmetahulisus, sügavus, nagu iseendast sünnib siin suur kunst, mida sõnadega edasi anda on raske, seda peab ise nägema...

Aga eesti teatri arengu jälgi jaoks sündis neil eten-dustel, kui kõrvuti mängisid kutselises teatris näitlejana oma esimest rolli tegev Urmas Kibuspuu ja ligi 60 aastat teatriteed tallanud Ants Jõgi, veel üks dimensioon. See kahe kauge põlvkonna kõrvuti olek mõtestas meie teatri saatust ajas: kuidas on siiski 70 lü-

hikese aasta jooksul muutunud olud, aeg ning tingimused. Eesti teatrikunst on saanud laialdaselt tuntuks, võr-reldavaks rahvusvahelise tase-mega... Nüüd on teatrikoolid, stipendiumid, loomingulised lä-hetused, preemiad. Ja kui noo-red me ikka veel oleme! Sest siinsamas on Ants Jõgi, kelle teatritee kehastab elavalt kingsepa näitlejaks saamise le-gendi.

Ants Jõe lapsepõlv käis läbi Viljandi ümbruse mõisate moonakataredest; olid karjapoisipõli ning Holstre vallakool, isa varajane surm ja leivamured, kingsepaks õp-pimise aastad, huvi tärkamine näitemängu ja spordi (ta on jätnud jälje ka Eesti raske-jõustiku ajalukku) vastu ning seejärel kingsepaameti pidamine selleks, et näite-mängu teha saaks. 1920. aastal tuli Jõgi «Ugalasse», siit läks Jungholzi kutsel «Esto-niasse», kust 1949. aastal teat-rite ühinemisele sattus Draa-mateatri lavale. Selle põlv-konna saatust on ilmekalt mõ-testanud Voldemar Panso: «... Oli neid, kes pidasid elu-aeg teatris vastu, aga näitle-jaina jäid ikka kingsepaks. Oli neid, kelles elas nii king-sepp kui ka näitleja. Aga ük-sikud erandid, kellel oli era-kordset tahet ja auahnust, kes lõomasid nagu tuli ahjus, kes vormisid ennast või lasksid end vormida, suured iseõppi-jad — need ületasid endas kingsepa või raamatupidaja, jõudsid esirinda. Mõned neist elavad praegugi ja panevad aja vastu.»

Viimaste hulka kuulub Ants Jõgi. Ta pole olnud suurrolli-de kehastaja, aga episoodiliste

kujude meistrina on ta olnud ületamatu. Selliseid osatäitmi-si võiks ette tuua rohkem kui 500. Enamasti tunnustussõna-dega pärjatuid. Ja kokku saab austust vääriv andam eesti kutselise teatri varasalve. Võib-olla polegi tähtis, et selle taga on tuhandet eten-dused ja tohutud töötunnid, vaid see, et selle taga on ko-gu südamega teatritele elatud elu. Igasugune kergeltvõtmine on olnud Ants Jõe tööle vöö-ras. Küllap siit ka vanameist-ri enda suust eetilise kreedo-na lausutud pihtimus: «Näit-lejatöö on raske hingeline asi.»

Juubilari kauaaegne kolleeg ning mängujuht Ants Lauter on märkinud: «Näitleja Ants Jõgi ei saa esitada diplomeid erihariduse kohta teatri või kujutava kunsti alal. Aga Ants Jõel on esitada võimeid ai-nulaadsete jõepäraste lavaku-jude ja meistermehe taibuku-se ja oskusega sisult ja vorm-ilt huvitavate joonistuste, gravüüride (mitmes tehnikas) ja skulptuuride-nikerduste loomiseks. Kust see kõik tal tuleb? Küllap see ongi see, mida nimetatakse talendiks rahva hulgast, ürgandeks, kuuldseks kääks. See, mille koha-ta Moskvin ütles, et ega tema ei mängi, vaid miski mängib tema seest.

Lisaks kõigele on Ants Jõ-gi filosoof. Ikka omaenda mõt-tekäiguga. Ikka elus midagi näinud, talletanud ja otsuse teinud oma peaga.»

Niisugune mees on juubeli-künnisele jõudnud Ants Jõgi ka täna.

Edasiseks eelkõige palju tervist, kordaminekuid kõigis ettevõtmistes.

ENN KALDA

Stseen Draama-teatri lavastusest «Õnne sünnipäevaks, Wanda June». Osades Eina-ri Koppel, Meeli Sööt ja Mati Klooren.

gu A. Paluver ja U. Kibuspuu on end vaataja emotsio-naalsesse mällu mänginud. Mõndagi, kellest usud, et ta võiks laval huvitav olla, pole osadega hellitatud. See ongi vaatajaile ja kriitikule arusaamatu, kui tead, et koos-seisus on kirjas omanäoline, isikupärane noor näitleja, kuid laval teda kas pole või on siis lihtsalt kuidagimoodi — nagu K. Orro (J. Viidingut juba mainisin).

Kui võrrelda Draamateat-risse läinud äsjaseid lava-kunsti-lõpetanud nende kaas-lastega Noorsooteatrist, siis ilmneb, et esimesel juhul toimub mingil kujul liitumine põhitrupiga, nad teevad kunst-i kõrvuti teiste põlvkondade näitlejatega, teisel on jäänud rohkem omaette. Mõlemal olukorral on oma head ja vead. Noorsooteatris paistab neil siiski rohkem tegevus-ruumi olevat. Või torkavad nad seal lihtsalt rohkem silma. Igatahes on nad Noorsoo-teatris täiesti iseseisvalt võe-tavad. Muljet avaldavad nen-de viie noormehe süvenemis-võime ja kunstieetiline tase. Ühtlasi näib, et A. Eelmaa on oma lavaliselt ilmingult saa-

naga. Mikiveri kahest lavas-tusest eelistaksin «Neljaku-ningapäeva», kui võtta alu-seks, mida on suudetud näi-dendiga võrreldes saavutada. Ehkki (nagu Mikiveril pikka aega) igas ta lavastuses on dissonantse, ikka on midagi veel sellist, mis ei luba eten-dust üle-hooaja-tükiks tõusta. Siiski, «Neljakuningapäev» on pärast «Musgrave'i tantsu» Mikiveri elamuslikem lavas-tus. Keskpäraseks jäi «Kõrboja peremees». Midagi pole seal ju lausa väärilt, on mõni suur stseen, on mõni kuulus monoloog Tammsaarelt, kogu sündmustik on ju punktiir-selt õigesti antud, kuid küllalt ei näe lavastaja oma tõlgendust, ei näe küllalt oma arusaamist klassikast.

Nüüd on lavastajate prob-leem akuutne Noorsooteatris. Teater peaks vist midagi rohkemat olema kui lihtsalt firma, kelle sildi all saab lavas-tada. Niisugusel teatril ei näi olevat keskpunkti.

UUSLAVASTUSI PÄRNU TEATRILT

L. Koidula nim. Pärnu Draamateatri suvehooaja mänguka-vas on kaks uuslavastust. A. H. Tammsaare 100. sünniaastapä-va eel tuli repertuaari Ingo Normeti instseneeringus ja lavastuses «Otto Almani nägemus», mille aluseks on jutustus «Uuri-misel». Kujundus on Uno Uibolt.

23. juulil jõudis esietenduseni ameerika dramaturgi Edward Albee näidend «Kes kardab Vir-ginia Woolfi?» Teose lavastas kü-lalisenä L. Koidula nim. Noor-sooteatri peanäitleja Adolf Sa-piro, kujundus on Aime Undilt, lavastuse muusikaline kujundus Olev Ehalalt.

Seoses selle esietendusega on huvitav märkida, et «Kes kar-dab Virginia Woolfi?» nägi esma-kordselt USA-s rambivalgust 1962. aastal. Teost peetakse E. Albee senise loomingu tipuks ja seda on mängitud paljudel Ameerika ja Euroopa lavadel. 1966. aastal linastus samanime-line film, milles peaosad olid

Elizabeth Tayloriga ja Richard Bur-toni kehastada. Käesoleval aastal kanti «Kes kardab Vir-ginia Woolfi?» Nõukogudemaal esmakordselt küll ette Moskva Näitlejate Keskmajas, esitajateks grupp Vahtangovi nim. Teatri näitlejaid, kuid L. Koidula nim. Draamateatril on siiski esma-lavastus Nõukogudemaal teatris. Hiljuti külastas Edward Albee

jälle Nõukogude Liitu. Ajalehe-le «Sovetskaja Kultura» antud intervjuus tähendas ta, et vii-mase kolme aasta jooksul on ta kirjutanud kolm uut näiden-dit, neist parimaks peab ta ise 1975. a. valminud «Meremaas-tikkus», mille ta ka lavastas «Hartford Stage Company» teat-ris. Viimasel ajal on ta lavasta-nud mitmeid oma näidendeist.

Stseen lavastusest «Kes kardab Virginia Woolfi?» Vasakult: Nick (V. Indrikson), Honey (T. Kriisa), George (A. Üksküla) ja Martha (L. Rummo).

RAAMATU NÄGU JA TEGU

VILLU TOOTS

Huvist, samuti kohustusest Eesti NSV Kunstnike Liidu raamatugraafika sektori esimehena on mul aastakümneid tulnud istuda raamatutegijate seas, komisjonides ja žüriides ning kuulata arvamusi meie raamatukunsti kohta. On olnud mitmesuguseid tõekspidamisi, on muutunud tegijad ja tehnilised võimalused, kuid täit rahulolu pole me oma raamatu välisusest kunagi tundnud. Ikka on jäädud lootma paremale homsele. Heakskiitu, kord rohkem, kord vähem, on tulnud mujalt. Mida rohkem erisuguseid mõtteid kuulata, seda segasemaks asi läheb ja loomulikult jääb niisuguste arvamussuundade kasutegur kunstniku ja kirjastaja suhtes napiks. Üldsõnalisus on ju niisama hea kui mitte midagi.

Varem räägiti meie raamatu hallusest, nüüd olevat üldpilt kirju, eriti ilukirjanduse alal. Kahtlemata on rahulikult ja soliidsemalt välja peetud poliitiline kirjandus. Opikud, teaduslikud ja populaarteaduslikud teosed peaaegu rahuldavad, lasteraamatud ja albumid jätkavad rohkemat soovi.

Kui seame letile või näitusestendile palju värvirõõmsaid eriilmelisi väljaandeid, kas saabki teismoodi tulemust olla kui kirjusus? Muidugi, pisut, võib üldpilti kohendada müüja või näitusekujundaja, kuid mitte täiesti muuta. Raamatud on lõpuks ikkagi autonoomsed üksused, mitte ühtsesse mündrisse riietatud mass.

Raamatu näo loob praktiliselt kunstiline toimetaja, sest temal tuleb leida graafik, kes konkreetse teosega kõige paremini toime tuleb. Igal meistril on oma käekiri ja igaüks annab raamatule osakese oma tõekspidamisest — lisaks autoripoolsele. Toimetaja kui dirigent peab tundma iga pilli, iga kaastöölise ampluaad, ainult see peab talle tellimuse andmisel olema kriteeriumiks.

Kunstilised toimetajad on enamikus noored ja sellega on mõnevõrra seletatav vanema põlve graafikute järkjärguline raamatust eemalejäämine. Minu arvates on niisugune selektsioon loomulik-loogiline ja pole kuulda olnud õigustatud pretensioone. Lugejat lõpuks ei huvitagi, kas kujunduse on teinud noor või vana kunstnik. Ta tahab vaid nägusalt raamatut, mistõttu hinnaalandust selle kujundamisel ei tohi lubada.

Väidetakse, et mõnelele mõõdalaskmistele vaatamata on meie raamat praegu ajakohasem kui varem. Pean seda arvamust põhjendamatuks. Asjale niisuguse mõõdupuuga lähenemine on väärt, sest vaevalt on mõni raamat juba ilmudes olnud vanamoeline. Selle

lekk hakkame teda pidama alles aegade möödudes. Raamat on nii modernne, kui on meie aeg, meie ise ja meie kunst üldse.

Mõned peavad vanamoeliseks sajan-dite vältel väljakujunenud raamatuarhitektuuri, mille rajasid Bodoni ja muud minevikumehed ning mida hiljem arendasid edasi Tschichold ja teised suurtükid, ükskõik kas nimetame seda akadeemiliseks või traditsionaalseks. Meie raamatul näeme niisugust kujundust märksa harvem kui vene ja välismaa raamatul ning meil tuleks oma seisukohta revideerida. Kunstnikku aga, kes ei suuda mõista ja kel pole algteadmisi akadeemilisest kujundamislaadist, on alust pidada poolharitaks.

Arvan, et iganenuks tuleb lugeda ainult niisugust raamatukunsti, mis mõne moevoolu lainetel kõhku on kõrgele tõusnud ja selle möödudes niisama kiiresti kuivale jäänud. Iga-sugused poplaadid õigustavad end ainult siis, kui raamatu tekst seda tingib. Iganegu kaanepilt siis juba koos sisuga!

Kui võrrelda eesti raamatu välimust teiste liiduvabariikide, sotsialismimaade ja lääneriikide omaga, tuleb nentida, et me oleme veel õige pisut omanäolised, kuid see nägu omandab ikka rohkem rahvusvahelise ilme. Veel on meie raamatus õdusat kodukootust ja seda mitte pahas mõttes, kuid juba on ka palju ringivaatamist kord ühele, kord teisele poole. Kahjuks. Mis oleks näiteks poola raamat ilma temale nii omase lopsakuse, tšehhi raamat joonekultuurita, kuuba raamat jõulise reklaamsusega?

Meie raamatu kompositsioon võiks olla lakoonilisem, ka suurejoonelisem. Lääne trükistega võrreldes on meil vähem leidlikkust, rääkimata hea fotograafika puudumisest; Moskva väljaannete kõrval jääb meie omades vajaka, välisuse ja sisu ühtsusest. Reklaamsuse puudumise pärast eesti raamatule enam etteheiteid teha ei tohiks.

Tuleb nõustuda, et meil on head lasteraamatuilustraatorite nappus, pealegi on mitmed võimekad tegijad hõivatud muude ülesannetega. Ühe ning sama käekirja sagedane nägemine tüütab. Ka vaatavad suuresilmsed nukkklapsed mudilaste raamatuid juba liiga tuttavana vastu.

Et mitte jääda üldsõnaliseks, esitan mõningaid fakte raamatukujunduse pluss- ja miinuspoolelt. Alustan viimast, sest mõned mõõdalaskmised painavad mind eriti.

Sügisel ilmus R. Looduse «Nõukogude Eesti raamatugraafika», teos, mis peaks olema meie päevade raamatukunsti visiitkaart ja südametun-

nistus. Lehitsedes seda aga hakkab süda valutama. Tundub, et albumi illustatsioonid teenivad nagu tekstis toodu ümberlukkamise, sellest vääralt pildi loomise eesmärgi.

Raamatu ümbrispaber on väheülev, kirjad kokkusobimatud. Maketi kujunduspõhimõte on küll lõpuni välja peetud, kuid sellele on tihti ohvriks toodud illustatsioonid. Vahel kannatavad need liigse vähendamise, teinekord joonkliise asemel võrguna klišeerimise tõttu. Muidki vääratusi on palju ja kõik need tuleb kanda kunstniku ning kunstilise toimetaja süvenematus, tehnilise toimetaja kiirustamise ja halbade fotode arvele. Punkti on pannud trükikoda. Klišeede puudulik elvastus, määratud trükk (vähemaltki võrkkliiseed pole suudetud puhtalt ära trükkida) ja mitme muu algnõude vastu patustamine on viinud kurva tulemuseni. Arvan, et kogu raamatu ülesehitus pole eriti õnnestunud. Analoožilised albumid, mida on kirjastanud poolakad, lätlased, leedulased, valgevenelased ja kirgiisid, on terviklikumad ja ülevaatlikumad.

Sama raamatu must-valgele osale lisatud värvipögnaga on omapoolse andnud trükikoda «Oktoober». Värvide jõuetud, otsekui pleekinud, es-majoones mõjub halvasti õige musta värvi puudumine (mis näib olevat selle käitise krooniline häda). Enam-vähem õige musta saanuks alles siis, kui kaks olemasolevat tumehalli ülestikku trükkida. Kokkuvõte: seda raamatut ei ole ma tihanud üle meie vabariigi piiri saata. Loodame, et sama saatust ei oota trükis olevat «Eesti raamatu ajalugu».

«Eesti plakat 1940–1972» kuulub samasse kvaliteedikategooriasse nagu eelvaadeldu, seda samuti peamiselt kehva ofsettrüki tõttu, kuigi seekord võib trükikoda osa patust veeretada halli-paberi süüks. Kui põhi on halb, ega siis saa ka korralikku pealisehitust. Originaalid oleks tulnud samuti paremini trükiks ette valmistada.

Eesti raamatu 450 aasta juubeliks kavandatud V. Milleri album «Esimised eesti raamatud» jätab mainitutele võrreldes hoopis soliidsema ja pidulikumalt mulje. Matt kriitpaber on parim, mis praegu saadaval, «Kommunisti» kõrgtrükk laimatu. Kahjuks on kõik ürikud ja vanad raamatud, mille koostamise korras reprodutseeris «Oktoober», välja tulnud eemaletõukavalt kollasena. Ilmselt on keegi arvanud, et käibeväljend «kollane» kattub sõnaga «kollane». Kõik need auväärsed pärgamendile kirjutatud

või kaltsupaberile trükitud uuniku-mid on mulle arhiivi- ja muuseumiriulite kaudu tuttavad, kollane aga pole neist ükski. See mõõdalaskmine tuleb küll võrdsest jagada kunstnike, fotograafi ja trükikoja ettevalmistus-osakonna vahel. Kirjapilt raamatu ümbrisel, kompilatsioon vanadelt tiitellehtedelt, on üldiselt hea ja sisukohane, kuid võinuks olla pisut väiksem.

Hästi on mõeldud, kuid mitte niisama hästi välja kukkunud M. Lumiste «Tallinna surmatants», milles musta värviga on nii üle pakutud, et see muutub kõige tähtsamaks, Riias tehtud kehva pilditruki surmavaks. Mustale taustale on trükitud isegi osa teksti. Ka luukeresid vaatavale vastu igalt leheküljelt ja kunstnikul poleks tarvisenud neid omalt poolt veel juurde joonistada. Väga hea on raamatu välimus.

Raamatutest, mis silma rõõmustavad, tuleb esmajoones nimetada V. Vaga mahukat teost «Kunst Tallinnas XIX sajandil», mispuhul «Punase Tähe» noored trükkid Ulo Alleri ja Olev-Pear Moorlat on eeskujulikult toime tulnud teksti ja piltide (ka värviliste) trükkimisega. Noorte kvaliteedimeistrite esilekerkimine trükikaitises on haruharv nähtus ja seepärast ülimalt tervitatav.

Järgnevalt nimetan mõningaid raamatuid, mille kujundust pean heaks või eeskujulikuks, mõnda kahjuks ainult kunstnikutöö seisukohalt. Üks niisuguseid on V. Raami teos «Gooti puuskulptuur Eestis», mille kvaliteet tõmbab alla ebatäpne duplekstrükk. Sümpaatselt mõjub K. Taevi trükkis korraldatud «Kristjan Jaak Peterson. Laulud ja päevaraamat», mille ainsaks iluveaks loen tiitellehe ebaõnnestunud tagakülge. V. Altoa ja A. Valmeti terviklikult kujundatud ning trükipraagita «XVII sajandi ja XVIII sajandi alguse eestikeelse juhu-luule» jääb meie trükisõna minevikku käsitlevate teoste hulgas ikka veel ületamatuks. Heade puugravüüridega ja meeldivad on luuleraamatud: Petrarca «Valitud sonetid», mida korduvalt on esile tõstetud (Kunstnistiitluse diplomitoöl), J. Semperi «Sügise lävel» ja samuti mitmekordsetl pärjatud bibliofiilne Kreutzwaldi — Vaarandi «Miks Tallinn iial valmis ei tohi saada. Ülemiste vanake ja noor linnaehitaja». Need väljaanded on trükitud erilise hoolikusega ja enamasti õige väikeses koguses, nii-öelda meeneteostena konkurssidele saatmiseks. Sama teed käivad teisedki vabariigid ja ka meil pühendatakse selle-taoliste publikatsioonidele edaspidigi vajalikku tähelepanu. Head kunstni-

sime seda oma kirjastustegevuses silmas pidama.

R. Pangsepp tõstis Leipzgis nähtust esile raamatute kujunduse ülevaatlikkust, selgust ja läbimõeldust. Ikka oli adressaat kohe tuntav. Eriti kehtib öeldu teadusliku ja aimekirjanduse kohta. Oskuslikult kasutatakse fotot, gravüüri, pintslijoonist, arvestatatakse, et igaüks neist sobib sootuks erineva kirjaga. Viimane valitakse aga omakorda kooskõlas raamatu sisuga. Väga levinud on taskuformaad. (Paraku pole Eestis sellise raamatu valmistamiseks tarvilikke masinaid). Eriti oht-ralt on sarju: väga palju lastele, aga ka igale muule eale, iga liiki.

R. Mägar kinnitas, et eriti palju ilmub teatmekirjandust just lastele, see on tihedalt läbi töötatud, realistlikult illustreeritud.

Pärast üldarutelu soostus Jaan Klõseiko leht-lehelt oma märkme-plokki lappama, Ülle Meister ja Rein Mägar sekundeerimas. J. Klõseiko ütles, et trükitehnika kiire areng on muutnud ja muudab jätkuvalt raamatu ilmet ja olemustki. Paratamatult teiseb meie suhe raamatusse: raamat ei ole enam luksuse, sageli on ta vaid ühekordseks kasutamiseks. Sel juhul tuleb aga raamat ka lihtsamalt valmistada. Paber ei pruugi kaugeltki alati olla väga vastupidav. Sellised esinduslikud raamatud nagu hiljuti ilmunud V. Tootsi «Kalligraa-

RAAMATU PALE LEIPZIGIS

tega. Keskseks arutlusaineks oli seminaril paberi säästlikum kasutamine (on ju viimastel aastatel paberi hind kogu maailmas tõusnud), mida Saksa DV-s on teaduslikult uuritud. Vaeti nüüdisaegse tüpograafia peamisi arengusuundi, üldisi stiilimuutusi, raamatuilustratsiooni arengut. Kõneleja leidis, et igas trükikojas peaks olema vähemalt kaheksa erinevat kirjagarnituuri kõigis võimalikes suurustes.

Mis on kirja alal uut? Torkab silma lihtsus ja selgus. Loetavuse kõrval ei unustata ornamentaalsust ja vastupidi. Lugeja saab kirjapildist koos semantiliselaenguga ka emotsionaalse — viimase alateadlikult. Ilukirjandust sobib laduda eelkõige klassikalise kirjaga, ilma «vigurdamata». Suuremaid katsetusi sünnib ette võtta pildilbumeis, aga needki ei tohi muuta reklaamväljaandeiks. Ka juhtis P. Luhteni tähelepanu liialdamisele meie raamatute tiitellehe kirja suuruses. Teiste maade eeskujul soovitas ta

meilgi ära kasutada eeslehtede siseküljed (eriti opikuis teatmetabelite jms. jaoks), trükkida eessõnad värvilisele paberile. Teaduslike ja populaarteaduslike lehekülgede teksti on otstarbekas kujundada kahte veergu, mis võimaldab illustratsioone paremini paigutada.

Läänes levinud kriitpaberit ei tule võtta eeskujuks: valge kõrgläikega paber pole enam moes, eriti sobimatu on sellisele trükkida ilukirjandust. Küll aga on igati sobiv ja hinnatud munakoorekarva kerge paber, millel on ka silmal kõige mugavam kirja lugeda. Ka tuleb raamatuumbrised valmistada paksemast paberist. Paljudes maades töötavad raamatu autor ja tüpograaf (meie mõistes tehniline toimetaja) tihedasti käsikäes, kavandades ühiselt pisiasjagi, leppides kokku iga üksiku lehekülje täheruumi suuruses. Selline meetod võib väga huvitavat vilja kanda, ka meie peak-

Raamat kui kultuurikandja toimib ka avamata. Kaaski on osa raamatust. Kui sageli piirub me tutvus raamatuga üksnes kujundaja, valmistaja tööga. Sellest leiame kas või ähmasegi vihje autori sõnumile (kui leiame).

Leipzig on maailmakuulus raamatulinna, kus selgi kevadel leidis aset tavapärase IBA, rahvusvaheline raamatunäitus, enam kui 7000 raamatuga 71 maalt.

Mõne aja eest leidis meie Kirjastuskomitee eestvõttel aset Leipzgis kuuldu-nähtu sõelumine, kus peale komitee esimehe asetäitjate Leonid Parasini ja Kaljo Itra osales veel Kunstnistiitluse professor Paul Luhten, kirjastuse «Eesti Raamat» asedirektor Rudolf Pangsepp ning mitmeid meie silmapaistvaid raamatukunstnikke. Neist Ülle Meistri, Jaan Klõseiko ja Rein Mägariga vahetasime üksikasjalisemalt näitusemõtteid.

Mida huvitavat leidis tänavusel IBA-l? Olgu esmalt öeldud, et näitusel tähistati kaht juubelit: Oktoobri-revolutsiooni 60. aastapäeva ja IBA enda pooleajandiliseks saamist. Korraldati Pablo Neruda teoste kujunduse erikonkurss ja võistlus «Figura», kus hinnati ilukirjandust illustreerivaid graafilisi lehti. Erinevalt paljudest varasematest aastatest ei leidnud tänavu ükski eesti raamat esiletõstmist. Üks põhjus: kavatsed trükised ei jõudnud paraku õigel ajal näitusele.

Prof. P. Luhteni meenutas kokkutulnuile raamatulaada ajal samas asetleidnud seminari, kõrvutas seal kuuldu-nähtut meie argikogemus-

kutööd näeme veel A. Hindi «Kogutud teoste», E. Krusteni «Teoste» ja «Nibelungide laulu» puhul. Vääriline nagu on antud V. Heueri raamatule «Meie Keres». Meeldivaid raamatuid on muidugi märksa enam, kuid lõpetuseks kaks toredat, hea stiili- ja ajastutunnetusega kujundatud väljaannet. Need on L. Tolstoi «Lapsepõlv», poisi-iga ja noorus» ning J. Peegli «Teed ja ristteed».

Kahju, et eesti raamatust leiab üha harvemini puulõiget, graafilise üldpildiga kõige enam harmoneerivat illustratsioonilaadi. Seevastu näeme ikka rohkem estampgraafiliselt lehtedelt tuttavat sügavtrükittehnikat, olgu siis raamatutrukkiks kohandatud või kohandamata kujul. Mõnikord on tulemused suurepärase, tihtilugu saame aga ebatervikliku väljaande.

Sõjajärgsetel aastatel hakkas meie raamat teiste liiduvabariikide seast esile tõusma tänu heale kirjataidele. Seda lippu on aastakümneid ülal hoidnud, pole põhjust teda ka nüüd langetada. Suur osa kaasi ja ümbriseid on meil praegugi kujundatud ainult kirjaga ja küllagi iga kõrvalseisja arvab, et neid teevad peamiselt selle ala parimad. Nii see kaugeltki pole. Šrifti juurde on tee lahti ka nendele, kes küll tegijad, kuid mitte kirjakunstnikud sõna otseses mõttes. Teiseks on peamiselt terviselikel põhjusil raamatust eemale jäänud esmaklassilisi jõude. Ennast näidata pole veel saanud mitmed paljulubavad meistrid.

Enamasti on kirja kvaliteet ka raamatu kvaliteet. Ilma pildideta saab raamatut teha, ilma kirjata mitte. Kirjarepertuaar meie raamatukaanel on lai, kuid kas valik alati kõige õigem, sellele tasub mõelda.

Näeme joonlauda ja sirkliga tehtud kaanekujundusi (näiteks almanähk «Kunst»), teisel rikkaliku ornamentikaga lahendusi. Mõlemal äärmusel on eluõigus, samuti nagu vahepealsetel laadidel. Kaanekirjaga saab õige tihti sisule läheneda, rõhutada ajastulist või žanrilist kuuluvust. Seda võimalust peab šriftmeister kasutama, mingil juhul aga ei tohi ta teha vastupidist. Oeldu kinnituseks toon paar näidet. N. Pomjalovski raamatus «Plebeilik õnn» on juttu vene olustikust üle saja aasta tagasi, moekal kirjakompositsioonil aga näeme hipijugendi arsenalist võetud vedelat, väänlevat šrifti. Ka ei vii meid Kreutzwaldi aega tema «Viina katku» uustrükk, niisamuti ei ütle see lohmakas ja mõtlematu lahendus midagi meie päevadel.

Mõtlemata panevad mitmesugused turismi- või nn. kodulooühikud, mille paljudes eri formaatides võib ju olla mingi sisu- ja vormiühituse liigituse põhimõte, kuid nagu kuulduv raamatuseõpradelt, on nende näol tegemist lihtsalt kaootilise virvarriga, mis ei sobi riigile ega lase kokku kõita. Sarjade välimuses puudub ühtsus, laialivalguvad on kujunduspõhimõtted. Mõnesse on tegija suhtunud kui raamatusse, teine on kujundatud reklaamväljandena, kolmas võistleb välimusest teatrikavalehega. Paljudele on tehtud liiga suured kirjad. Milles näiteks oli vaja meeldiva vihiku

«Mööda Emajõe» idüllilisele kaanepildile paigutada raske must müüri-lehekiri? Kirjade suurusega liialdatakse tihti «Valguse» väljaannetes. Kui sisuliselt ja kunstiliselt sobib suur rohmakas kiri hästi E. Ranneti «Kivide ja leiva» kaanele, siis sellesama taiduri tehtud kirja «Õigekeelsuse sõnaraamatu» kaanel ja seljal on lugejates tekitanud nurinat.

Iseloomulik eesti kirjataidurite nooremale põlvkonnale on hea ülevaade kõigest, mis rahvusvahelises ulatuses sel alal toimub. Selgesti peegeldub see ka nende loomingus. Erialased raamatud ja perioodika ning uusi kirjastid valmistavate firmade kataloogid on enamikul käepärast ja muidugi avaldavad mõju. Mõjutusi aga võib olla mitmesuunalisi, nii edumeelseid kui ka ummikusse viivaid. Uusjuugendlikud, kirevad ja mõnikord huvitavalt väänlevad, parasjagu käibel olevad popšriftid ei ole kaugeltki kõik head, vaid pigem liialdatud moenähtused. Need on sündinud praeguse fotolao- buumi tõttu paljude firmade konkurentsis. Üks osa nendest on välja toodud minevikuvaramust (ja ka kolikambri).

Popkirjad pole raamatu jaoks, vaid kaubandusgraafika, reklaami ja reklaamtrükkide tarbeks. Sedasama võiks öelda kahe ajakirja, Saksa FV «Novum» (endine «Gebrauchsgaphik») ja Sveitsi «Graphise» kohta, mis meie noorte seas on väga populaarsed ning kutsuvad kasutama äärmuslikku komertsgraafikat. Ometi on need kõik meie raamatukujundusele mõju avaldanud, muutnud seda mõneti küll põnevamaks, kuid raamatu seisukohalt küsitavaks. Viimastel aastatel on agar moekirjadega efektitsemine teinud eesti raamatu laialt tuntuks, kuid sel populaarsusel on kibe kõrvalmaik, mis pikkamööda võib hakata maitset ja mainet rikkuma.

Praeguse jutu mõte pole hoopiski traditsionalistide ja avangardistide vastandamine, veel vähem vanade vastuseadmine noortele, vaid tähelepanu juhtimine äärmuslikkuse ohule. Mõõdutunde kadumine andis end kirja ajaloos mõõdunud sajandi teisel poolel valusasti tunda ja nüüd, sada aastat hiljem, pole kuigi tark tegu uuele dekadentsiperioodile vana moodi teed rajada. Meie suure trükiarvuga raamat pole õige koht eksperimenterimiseks. Ikka tuleks meele pida, et kiri on esmajoones lugemiseks mõeldud.

Kahju, et klassikaline antiikva, aastatuhandeid püsinud monumentaalne, suursugune ja pidulik kiri on meie kunstnike huvivallast kõrvale jäänud, rahvusvahelises ulatuses leiab ta palju enam kasutamist. Väitega, nagu oleks antiikva iganenud ja palju nähtud, ei saa nõustuda mitte keegi, kes vähegi teab, kui moodsaid ja noobleid antiikvakirju viimase veerandsaja aastajooksul on loodud. Põhjus peitub hoopis selles, et paljud teised kirja-stiilid, kuigi nad väliselt paistavad keerulisena, on praktiliselt mõnusasti kirjutatavad või joonistatavad. Iga vähegi vilunud tegija võib neist hõlpsasti kujundada dekoratiivseid kompositsioone. Klassikaline antiikva aga on ainult näiliselt lihtne, tegelikult

kõige raskemini joonistatav ja aeganõudvam kiri. Tema puhul saab sirkli ja joonlauaga vaevalt midagi teha. Antiikva joonekurv on väga tundlik, seda peab otse tunnetama, vähimgi saamatus tuleb selgesti ilmsiks. Antiikva luustiku najal omanäolise antiikva loomine nõuab palju rohkem intelligentsi, meistrikäta ja vilumust kui mis tahes teise šrifti tegemine. Hoopis lihtsam on lugu klassitsistliku antiikvaga, mis leiab meie raamatul rohkem kasutamist.

Välismaades on käsitsi tehtud kirja osatähtsus vähenenud. See on oma positsioone loovutanud letreset, dia-tüüpia- ning fototroonika menetlusel paljundamisele. Fotolao abil on kirjajäht muutunud paindlikumaks. Leidlik optika lubab peale kirja normaalkujul paljundamise tähti laiaks suruda, kõrgeks venitada, rakurssi viia, looklema ja värisema panna, üksteise külge ja peale lasta, tähepinda kujundada eri faktuuridega, tähevormile projekteerida igas suunas langevaid varje, moodustada tähest mitmesuguseid kontuure ja palju muud. Selle tõttu on tohutult suurenenud kirjaga katsetamise võimalus ja tekkinud hoopis uus kirjakunstiharu — fototüüpokunst. Meie raamatuni on jõudnud ainult üks niisugune õnnestunud katsetus: R. Parve teose «Kiindumused» ümbrispaber, kus kirjaridade korduva ületrükkimisega on saadud huvitav ehispind.

Loomulikult on jaotunud ka ülesanded. Tüpoparnituurid on jäänud paljundusmenetluste jaoks. Manuaalsed kirjad on ainult siis õigustatud, kui nendega luuakse originaalkompositsioone või taotletakse emotsionaalsemat, tehnikale kättesaamatut. Sellesse kategooriasse kuulub peamiselt sule- ja pintslikalligraafia.

Nii klassikaline peensulekalligraafia kui ka see, mida kirjutatakse laisulega ja tuntakse renessansi ja humanistliku kursiivi või italic nime all, pole stiilipuhtal kujul enam ammu ainuvalitsev. Paljude tegijate käes on algvorm alati muutumises. Niisuguses kalligraafias kajastuksid nagu meie ajastu elutempo ja ellusuhtumine, vaimus ja rütm. Näeme, kuidas õhuline, elegantne joon võib äkki muutuda raskeks ja jõuliseks, kihutada laias ja hoolimatus kaares üle paberi, et samas äkki, kuni järgmise impulsini, taltuda rahulikuks jook-suks. Joonekurv on värvikas, sile või rabadalt katkendlik, mõnikord närviselt pulseeriv, ei taha kõiges alluda vana sulemängu reeglitele, otsib uut, mõnikord ebaloogilistki. Stiili kallal nokitsemine pole kaugeltki ainumõelduline. Kirja tuuakse rohkesti individuaalseid nüansse, ei öelda ära ühegi teise stiili käest laenude tegemisest. Peene ja jämeda joone kontrast on mõnikord paisunud õige suureks. Emotsioone, meeleolusid dikteeritakse sulele rohkem kui vanasti.

Kunstilise pintslikirja suureks eeskujuks on hiina ja jaapani hieroglüüfide maalimise iidne traditsioon, kuid sealsete meistrite tasemeni küünivad vähesed. Pintslikalligraafia leidis tee meie raamatukaanele suhteliselt hiljuti, kuid mõned saavutused on üpris hinnatavad.

Nüüdisaegses paljunäolisest tarbe-graafikas on kirjakontseptsioonide kiire muutumine paratamatu. Raamatu kaaneümbrisest on sellest ajast peale, kui Inglismaal 1833. aastal trükiti teosele «Keepsake» esimene book-jacket, saanud raamatu kõige mõju-sam ja hoogsamini arenenud kujunduselement, kus kiri on samuti pidevas liikumises.

Kui minevikus võis üks kiri sajandi või rohkemgi ajakohane olla, siis nüüd on mõne stiili aeg paari aastaga ümber. Kõige kauem peab ajaproovile vastu isikupärane kalligraafiline kompositsioon. Kirjateadlased on sellele igihaljusele andnud mitu seletust. Üks tõepärasemaid on tõik, et kalligraafia on meie loomusele ja ilumeelele kõige lähedasem.

Kirjastusega on kunstnik otseses kokkupuutes, oma kavandi elluviija trükikoja ja on side kaudne. Hästi töötava masinavärgi puhul see peabki nii olema, kui aga asjad pole korras, tahab kunstnik vastustusrikkama raamatu trükkimisel ise silma peal hoida. Praktika on meil selle mooduse otstarbekust kinnitanud. Kunstniku kohalviibimine on vältinud mõõdalaskmisi, koguni praagi tekkimist, säästnud masina kallist seisuaga, on leitud vastuvõetav kompromisslahendus, kui trükikojal mõni võimalus puudub.

Esmajoones ja peamiselt mõtlen ma siinkohal meie värvitrukkikäitist «Ok-toober». Toodangu kvaliteeti jälgivat kunstnikku seal pole, kavandi autorit aga trükikojas näha ei taheta. Kunstilisel ja tehnilisel toimetajal on eri trükikodades õige mitu raamatut käes, nemad ei suuda kõigel silma peal hoida, rääkimata asjaolust, et ilma kunstnikuta muudatusi teha ei luba juba üksnes kutse-etiika. Muidugi, trükikoda saadab kirjastusse iga valminud poogna, kuid siis ei või taliselt enam midagi muuta. Kunstnik segavat, nii kinnitab käitise direktor. Trükija masina taga, vähemalt see, kellel kutsearu kallis, on teisel arvamusel; temal on kergem, kui kunstnik trükikojas dispetšeritöö ära teeb.

Kunstnike Liidu viimasel kongressil ütles Enno Ootsing: «Kunstniku, kirjastuse ja trükikoja vahetuleks muuta paindlikumaks. Kunstnik peab olema oma kujundatud raamatuga kontaktis ka trükkimise ajal, informeeritud võimalikest tehnilistest raskustest oma töö trükkimisel. Samas on selge, et niisugusest kontaktist on vaid siis kasu, kui kirjastaja ja trükikal arvestavad kunstnikku võrdse partnerina raamatu saamisloos.»

Hiljutine Leipzgis toimunud rahvusvaheline raamatukunstinaätus IBA, Euroopa tähtsaim sellealane foorum, ei andnud eesti raamatule midagi. Osa süüst langeb siin «Oktoobrile». Kui kaht just näituste-konkursside jaoks mõeldud erikvaliteedi kategooriasse arvatud raamatut tähtpäevaks valmis ei tehtud, mistõttu need IBA-le ei jõudnud, siis pole see enam trükikoja oma asi. Juhtum pole kaugeltki esmakordne. Trükikojad on aga tellija jaoks kõigi raamatuhuviliste, meie raamatukultuuri tarbeks.

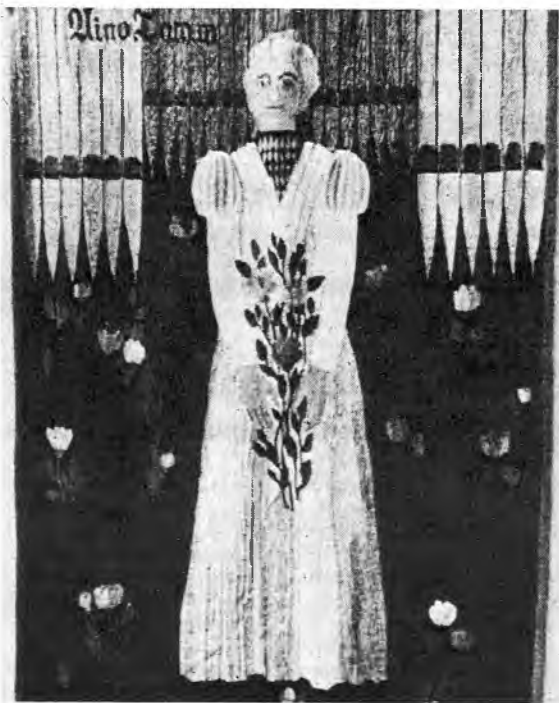
filisi etüüde» osutuvad üha erakordsemaks. Et visuaalse kujundi tähtsus aina suureneb, muutub tõepoolest eriti tähtsaks teksti autori ja tüpograafi koostöö. Raamatukujunduses tõuseb esile disaini kool. Kunstnik ei jända enam ise kirjatöötamisega, vaid kasutab üha uute ja uute kirjade leiutamise tegelevate erifirmade teeneid.

Mis puutub raamatu üldisse kujunduslaadi, siis torkab silma lääne raamatu suurem individualism, kujundaja egotsentrism. Meie kunstnik on autori suhtes suurema pieteeditundega. Ometi pole meil tarvidust taotleda eripära kirjade ornamentaalse mangu kaanel. Hoopiski suuremat mõju võib saavutada puhttüpograafilise ülesehitusega. Hoidugem kirjaipilti keerulisemaks muutmast!

Kuidas sünnib ja milline on raamat tulevikus? Muidugi ei tea me seda täpselt. Tõenäoliselt programmeerib kirjastus üksipulgi kogu raamatu, valmistab ise fotolao ja saadab selle mööda traati trükikotta. Seniks aga peame ikka tegema kujundust, mis vastab meie raamatutraditsioonidele ja ka tehnilistele võimalustele. Head raamatut saab luua mitut moodi. Halb raamat sünnib aga siis, kui kujundaja üritab seda, mida trükikal ei saa ega suuda. Hea raamatukunstnik tunneb hästi oma võimalusi ja valib sobiva tee, tegemata sisulist hinnalandumist.

TRIVIMI VELLISTE

Tarbekunsti näituselt

HELGI REEMETS. VAIP «AINO TAMM».

VILJA VOLENS. KLAASOBJEKTID.

RAT «Vanemuise» väikeses majas on läinud juba mitu kuud täissaalile D. Cimarosa bufo-ooper «Salajane abielu». Kaasakiskuvalt särav, elurõõmus muusika, selgelt piiritletud mahlakad karakterid ja etendusest õhkuv musitseerimisrõõm on ooperi publikupoole tunnustuse alus. Külal lisab omapoolset võlu asjaolu, et üle hulga aja saab jälle kuulda aegumatu väärtusega klassikalist ooperit, mille lõpetatud aariad, duetid ja ansamblid pakuvad nii palju haaravat muusikailu, nõtkust ja elegantsi. Käesolev arvustus püüab vaagida mitmelt argietenduselt saadud muljeid, sest professionaalsuse astet näitab ikkagi igapäevase töö tulemus, mitte etenduse ühekordne elamus.

«Salajase abielu» ajaloolisest taustast nii palju, et selle autor Domenico Cimarosa (1749–1801) oli vastavalt oma ajastu nõuetele väga villakas helllooja, kelle loomingupärand sisaldab kolmveerandsada ooperit, mitukümmend instrumentaalteost ja terve hulga vokaalsid suurvorme. Loomingu žanriline mitmekülsusele ja arvukusele vaatamata tunneb D. Cimarosa tänapäeval eelkõige 1792. a. kirjutatud bufo-ooperi «Salajane abielu» järgi. Ooperi esmalavastus samal aastal Viinis kujunes ainulaadseks sündmuseks ooperimuusika alal: teostest hullupöörne valmistanud publik nõudis samal õhtul kordusetendust, mida pärast näitlejale korraldatud rikkalikku pidusööki ka tehti. Nii erakordselt lavateatrit alustanud bufo-ooperit märgitakse tänini kogu maailma teatrites. Nõukogude Liidus on teost seni lavastatud ühel korral, hooaial 1925/26 Moskva Suure Teatri Ooperistuudios K. Stanislavski käe all. Eestis kuulub ooperi esmalavastaja au «Vanemuisele».

«Salajase abielu» rubliku ette toomiseks pidi lavastajana debüteerinud Ivo Kuusk ära tegema mahuka eeltöö. Et teatril õnnestus hankida Prantsusmaal väliaantud partituuri klaviir kannab aga revolutsioonilist Venemaa suurima noodikirjastuse eestlasest omaniku P. Jürgensoni signeeti ja retsitatiivide redaktsiooni kohta püüdnud andmed täielikult, tuli mitmest allikast pärinev muusikamaterjal kokku sobitada. Partituuri ja klaviiri kohatine erinevus tingis mõningaid kupüüre.

Ooperi itaaliakeelse libreto eestindajana lasus I. Kuuse õladel teinagi väga oluline tööloik, sest tabaval sõnal on koomilises onneris eriline väärtus. Tõlkimisel on I. Kuusk arvestanud teksti sobivust laulmiseks, mistõttu vokaalselt hästi kandvad silbid lisavad muusikalisele mõttele voolavust ja kergust. Tekst on naup, kuid kiitvalt ilmekas ja loogiline. Põhien- datud on muusika struktuuri- le toetuvad mõttekordused.

XVIII sajandi itaalia bufo-ooperi kohustuslikku vara-

musse kuulusid karikeeritud tüüpikujud (mitmed neist itaalia klassikalisest komöödiast üle võetud) ja süžee-kombinatsioonid veidrate kokkusattumuste, äravahetamiste-ümberriietumiste ja ootamatute konfliktidega. Selles mõttes on «Salajane abielu» tüüpiline oma liigi esin- daja. Ent tänapäeva näitejuht peab lahendama kõigepealt põhimõttelise küsimuse: kas pakkuda groteskset, väljapeetud bufonaadi, mis eeldab ühtaegu väga tugevaid voka- liste ja kõrgema klassi karak-

tuusi, millest lõviosa langeb kontsertmeisterite kanda. Tessituuriil kõrged, kolora- tuuriderohked vokaalparti- id nõuavad osatäitjail head vo- kaalvormi. Kuigi ooperi sü- žeeiline niidistik hargneb Ca- rolina ja Paolino salaja sõl- mitud abielust, kannab vo- kaalset peapartiid krahv Ro- binson. Tema vastutusrikkas rollis sünteesib Tõnu Bach- mann koomika ja groteski võimalustest galantse aristo- kraadi. Nii soolo- kui an- samblinumbrite pooltest on krahvi osa lauljale eriti tänu-

mapaistvate karakterikujude looja. Ooperi kolm naistegel- last, Geronimo tütre Caroli- na ja Lisetta ning nende täd- i Fidalma paeluvad igaüks oma isepäraga.

Sisemist soojust, kadesta- misvääret sarmi ja naiselik- ku pehmust õhkub Maimu Krinali Fidalma. Paolinost sissevõetud neiu särab nagu loodus pärast kevadist vihma. M. Krinali tõlgenduses vee- nab iga detail läbimõeldud ja Fidalmale loomupäraselt so- biva väljendusega. Fidalma on lavastuse ühtseim, sõna pari-

juurde on tulnud lavajulgust, fraaskujundus on dünaamilis- selt intensiivsem, ent tervi- kuna ootaks säravamalt teos- tust.

Endel Vunk loob usutavalt lihtsa ja kindlameelse Paolino portree. Mõningad vajakajaa- mised kõrges registris (partiis on ka 1. oktaavi si-bemoll ja 2. oktaavi do!) korvab E. Vungi hea ansamblitunne- tus: ta on tähelepanelik ja kaaslas- arvestav partner.

I. Kuuse kohta jääb lisada kiitust ka Paolino meeldiva, igati heal tasemel osatäitmise puhul.

Eraldi tahaksin märkida kompaktselt kõlavaid an- sambleid, kui osalevad E. Va- namõlder, S. Vestmann, I. Kuusk, M. Krinal, T. Bach- mann ja E. Tordik. I vaatuse finaali avarduv nimetatud koosseisu puhul suurejooneli- seks, väljendusrikkaks dra- maatilise arenguga stseeniks, mida toetab dramaturgiliselt mõõdundeline dünaamilise pinges kasv.

«Vanemuise» orkestri mu- reprobleemidest on mitmel puhul räägitud. Kuigi orkestri keelpillirühm on suhteliselt väike, tundub, et dirigent En- del Nõgene töö orkestriga ei ole süvenenult lõpuni viidud. Selliseks väiteks annavad alust kohatine määratud into- natsioon, viimistlemata fraa- sikujundus ja lohakas artiku- latsioon, mis muudab orkest- ripartii lohisevaks. Vajaka jääb dünaamilisest varjundi- rohkusest: piano't peaaegu ei kuulegi, sest enamasti kõik jääb mezzoforte piiridesse. Ka tempomuutused peaksid dife- rentseeritumalt kajastuma. Dirigeendipoolne põhjalikum eeltöö ja suurem nõudlikkus igal etendusel tagaksid or- kestri stabiilema vormi. End tublisti kokku võttes suudab ta pakkuda märksa sisukamat musitseerimist.

Lisaksin ka seekord mõned märkused kavalehe kohta. Üsna pikk kirjutis «Domenico Cimarosa ja tema ooper «Sa- lajane abielu»» jääb kahjuks laialivalguvaks, venivaks ja väheütlevaks. Peab nentima, et originaal (Д. Шен «Домини- ко Чимароза и его опера «Тайный брак»», Ленинград, 1938). millele ülevaade kokku- võttlikult tugineb, nimetatud puuduste all märkimisvää- ruse ei kannata. Mõningatei juhtudel kohmaka lause- struktuur segab öeldust aru- saamist. Võõrsõnade leksikon annab itaaliakeelse sõna «buffo» eestikeelse kirjapildina «bufo», mitte «buffo». Ka- valeht kui lavastuse visiit- kaart peaks ikka keeleliselt korrektset ja kõiges lõpuni lä- bikaalutud teabet pakkuma.

ENE TARU

MUUSIKAST SÜNDINUD LAVASTUS

ternäitlejaid, või teose säde- levast muusikast lähtudes diskreetselt pehmendada tera- valt väljajoonistatud karakte- reid?

I. Kuusk on valinud arukalt viimase võimaluse. Ooperi erakordselt kaunis, päikeseli- ne ja meloodiaküllane muusi- ka saab laval elava, esteeti- liselt mõjusa ja emotsionaal- selt kandva tõlgenduse. Muu- sikast sündinud lavastuses haarab iga karakter täisvere- liselt isikupärase võluga. Pie- teeditundega tehtud lavasta- jatööd toetab kunstnik Georg Sanderi napp, kuid stiilne la- vakujundus, mille taustal te- gelaste harmoonilised, ilusate värvidega kostüümid täienda- vad lavastuse elurõõmsat meeleolu.

Kontsertmeisterid Hilja Kangro ja Helve Raid on ret- sitatiivide ja ansambliite väl- jatöötamisel jõudnud vägagi arvestatava tulemuseni. Lau- lu ja omalaadse pikendatud kõne piirimail balansseeriv klassikalise ooperi nn. secco- retsitatiiv peidab lauljale varjatud ohte. Secco-retsita- tiivis, milles otsekui kiiretem- polises pallimängus peavad osalised lausa lennult tabama ja sealsamas vaimuka vastu- sega pareerima üksteise väi- teid, avaldub bufo-ooperi üks koomikaelemente. Õige dü- naamilise pingega antud tekst jõuab saali arusaadavalt ja mõtteselgelt. Nii retsitatiivide, aariate kui ka ansambliite pu- has diktsioon on kogu tege- laskonna hinnatavamaid saa-

väärne. Vokaalse üleoleku, nauditava mänglevuse ja hea stiilitundega esitatud krahv Robinsoni partii tähistab kahtlemata edasiminekut T. Bachmanni vokaalse aren- gus. Vastavalt aadliku rafi- neeritud käitumisviisile on krahvi lavaline liikumine väljapeetult pidulik ja ar- mastusväärne. Siin tekib pi- sult häiriv ebakõla, sest väline lihv nõuab ka häälelt kerget, paindlikku tooniandmist, mis aga kohati tundub mõnevõrra raskevõitu.

Evald Tordiku Geronimo on järjekordne täistabamus lau- ja lavakujude nimistus. Riuk- kalik, natuke kohtlasevõitu Geronimo kuulub itaalia koo- milise ooperi meeliskarakterite hulka. Mis tahes hinna eest aadlititiit saada ihkavast Geronimost kujundab E. Tor- dik koloriitse perekonnapea, kes tegutseb igas olukorras usutavalt ja loomulikult. E. Tordiku intonatsiooniline värving ilmestab alati eksi- matult muusikalist kujundit, mistõttu kõik laval toimuv omandab kuidagi väga mõis- tetava ja täpse tähenduse. Mõnusa hoo ja hea sisemise pulsiga haarab krahvi ja Ge- ronimo ületrumpamise duett II vaatuses. Partnerite taju- tav kontakt välistab asjatu rabelemise, dünaamiliselt ta- sakaalustatud väljenduslaad toob esile kogu stseeni bufo- naadliku elevuse.

«Salajase abielu» libretist Giovanni Bertati oli väga tu- geva dramaturgivaistuga, sil-

mas tähenduses hurmavalt naiselik, M. Krinali loomin- guline eneseteostus.

Carolina, keda on võrrel- dud XVIII sajandi Juliaga valib endale elukaaslase mitte tiitlist ega nimest lähtudes, vaid üksnes südame sunnil. Julge ja hakkaja, kuid ka mõnusalt kelmika ning tütar- lapselikult ujeda Carolina osas valmistab meeldiva ülla- tuse Evi Vanamõlder. Laulja on peaaegu vabanenud teata- vast ülepakutud, kunstlikust lavakäitumisest. Carolina vo- kaaltehniliselt nõudliku partii esitamisel rõõmustab E. Va- namõlder aktiivse musitseer- rimisega. Vokaalne vabadus ja enesekindlus lubavad rää- kida õnnestunud osatäitmi- sest.

Märksa napimate lavakoge- mustega Liia Ritsingule on Carolina roll osutunud suu- reks eneseületamiseks. Ar- vestada tuleb asjaolu, et L. Ritsing sai vähem proove kui teised osatäitjad ja teos- tus on praegu poolik.

Tubli sammu edasi on as- tunud Silvia Vestmann, kelle tujukas Lisetta põimuvad ar- mastusväärsus ja kadetus, solvatud eneseuhkus ja või- muia. Musikaalne, paindlik ja elav vokaalpartii esitus toetavad Lisetta püüdlusi. Selle osa teine täitja, Anu Lomp lahendab rolli mõne- võrra üheplaaniisemalt, rõ- hutades kehastatava valitse- jannalikke omadusi. Vokaal- partii sobib A. Lombile.

AUGUST KRISTAL.

A. KRISTALI TÖÖTUBA KOSE KIHELKONNAS JORJENTHALI TALUS.

August Kristali viiulid said tuntuks luba mõõdund salandi lõpul, veelgi enam aga käesoleva sajandi esimesel veerandil. Nende hea kõlavalus ja viimist- tud välimus tõid pillimeistrite hinnalisi kohti nii kodumaiselt kui ka rahvusvahelistelt väljapa- nekutelt. Nädala pärast mõõ- dub viiulimeistri sünnist 111 aastat. Allikaks, mis lasub pillu- heita tema eluloos, on käsikir- jaline autobiograafia «Lühike kokkuvõtte August Jüri poeg Kris- tali elust» Teatri- ja Muusikamu- seumi, millele toetuvad ka järg- nevad märkmed.

Perekonnanimi Kristal esines ühenduses Kristle taluga Kose kihelkonnas Ojasoo vallas, kus elas Augusti vanaisa Hans. Üks tema poegadest, pillimeist- ri isa Jüri oli noorena olnud mõisas kärneriks, hiljem ostis talu Uueveski külas, mille ni- metas Jürientaliks. Ka talu pa- ni Jüri Kristal rõhku aiavi- damisele. Aiasaaduste müümi- ne jäi peagi Augusti ülesan- deks, kes selle eest ka vanema- telt taskuraha sai, mis kõik kulus tööriistade muretsemi- seks. A. Kristal oli maast- ma- dalast puutööst sedavõrd hu- vitatud, et tal isegi koolitükke õppides olid alati nuga ja puu- tükk käepärast. Esimesed muu-

sikariistad valmistas August karjapoispõlves. Need olid savipillid, karu-, koera- ja lambakujulised. Kui üks karjapoiss oli endale kuu- sepakust viiulitaolise pil- li õnnestanud, töötanud Au- gust, et tema teeb kindlasti parema. Kui vend Juliusele ostetud ehtne vabrikuviiul kord kogemata kombel põrandale

kukkus ja tükkideks lagunes, said August ja juuresolevad külapoissid teada, mis moodi viiuli osad välja nägid. Selle, «viiulisaladuse» ootamatu avas- tamiseks tekkiski otsene huvi pilli valmistamise vastu. Au- gust ei julgenud esimest viiul- lit voolida päris ehtsate kõve- rate külgedega, vaid tegi nurk- likud sisselõiked ja kaanelaua-

le «f»-kujuliste lõigete asemele kolm ümmargust kõlaauku. Olgugi et tema viiul oli vii- mistletum teiste külapoiste valmistatutest, saanud ta häbi tunda selle vale kuju pärast. Järgmise viiuli teinud ta õige kuju ja mõõtmetega. Pillide meisterdamiseks jäi aega vaid öötundidel, ja harva ka siis, kui talutööst hinge tõmmati.

«Kui ma seletasin, et ma koha peremeheks ei taha hakata, vaid ainult viiulitööks ennast täiendada, said vanemad väga kurvaks,» meenutab A. Kris- tal. 1889. a. kevadtalvel võttis August ette Peterburi-reisi. Tal õnnestus üles leida Zimmer- manni vabriku meister Johan- nes Reichel, kes nõustus tasu eest õpetust andma. Reichel viis ta vabriku töötuppa, sele- tas üksikaliselt viiulite val- mistamist, kutsus Augusti veel õhtuti enda poole, andis talle kaasa saksakeelse õpperaama- tu, tööriistu ja mudeleid. Kui- gi meister soovitas õppima jääda vähemalt aastaks, kestis õppereis vaid kümme päeva. Kogu jõudnud, ehitas August Kristal endale talumaja otsa väikesest töötoast. Nii oli 1889. a. viiulitöökojale alus pandud.

Kuigi Kristali valmistatud viiulid olid oma kõla ja väli- muse poolest võrdsed nendega, mida Tallinna kauplustes müü- di, ei tahtnud kaupmehed te- ma viiuleid võtta. Põhiendades, et ostjad nõuavad vabrikupil- le. Pikapeale nõustusid mõned neid siiski komisjonimüügiks

Viiulimeister August Kristal

TEISED MEIST

Koorifestivali «Tallinn '75» laureaat «Ellerheina» kammerkoor leidis endale aastakontserdi paigaks Viinuse Konservatooriumi Klaipea filiaali suurepärase saali. Sellest täissaalis läinud kontserdist kirjutab ajalehes «Tarybinė Klaipeda» k. a. 20. mai numbris pealkirja all «Suurepärase Ollatustik!» kunstiteaduse kandidaat Lina Dumbauskaite järgmist:

Klaipeas laulis Tallinna kammerkoor «Ellerheina». See on noor kollektiiv. Noor on ka koori dirigent Tõnu Kaljuste, kes aasta tagasi lõpetas konservatooriumi. Kaheosaline kontserdikava ja esinemistase näitasid aga, et see on küps kollektiiv. Ma ei pelga väita, et «Ellerheina» kontsert oli suursündmus meie linna kultuurielus.

Millega siis rõõmustasid meid tallinnlased?

Kõigepealt huvitavalt ja hea maitsega koostatud programmiga. Kontserdi esimene osa oli vanast muusikast, alates T. L. Victoriast ning C. Janequinist ja lõpetades J. S. Bachiga. Teises osas esitati tänapäeva muusikat impressionismi klassiku C. Debussy' teostest kuni nüüdisaegse eesti helilooja V. Tormise loominguni. Koor saab kergesti hakkama (kerget ja muidugi tinglik, sest see on saavutatud väsimatu tööga) kõigi ajastute ja mis tahes stiilis loominguga. Kuid kõige rohkem hämmastab lauljate ebatavaliselt peen (nagu sünnipärane) stiilitunne. Kui kontserdi esimeses osas koor kõlas eriti kammerlikult, minimalistsete ülemhelligudega, hääled voolasid rahulikult ja ühtlaselt, siis teises osas prantsuse keeles esitatud C. Debussy' Kolm laulu helkisid kordumatu impressionistliku koloriidiga, selle tabamatu hetkemeelolu poolest, mis on omane just kõnealuse helilooja teostele. V. Tormise kuus laulu tsüklist «13 eesti lüürist rahvalaulu» aga avasid erakordse selgusega eesti rahva hinge ja iseloomu.

Eesti koori kontserdil oli tunda veel üht eestilist mõtet (kahjuks ainult harvaesinevat) väärtuslikku omadust — lauljate võimet süveneda esitatava teose meeleolule. Näis, et esinejad käituvad laul loomulikult. Ometi aga sünnib publiku silme all keerukas loominguline protsess. Tahtmatult meenus vanade kreeklaste ütlus, et muusika on jumalate mäng. Igale asjatundjale on siiski selge, et see kergus ja mänglevus on veatult omandatud vokaal- ning kooritehnika, hea muusikalise ettevalmistuse ja suure sisemise pinget tulemus. Kontserdi osade kõrvutamisel tekkis mulje, nagu oleksid laulnud kaks erineva kunstilise esinemislaadiga koori. Janequini, Goudimeli ja Passereau' lauludest õhkus eredad barokki. Samal ajal nägime (ja kuulsime) kontserdi teises osas rõmsat tänapäeva noorsugu.

Ei tahaks jätta veidi üksikasjalisemalt peatunuta V. Tormise «Raua needmisel» — öieti teen seda nimme. Pole saladus, et meil ei ole selletaolised teosed eriti hinnas. Skeptikute (õigemini konservatiivsete) häälestatud eakamate inimeste arvamus on, et säärastel teostel pole ei meelodiat ega harmooniat: koor ainult kõneleb ja karjub. Ja et sellist laadi teos pole muusikala, siis pole seda ka esitav kollektiiv, koor. Jah, kui unustada Kanti ette Bachi Kantaat nr. 4, teises osas oli üks kesksemad numbriid Camilleri 5-osaline «Missa brevis». Toim.

«Ellerheina» kammerkoor Tõnu Kaljuste juhatusel Klaipeas proovil.

sonoristika — tänapäeval kogu maailmas tunnustatud kompositsioonitehnika — ning otsida teoses teatud noodikõrgusi (siit johtub aegunud arusaamine meelodist ja harmooniast), mitte aga üht, kunstilist mõtet, siis tuleb teepoolest tunnistada, et skeptikud on õigus. Kuid aeg ei püsi paigas. Muidugi on igalhel õigus kunstiteost hinnata omaaegselt. Kõikumine on ainult, kas kõik teed on progressi teed.

Tagasi tulles V. Tormise «Raua needmisel» juurde, tahaksin lisada, et mainitud teos on üks tänapäeva muusika paremaid näiteid. Teos on kirjutatud «Kalevala» ning eesti nüüdispoetide tekstidele, milles kõneldakse sellest, kui palju õnnestust on inimestele toonud raud. Meie aja laulik aga vastab, et kurjuse läte pole mitte raud, vaid inimene, kes seda kasutab. Kas siis kuulajate tulised kiiduavaldused ei annagi põhjust arvata, et meie ees on teepoolest kunstiteos ja kõikumine pole mitte halvast maitsest?

Kerkib küsimus: milles peitub «Ellerheina» edu saladus? Küllap selles, et kõik lauljad on saanud hea laulukooli — keegi ei kahtlegi. Kuid märkamatuks ei saa jääda veel üks seik: koorijuht T. Kaljuste on mõtleval dirigent. Vahetult seetõttu haaras kuulajaid kontserdi algul esitatud T. L. Victoria «Ave Maria». Ja nimelt: koor laulab unisoonis, ei ole harmooniat, ei eredaid dünaamilisi kontraste, kuid peaaegu füüsiliselt on tunda muusikalise mõtte arengut. Huvitav kuulata. Teepoolest: kui vähe (kuid ühtlasi palju) on vaja selleks, et sünniks tõeline kunst!

Pärast nii rohkeid kiidusõnu on kuidagi ebamugav rääkida koori heast intonatsioonist, peaaegu ideaalsest hääle koostööst (eriti meesrühmas) ja teistest tehnilistest seikadest. Kuid minu arvates pole selleks vajadustki, sest niisuguse koori kontserdil ununevad igasugused tehnilised raskused. See aga ongi esinejale suurim kiitus.

Kahtlemata aitavad eesti koori edule kaasa solistid E. Parg, V. Laane, T. Kivi, T. Sild, T. Rein, P. Sarv ning U. Tamloov oreil.

Tänu väärbi konservatooriumi vanemõpetaja F. Sereika, kelle algatuse tõttu sai võimalikuks sellist koori kuulata. Need, keda kontserdil polnud (selles võib süüdistada mõnesid Klaipea koorijuhate, üliõpilasi, koorilauluhuvilisi), jäid paljust ilma.

Saksa DV Heliloojate Liidu ajakiri «Musik und Gesellschaft» avaldab käesoleva aasta veebruarinumbri alates Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäevale pühendatud rubriiki nõukoode he-

ARNOLD KASK,

Eesti NSV teeneline teadlane, Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondentliige, TRÜ professor, filoloogiadoktor, Emakeele Seltsi esimees. Saab 10. augustil 75-aastaseks.

KONSTANTIN KALD,

V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri näitleja, saab 9. augustil 60-aastaseks.

Juulikuus möödus 100 aastat

fonograafi leiutamisest

Ameerika leidur Thomas Alva Edison ja tema fonograaf.

Illojate portreedest. Ilmunud on muusikateadlase Hannelore Gerlachi kirjutised A. Espai, V. Barkauskase, A. Melikovist ja maikuu numbris JAAN RÄÄTSAST. Selles kokkuvõttes ja tihedas loomingulises taustas leib:

«Ümber 60 teost moodustavad 1932. aastal Tartus sündinud Jaan Räätsa looming. Helilooja

oli juba kirjutanud oma III ja IV sümfoonia, mis oma dissonantse teravuse, mõjukuse ja avara dünaamikaga meenutavad Sostakovitši varasemat loomingut, kui Kontsert kammerorkestrile heliloojale ka väljaspool NSV Liidu piire tunnustust tõi. Mainitud viiesalane teos, mille pingvõlv ulatub viiesalast rütmilisest mõrkja vaoshoitud laulu- seni, on näide tänapäeva elutukset tulvil muusikast, milles tugev mõtestatus ja mänglev virtuosus teineteist õnnestunult täiendavad.

Loominguline suhtumine poliitilisele loomingulaadi traditsioonidesse Bachist Sostakovitšini, kuid ka Mozarti muusikasse, kaastub originaalselt näiteks Räätsa 24 klaveripreljüdis (1968). Selge vorm, tõhus teema ja vaba väljenduslaad iseloomustavad tema helikeelt.

Energilise mootorikaga teosed, nagu Toccata klaverile (1968) või VI sümfoonia (1967), mille sissejuhatav osa meenutab vanu rituaalseid tantse (selles mõttes ka Stravinski «Sacréd»), seisavad kõrvuti teistega, mille lihtne ja meeldejääv meloodika baaseerub eesti rahvamuusika intonatsioonidel. Iseloomulike näitena võiks siin mainida 1963. aastal loodud Kontserdi viiulile ja kammerorkestrile kolmandat ja neljandat osa või ka «Koolikantaati» (1968).

60. aastail intensiivselt uute komponeerimistehnikate ja kõlaliste võimalustega tegelnud Jaan Rääts paneb tänapäeval, nagu paljud teisedki Moskva, Leningradi, Viinuse või Tbilisi heliloojad üha rohkem rõhku teemaatilisele töötlusele, helilisele koostööle ja tonaalsetele seostele.

Sellele osutavad ka Sekstett klaverile ja puhkpillidele (1972) ning kolmeosaline Trio klaverile nr. 4 (1975), mis vaatamata pidevale taktivaheldusele korduvale klaverile ja dissonantssele tihedusele, osutab Räätsale omast korduva meloodilise motiivi kombinatsioonide saatelõppede ootamatult rütmiga. Kvintid ja kvartidoklad (uueaastaste teostes ka rõhutatult sissetoodud duurkolmikoklad) ning väiksemad meelodilialikud tulevad siin rütmilist põhivormi kangekaelselt säilitades niisama vanaaegselt arenevas ees, kui näiteks juba mainitud Kammerkontserdis või 1971. a. loodud Kontserdis klaverile ja kammerorkestrile.

1970. a. kirjutatud III klaverikvinteti sümfooniline rõbõikteos, milles samuti esineb eelklassika stiilireminisentsent on kolmeosaline 1972. a. kirjutatud VII sümfoonia, mis iseloomustab Räätsa viimase aja loomingut laadi. Tonaalsed väljad, tsitaadilaadsed kantileened, eelklassikalise muusika kadentsid, Haydnit ja Mozarti meenutavad puupillide soolopisoodid kasutatakse ära selleks, et vastandada helilooja oma materjali näiteks meie ajastu konfliktipinget kajastavale väljendusfaarile, seda ikka ja jälle murda ning juba traditsiooniks saanud võrrelda. Selle esteetilisel vastandlikkusele laseb Rääts oma VII sümfoonia finaalis kulmineeruda dramaatilises kokkupõrkes, mis areneb kontrapunkteerivate orkestrihääle tõusva dissonantsi kaudu koduse tunduval trompette ostinato-motiviks ja mis erakordselt tugevasti mõjub. Osa suubub lõpuks eelklassika-laadsetesse lahkoonilistesse kadentsidesse ja jõuliselt motoorse kujundiliikumise segmenti. Tees ja antitees jäävad avatult teineteise kõrvale küsimusena püsima.

Küllap võib säärast dramaturgilist kontseptsiooni ilmselt mõista vahetõhude selgitamisena ja otsinguna edasiiviivale, uutele esteetilistele nõuetele vastava muusikalise kujundusviisi saavutamiseks, mis küll valmis lahendusi pakkuda ei tea, kuid tõsiselt kiindumusega soovib esteetilisest diskussioonist osa võtta.

NEEME LAANEPÖLD

võtma. Järgmisel Peterburi sõidul näitas Kristal oma viiuli, mille ta oli Reicheli näpundide järgi teinud, ka meistritele endale. Töö leidis, et mänguriist oli väga hea välja tulnud, ja hindas seda 25 rubla. (Samasuguste viiulite eest sai Kristal Tallinna kaupmeestelt vaid 8 rubla.) Et veelgi rohkem oma pillidele ostjaid leida, hakkas Kristal neid näitustel tutvustama. Esimestel väljapanekutel Valgas, Tartus ja Tallinnas neile tähelepanu ei pööratud. Ebaedus polnud määrav viiuli kvaliteet, vaid hindajate suhtumine eesti soost meistrisse. Missuguste võtetega Kristali vastu välja astuti, näitab seegi juhtum, et üks Tallinna kaupmeestest oli tema viiuli võtnud vaid selleks, et seda ostjatele näidata kui mitmesoovitava meistri pilli.

Pöörde tõi 1894. aasta, mil Kristali viiulile Viljandi näitusel esikoht anti. Esimese auhinna sai ta ka Tallinna näitusel 1897. a. Järgmisel aastal tulid esikohad Göttingenist ja Põltsamaalt. Aja jooksul kogunes palju auhindu, medaleid ja

diplomeid. Teatri- ja Muusikamuseumi fondis on neid üle kolmekümne: hõbeauhind Riist 1901. a., Grand Prix Brüsselist ja samuti Madridist 1907. a., suur hõbeauhind Brüsselist 1910. a., auhind Malmost 1914. a. nii viiulile kui teiste keelpillide eest...

Enam ei mahtunud ta abiliste ja õpilastega väikeses töötoas töötama. Talumaja ehitati poole suuremaks. Seal oli meistril ka omaette tuba, kus ta pille värvis ja lakkis ning kinnise ukse taga «viilusaladusi» uuris. Huvi tema juures meistriks õppimise vastu oli nii suur, et üks õpilane tulnud kaugelt Saarde kihelkonnast, teine Narvast. Tuntumaks nende hulgas sai Roosna-Alliku noormees Karl Schröder, kes hiljem ka iseseisva meistrina töötas.

Ligi kakskümmend aastat oli Kristal tegev Kose pasunakooris, alates 1890. aastast selle juhina. Järgemööda õppis ta kõigil pillidel mängima, ka ise palu seadma ja puuduvaid hääli pillidele kirjutama. Selleks sai ta juhend David Otto Virkhausilt ja Karl August Hermannilt. Vaba aeg, mis viiulite tegemisest üle jäi, kulus nootide kirjutamisele.

Pasunakoor käis harjutamas enamasti pühapäeviti Kristali kodus. Et mehed pika päeva vastu peaksid, anti neile seal ka lõunat. Üles astuti peamiselt oma kodu- kihelkonnas, harvemini väljaspool. Esinemised leidsid lühikesi vahetuid. Juhatades lõõnud Kristal takti vasaku käega, paremaga mänginud pilli. «Olin kaunis aeg ja lõin mitu taktipulka puruks», meenutab ta. Kogu oma tegevuse kestel pasunakooris ei puudunud Kristal ühelki harjutusel ega esinemisel. Ka Kose muusikaseltsi asutamise 1902. a. oli suuresti tema teene.

Sajandi lõpul üüris Kristal töökoja jaoks ruumid Tallinnas Tartu maantee. Esialgu jäid mõned abilised veel tööle kodutalusse. Kord avastas Kristal, et keegi neist oli salaja käinud tema «uurimise toas», seal tema märkmikust väljavõtteid teinud ja need töökotta unustanud. Juhtum vihastas meistrit nii, et ta sealse töökoja likvideeris. Tartu maantee järel kolis töökoda Harju tänavasse, seejärel praegusse J. Tombi tänavasse, kus remonditi vanad majad ja ehitati uus töökojaks, elamiseks ja puumaterjali kuivatamiseks. Meister käis tutvumas keelpillide valmistami-

sega kuulsates Markneukircheni töökodades Saksamaal. Hiljem oli Kristali töökoda Väike-Karja ja viimati Sakala tänavas.

August Kristal oli väsimatu töömees ning oma kutsumuses lõpmi kindel. Ta suri ootamatult 58. eluaastal 21. veebruaril 1925. a. Kristali elutööd pillimeistrina jätkas poeg Harald (suri Tallinnas 1965). Nagu August Kristal ise, nii olid ka kõik tema lapsed muusikandeliised. Tema viiest pojast ja kolmest tütreist on ainsana järel tütar Lydia Mahoni, kes on õppinud viiulit Johannes Paulseni juures, hiljem tegutsenud keeleõpetajana Tallinnas.

Eesti viiulimeistrite seas on August Kristal üks teerajajaid. Küllap tänu temale on huvi viiulite valmistamise vastu kestnud meil tänaseni. Feliks Villaku, Eugen Mere ja teiste praeguste meistrite saavutused kõnelevad vanameistri innustava tegevuse väärikest jätkamisest.

NÕUKOGUDE EESTI PREEMIA KANDIDAATE

(Algus «Sirbis ja Vasaras» nr. 30)

Jooksva töö korraldamiseks loodi Eesti Riikliku Kirjastuse juures mõne koosselulise töötaja entsüklopeediatöötajate väljaande suunamiseks moodustati sama aasta suvel kahele kümneliikmeline peatoimetuse eesotsas Eesti NSV Teaduste Akadeemia presidendist akadeemik J. Eichfeldiga.

Entsüklopeedia märksõnastiku koostamiseks, artiklite retsenseerimiseks ja teaduslikuks toimetamiseks moodustas peatoimetuse sügisel 31 ühiskondlikku teaduslikku osakonda (mida hiljem hakati nimetama ühiskondlikeks teaduslikeks toimetusteks). Nende koosseisu on kuulunud ligi 200 eriteadlast kõigilt elualadelt. Üldpõhimõtteid, meetodika ja tüüpikartikle koostamiseks ning hiljem artiklikäsitluse arutamiseks enne nende trükkandmist moodustati kuueliikmeline redaktsioonikolleegium peatoimetuse teadusliku sekretäri R. Kleisi juhtimisel. Selle koosseisu kuulusid veel V. Masing, J. Peegel, entsüklopeediatöötajate juhataja L. Raudtits, H. Riikola ja H. Oiglane. Mõningaid põhimõtteid arutati ka redaktsioonikolleegiumi ja ühiskondlike teaduslike osakondade ühistel nõupidamistel, mida nimetati toimetuskoguks. Korraldati ka peatoimetuse ja toimetuskogu ühiseid nõupidamisi. Järgmisel aastal võeti redaktsioonikolleegiumi liikmed peatoimetuse koosseisu ja sügisest 1964 nimetati redaktsioonikolleegium peatoimetuse teaduslikuks sekretariaadiks.

ENE KÕOGIPOOLELT

● **Ettevalmistus.** Entsüklopeediate pika ajaloo jooksul on kujunenud teatavad entsüklopeediate tüübid ja mitmed üldtunnustatud tavad nende ülesehituses. Ja ometi on igal uuel entsüklopeedial sootuks oma pale, iga uue entsüklopeedia koostamine kujutab enesest täiesti uut loomulist tööd. Entsüklopeedia on suure hulga inimeste ühislooming, mis lõpptulemusena peab moodustama ühtse terviku.

Tarvilike küsimuste lahendamiseks vajaliku eeltöö tegid kirjastuse entsüklopeediatöötajad. Enamikus küsimustes langetas otsuse toimetuskolleegium. Olulisemates ja ulatuslikumates küsimustes tehtud otsused esitati peatoimetusele kaalumiseks ja kinnitamiseks.

Ajal, mil meie entsüklopeedia ettevalmistustöö algas, oli Moskva kirjastusel «Советская Энциклопедия» seljataga juba aastakümneid viljakat tööd. Ukrainas oli lõppemas 17-köiteline üldentsüklopeedia väljaandmine. Lätis ja Leedus oli alanud oma vabariiki käsitleva piirkondliku entsüklopeedia koostamine. Kõigi nende keskustega löid meie entsüklopeedia koostajad tihedad sidemed. Tutvuti mõnede välismaiste entsüklopeediate toimetustööga. Võeti osa vennasvabariikide ja sotsialismaaade entsüklopeediakooastajate nõupidamistest ja konverentsidest.

Teose kaust valiti niisugune, et saaks kasutada kodumaistes teatmeteostes ilmunud värviliste maakaartide originaale, köidete paksus võeti kõitetechnilises mõttes suurim (100 trükipoognat). Proovitrükkide järgi valiti lehekülje kujundus ja trükkikiri. Kõigi nende lähtealuste põhjal arvutati teose kogumaht, mille kohta peeti arvestust täheruumide kaupa. Joonistele eraldati 15% ja teksti jaoks jäi 16 milj. täheruumi.

● **Märksõnastik.** Esialgse märksõnastiku pidid koostama ühiskondlikud teaduslikud osakonnad, kellest igale eraldati vastavalt erialale teatud tekstimaht täheruumides ja eeldatav märksõnade arv.

Märksõnastiku koostamise ja vormistamise põhimõtted andis redaktsioonikolleegium, kes novembri algul 1963 pidas oma esimesed koosolekud. Peagi valmis «Juhend Eesti NSV entsüklopeedia märksõnastiku koostamiseks», mis detsembris

paljundati 500 trükieksemplaris.

Maailmas on mõisteid lõpmata palju. Neist tuli valida märksõnastikku kõigest 25 000. Selle teataval määral suvalise, kuid siiski põhjendatud valiku tegemisel tuli lähtuda järgmistest põhimõtetest.

ENE-s pidid sisalduma enamikus entsüklopeediates esinevad tähtsamad ajalooksündmused, isikud, kultuurinähtused, geograafilised nimed, põhilised teadusalad ja mitmeid mõisteid muudelt elualadelt. Tänapäeva kiiresti arenev teadus ja tehnika toovad aga iga päev uusi mõisteid ja mitmepalgeline elu uusi sündmusi, millest olulisemad pidid peegelduma ka ENE-s. Nendest jäävat väärtust omavate eristamine nõudis teatavat tulevikutunnetust.

Igalt alalt tuli valida kõige põhilisemad mõisted ja nende alaliigid kuni teatud jaotuseni, mida antud maht võimaldab. Ühtlasi oli vaja silmas pida nn. **otsitavuse põhimõtet**. ENE-s pidi leiduma mõnigi selline mõiste, mis on ühe või teise eriala seisukohalt võib-olla kõrvalise tähtsusega, mille suhtes saab aga eeldada, et paljud võiksid tahta selle kohta entsüklopeediast selgitust leida. «Mitte-entsüklopeedialised» väga pikad mitmesõnalised või tähestikulise järjestusse rasketi sobitatavad teaduslikud väljendid ja ametlikud nimetused, mida lugeja pahatihti ei oska leida, oli vaja asendada entsüklopeediapärasemate väljenditega, ilma mõistet sisult moonutamata.

Tuli lahendada küsimus, missugused võõrkeelsed nimetused esitada algkeelses, missugused tõlkes, kuidas esitada tähealiste lühenditena käibel olevaid nimetusi, kuidas järjestada arve sisaldavad märksõnad ja palju muud.

Eestit hõlmava ainetiku kõrval muid geograafilisi valdkondi käsitledes pidi arvestama nn. **läheduspõhimõtet**. Üksikasjalikumalt tuli käsitleda NSV Liitu ja teisi vennasvabariike, sotsialismimaid, meile lähemal paiknevaid kapitalismimaid. Meist eemal olevaid maid aga järk-järgult üldisemas laastus.

Asulate ja muude geograafiliste objektide märksõnastikku võtmise määras nende suurus, aga ka ajalooline, kultuuriline vm. eripära. Üsnagi palju tööd ja vaidlusi kulus enne, kui suudeti leida vastuvõetav lahendus ja kesktee meie vabariigi rajoonide, külanõukogude, eriti aga külade, samuti majandite, käitiste, asutuste, organisatsioonide, jõgede, järvede, soode jm. osas.

Märksõnastiku koostamisel põhjustasid raskusi alles esinevad lüngad ja ebakõlad oskussõnavaras. Nii mõnegi mõiste kohta tuli anda kaks märksõna, viidates ühelt teiselt.

Märksõnad pidid olema ainsuses. Erandi moodustasid ainult mitmuslikud sõnad, teatavad bioloogia ja keemia valdkonda kuuluvad rühmanimetused jms. Iga märksõna kõrval oli vaja ära näidata tema selgitamiseks vajaliku artikli pikkus ja jooniste arv.

Märksõnastikud valmisid ühiskondlikes teaduslikes osakondades 1964. a. veebruarimärtsi-aprillikuu jooksul. Nende koostamises osales üle 200 eriteadlast. Pärast töötlemist toimetuses ning ühtlustamist ja täpsustamist toimetuskolleegiumis kinnitati märksõnastikud peatoimetuses. Aprillist juunini paljundati märksõnastikud alade kaupa trükis ning saadeti paljudele asutustele ja isikutele arvamusel avaldamiseks. Paljundatud märksõnastik koosnes 31 vihikust, kogumaht oli 52 trükipoognat ja trükiarv 500.

● **Eestit hõlmav või üldentsüklopeedia?** Esimestest eesti entsüklopeedia avaldamise katsetest peale oli meil kujunenud suund üldentsüklopeediatele ja niisugused olid ka mõlemad terviklikult ilmunud entsüklopeediad. Seda tava taheti jätkata ka nüüd, avaldades andmestikult ja maailmavaatelt vananenud entsüklopeediate asemel marksislikult seisukohtadelt lähtuva üldentsüklopeedia. Neid taotlusi toetati juunis Viinuses toimunud entsüklopeediatöötajate vabariikidevahelisel nõupidamisel. Sellele järgnenud peatoimetuse ja toimetuskogu ühisel koosolekul 29. juunil 1964 kinnitas peatoimetuse nimetatud seisukoha, mille ka EKP Keskkomitee heaks kiitis. Samal koosolekul kinnistus lõplikult ka koostatava entsüklopeedia nimi.

HELMUT RIIKOJA

Esialgse nime «Eesti NSV entsüklopeedia» asemel sai teose nimeks «Eesti nõukogude entsüklopeedia», mille lühend ENE muutus peagi üldtuntuks.

● **Metoodika.** Entsüklopeedia tuleb koostada rangelt ühtse metoodika järgi ja autorid peavad lisaks erialale teadma ka entsüklopeedia koostamise eripära. ENE metoodika koostamisel lähtuti järgmistest eeldustest. Teos on üldentsüklopeedia, mis on määratud laialdasele keskharidusega lugejaskonnale. Ainestik esitatakse märksõnade kaupa tähestikulise järjestatuna.

ENE on teatmeallikas, mis annab esitatava mõiste määratluse, selgitab mõiste olemust, tutvustab selle ajaloolist arengut ja tähtsust tänapäeval. Populaarteadusliku iseloomu tõttu tuleb määratlustes vältida ülemäärast teaduslikku ja erialast sõnastust, tekstis aga võõrsõnu nende mõistete väljendamiseks, mille kohta on olemas samaväärne omakeelne sõna. Ometi peab iga selgitus olema ranges koostatavas tänapäeva teaduse seisukohtade ja tõdedega.

ENE peab olema iseseletav: iga tekstis esinev erimõiste peab olema ENE-s eneses selgitatud, et lugejal ei tarvitseks ENE poole pöördumisel otsida abi veel muudest teatmeteostest. Sellest tingituna ongi ENE-s võõrsõnade seletusi võib-olla rohkem kui mõneski teises entsüklopeedias.

Artiklite sisu peavad täpsustama ja ilmetama diagrammid, skeemid ja joonised ning tekstis või tabelites ka esitatavad statistilised jm. arvanded.

Ometi pole ENE õpik või käsiraamat, mis saaks anda näpunäiteid või juhendeid mingi töövõtte sooritamiseks, menetluse või tehnoloogia rakendamiseks (ravimi või väetise tarvitamiseks vms.).

Kogu teoses peab valitsema ühtne stiil — artiklite ülesehituses üldse, eriti aga ühealaarilistes artiklites. Ta peab olema sisutihe, tema esituslaad lühisõnaline.

Et entsüklopeedia on paljude inimeste ühislooming, tulid

kõik tema põhimõtted ja kogu koostamise metoodika sõnaselgelt kirja panna ja kõigile kaastöötajale teatavaks teha. Toimetuskolleegium koos toimetusega hakkaski aegsasti vastavat juhendit koostama. Selles töös tulid suureks kaasuks peatoimetuse teadusliku sekretäri, meie entsüklopeediaveterani R. Kleisi rikkalik kogemused. Aprillis 1964 ilmus trükist «Metoodiline juhend Eesti NSV entsüklopeedia artiklite autoritele» I, mahuga 1,75 trükipoognat, trükiarv 1500. Selles olid esitatud üldnõuded autorikäsikirja vormistamise, eri liiki artiklites mõiste määratluse sõnastamise, viidete, daatumite, illustatsioonide, kaartide, artiklite lisatava bibliograafia, sõnade rõhu ja hääldamise kohta ning ENE-s kohustuslike lühendite loendi, kõik vastavate näidete varal selgitatuna. Juulis ilmus trükist juhendite II osa — samas mahus, trükiarvuga 1000. See sisaldas ühealaariliste (riike, linnu, tootmisalasid ja tööstusharusid, jätkväljaandeid, teadusi, teadusharusid ja teaduslikke teooriaid, tehnikaalasid ja -harusid, masinaid ja seadmeid, bioloogiamõisteid ja biograafiaid käsitlevate) artiklite tüüpskeeme ja näidisartikleid. Töö käigus täpsustati metoodikat järk-järgult.

● **Märksõnastiku viimistlemine ja ENE mahu kasv.** Esialgse märksõnastiku koostamisel oli enam-vähem suudetud jätta kavandatud mahu piiresse (16 milj. täheruumi asemel 16,9 milj.). Märksõnade arv aga ületas kavandatu enam kui kaks korda. Erialati oli artikli keskmine pikkus ja ka viiteartiklite arv väga erisugune. Mõnevõrra oli see tingitud eri alade sisulisest erinevusest, peamiselt aga ainet ebahütlasest jaotamisest märksõnade vahel ja märksõnade ebaotstarbekast valikust. Nende ja muude ebakõlade kõrvaldamiseks algas toimetuses 1964. aasta sügisel märksõnastiku mitmekülgne analüüsimine ja sisuline võrdlemine mitmete teatmeteostega. Võib eristada kaheksa üldist entsüklopeediaid. Ühed annavad kitsapiirilistest mõistete seletusest vastavate märksõnade all leiduvates lühiaartiklites, teised seevastu selgitavad kitsapiirilisi mõisteid laiemalt mõistet väljendavate märksõnade all leiduvates pikemates artiklites. Seetõttu on esimestes lühikesi ja viiteartikleid suhteliselt palju, teistes aga vastupidi ja nende põhikõidetele lisandub veel aineloomendit sisaldav erikõide, kus esitatakse tähestikulise järjestatuna peale märksõnade ka artiklites esinevad alamõisted ja alaliigid, oskussõnade ja nimede erikujud, vähem olulised nimed ja nimetused jms. ENE ülesehituses valiti nende kahe äärmuse vahel teatav kesktee. Koos otsusega koostada üldentsüklopeedia suurendati ENE maht 6 köitele ning piiritleti Eestit käsitlev osa kolmandikuga ENE kogumahust. Lisaks põhikõidetele otsustati avaldada veel lisakõitena tähestikuline aine- ja nimeloend (sisu-juhised) — nn. register ehk indeks. Ühtlasi aga peeti vajalikuks vähendada üksikkõidete mahtu, et teha teatmeteose käsitlemine käepärasemaks. Nii suurenes kogu ENE maht umbes 40%.

Mõnevõrra suurendas küsimuste sisulise käsitlemise ruumi ka indeks avaldamise tõttu tunduvalt vähenenud viiteartiklite arv. Nende ja mõnede muude mittevajalike märksõnade kustutamise järel jäi esialgu alles umbes 40 000 märksõna.

ENE uueks mahuks kujunes nüüd ligemalt 26,9 milj. täheruumi. Sellest eraldati joonistele 15% ehk 4 milj. täheruumi ja varuks 2,7 milj.

Eelnevast lähtudes ning arvestades trükitud märksõnastike kohta saanud arvamusi ja märkusi, muudeti erialade

vahel mahujaotust ja suunati märksõnastikud ühiskondlikele teaduslikele osakondadele vastava täiendava juhendi alusel viimistlemiseks.

Pärast viimistletud märksõnastike laekumist 1965. aasta kevadel algas lõpuks tervikliku märksõnastiku koostamine. Selleks sedeldati kõik märksõnad ja järjestati tähestikulisele. See tähestikuline sedelikogu, kuhu olid kantud ka artikli maht, jooniste arv, viited ja seosed teiste märksõnadega, eriala- ning muud andmed, moodustaski tolle põhilise kondikava, mille põhjal kogu ENE koostati. Tähestikuline märksõnastik sisaldas ligemalt 48 000 märksõna.

Teose koostamise käigus kanti märksõnastikku valminud artiklite tegelikud mahud, jooniste arvud ja muud andmed. Kui märksõnastik oli valmis, jaotati see köidete vahel, nii et kõigi kuue köite maht kujuneks enam-vähem ühesuguseks. Ometi oli vaja märksõnastikku ka töö käigus täiendada, võttes sinna uusi mõisteid, riike, avaliku elu tegelasi jm., mis nõudis täpsustust ka viidetes ning joonistele ja muu osas. Märksõnastiku põhjal peeti arvet ENE kui terviku ja üksikute köidete mahu üle, samuti erialade ja tähtede kaupa. Kogu töö märksõnastiku kallal lasus selleks moodustatud märksõnastiku toimetusel.

Omandatud kogemuste põhjal otsustati 1967. aasta sügisel, mil 1. köide oli juba trükkikojas, ENE mahtu veel paarikümne protsendi võrra suurendada ja jaotada kogu maht seitsmele, mõnevõrra vähendatud köitele. Nii oli ENE koos lisakõitega kasvanud kaheksaköiteliseks. Kui 1. köide oli ilmunud ja 2. köide trükkikojas, vaadati märksõnastiku uuesti läbi ja täpsustati artiklite mahtusid. Nende andmete põhjal kontrolliti sügisel 1969 veel kord mahu jagunemist köidete vahel. Selgus, et köidete varem kavandatud piiride korral peaksid kõik köited teiest alates tulema esimesest köitest märksa mahukamad, mis teeks aga tervikväljaande ebahütlaseks. Otsustati siiski jätta kõik köited ühesuguseks, võttes aluseks 1. köite mahu, ja suurendada põhikõidete arvu kaheksale. Sellega suurenes kogu teose maht 27,1 miljonile täheruumile (lisaks keskmiselt 15% jooniste arvel), mis andis mõningase varu edaspidiste hädavajalike täienduste tegemiseks. Põhikõidetele pidid järgnema veel andmeid uuendav täiendköide ning lõpuks kogu teost hõlmav aine- ja nimeloend (register ehk indeks). Seega pidi ENE oma lõplikul kujul koosnema kümnest köitest.

● **Biograafiad.** Üks raskemaid ja aeganõudvamaid oli ENE-s avaldatavate biograafiade loendi koostamine ja nende mahu määramine. Ajalooste ja rahvusvaheliselt tuntud isikute osas pakkus selleks eeskuju seni ilmunud entsüklopeediate tava. Rahvusvahelises elus esilekerkivate uute teadlaste, kultuuri- ja poliitikategelaste biograafiade paigutamine ENE-sse nõudis aga teatavat tulevikutunnetust ja vaistu. Kodumaise isikute valikul sai juhinduda Nõukogude Liidu teatmeallikest. Kõige raskemaks osutus Eestis elunevate ja Eestiga seotavate isikute elulugude esitamine. Kodanlikul ajal ilmunud eestikeelsed entsüklopeediad ja biograafilised leksikonid olid selles osas aegunud. Vahepeal oli kasvanud juba rohkem kui üks uus põlvkond. Küsimuse lahendamist raskendas veelgi mõnede asjaosaliste väärarvamus, nagu kujutaks isiku eluloo mahutamise ENE-sse mingit erilist lugupidamisavaldust ja oleks mõneti kõrvutatav autasustamisega — autahvlile või au- raamatusele kandmisega.

(Järgneb)

Viimne vestlusring

Ilmselt on inimese kuidagi ürgbioloogilisest kohuse- ja vastutustundest välja kasvanud need esialgu fantastilismuinasjutulised ettekujutused ühe eluga teise elu väljateenimisest, aruandmisest ja kohtupidamisest kõigi meie poolt sooritatud tegude suhtes. Me võime — ja isegi peame — purustama müüdid taevast või elu suurest rattast, teise elu igavesti haljastest jahimaadest või alati vulisevaist purskkaevudest, kuid sügav põhiidee inimese vastutusest oma elu eest jääb inimkonda alati saatma. Inimlik vastutustunne mitte kunagi lõppeva töös suhtes on ka see side, mis ühendab põlvkondi ja paneb meile kohustuse vähemalt kord koguneda viimseks vestlusringiks kustunud küünla ümber.

Kui selline lähimate sõprade ja töökaaslaste viimane vestlusring koguneks meenutama **ARTUR VASSARIT**, siis arvatavasti tunnetaksime kõigepealt ootamatult valuliselt, kui rängalt suur ja tühi on see koht, mis on tekkinud meie ridadesse. Kümnetes töödes, tegemistes ja mõtlemistes on äkki nii väga puudu neist erakordselt vaikseist, tarkadest ja inimlikest sõnadest ning mõtteist, mis talle nii iseloomulikud olid.

Ja siis arvatavasti räägiks **Ea Jansen**, kes teda võib-olla kõige kauem tundis, ning ütleks: «Ajaloos Instituut ja töö olid talle kõik, tema oma mina oli alati tagaplaanil. Ta armastas teadust endas ja mitte ennast teaduses. Raske on mõõta seda vaeva, hoolt ja aega, mille Artur Vassar pühendas kolmekümnelisele «Eesti NSV ajaloo» teokssaamisele. Just tema kandis oma õlgadel meie esimese marksistliku käsiraamatu koostamise suurt tööd. Teiste uurimistööd vaagides oskas ta rohkem kui keegi muu mõista töö positiivseid külgi ja samal ajal teravapilguliselt avastada puudusi. Kuid tema kriitika oli alati diskreetne ega solvanud kunagi. Artur Vassar oli seessmiselt lõpmata rikas,

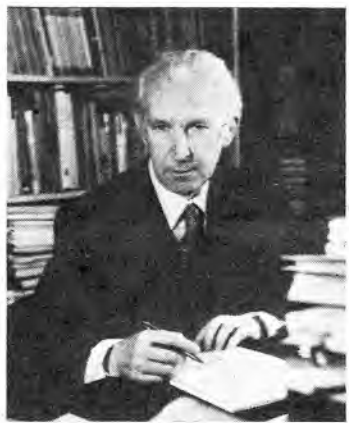
lõpmata avarate huvidega inimene. Just seetõttu — ja oma suure inimlikkuse ning haruldase, puhta huumori tõttu oli ta nii hea kaaslane, seltsimees ja sõber.»

«Ta oli paljutahuline, laia silmaringiga teadlane, ta oli arheoloog, agraarajaloolane, töölisliikumise uurija — tõeline entsüklopedist,» ütleks **Viktor Maamägi**. «Ta oli teadlane, õppejõud, teaduse organisator, noorte teadlaste kasvataja... Tema kuulus nende hulka, kes löid Eesti ajaloo marksistliku käsitluse. Tema kandis oma õlul nende tööde kirjutamise, redigeerimise ja väljaandmise pearakust. See oli väga tömahukas, raske ja vastutusrikas ülesanne.»

Ja siis arvatavasti räägiks **Enn Tarvel** ning ütleks, et kunagi Artur Vassari eluajal poleks ta julgenud välja öelda seda, mida ta tõeliselt mõtles tema haritusest — kartes, et ta solvaks seda nii sügavalt tagasihoidlikku inimest. «Aga ometi oli ta üks haritumaid inimesi, keda ma tundsin — kes kirjutas salaja luuletusi ning luges romaane itaalia keeles, kellega võis igal ajal vestelda Nõukogude Eesti kirjanduse kõige väärtkemaist uudisteostest. Tema sügav haridus väljendus siiski eeskätt selles, et ta oskas kõike oma erialal näha ja mõista tänapäeva taotsemel ning tulevikku silmas pidades — see nõudis aga erakordselt visa ja pidevat enesetäiendamist.»

Arvatavasti ütleks siis **Lembit Jaanits**, et võib-olla lahkus meie hulgast viimane teadlane, kes suutis üheaegselt olla silmapaistev ajaloolane ning arheoloog, keda tunnustasid ja tõeliselt arvestasid tema õpilased ja ka ta õpilaste õpilased nii ajaloo-

laste kui arheoloogide hulgas. Olla üheaegselt kompetentne kõiges, alates kivi- ja pronksiajast kuni kapitalismiajastuni — niisugune teadlane on nüüdisajal, teaduse üha enam spetsialiseerudes, harukordne mitte ainult Nõukogude

Liidus, vaid arvatavasti kogu maailmas.

Evald Tõnisson ütleks ehk: «Minule jäi mulje, et A. Vassarit tõmbas mingi salajõud meie muinasmägede ja -kuldade, muistsete maakondade ja kihelkondade poole, otsekui oleks need tema pärisosa. Võib-olla see oligi nii? Ja kuigi seda uurimispõldu on juba üsna usinasti kintud, oskas ta siingi üles leida üha uusi ülesharimata jäänud söödutükke.»

Karl Siilivask räägiks vist Artur Vassari mõistuse avarest, kus printsiipiaalsus oli orgaaniliselt ühendatud dialektilise arenguideega, mis tegi temast igavesti noore teadlase.

«On tulesid,» ütleks siis **Herbert Ligi**, «mis ei pruuku ega pillu sädemed, vaid põlevad ühtlase kuumale leegiga,

põlevad visalt ja viimseni... Nõukogudeaegses Tartu ülikoolis oli Artur Vassar õppejõuks suhteliselt lühikest aega — seitse aastat, kuid need olid erilised aastad. Selle aja vältel andis Artur Vassar hindamatult palju ajaloo osakonnale ja kogu ülikoolile. Oma igapäevast pedagoogitööd tegi ta nii, nagu ta alati oma tööd tegi: asjalikult, täpselt, vastutustundega, oma isikut esile tõstmata. Viimase kahekümne aasta vältel on meie vabariigis kujunenud agraarajaloo koolkond, mille tunnustatud liidriks oli Artur Vassar, kes tegi erakordselt palju selleks, et anda oma rahvale, põlisele talupojarahvale, tema teaduslik ajalugu. Meid, oma aspirante ja juhendatavaid, õpetas ta hallis, nimetus eesti talupojas nägema mitte ainult ajalooobjekti objekt, vaid ka subjekti.»

Otto Karma sõnaks ehk nii: «Need, kes Artur Vassariga lähemalt kokku puutusid, olid harjunud sellega, et vaatamata erakordsele töökoormusele oli tal ikka aega kannatlikult kuulata oma vestluskaaslast, asja üle mõelda ja siis kaalutletult avaldada oma mõte, mis vormiliselt jäi arvamuseks, sisuliselt aga osutus palju enamaks.»

Vististi mõlgutaks **Endel Laul** viimases vestlusringis mõtteid sellest, et eesti ajaloo teaduses on vähe õpetlasi, kellel kujuneks oma koolkond. Artur Vassaril see oli, sest Artur Vassar oli selline loov isiksus, kellel oli oma, isikupärane loominguline laboratoorium. Me teame sellest laboratooriumist kahest semisväärselt vähe, kuid kes meist küll ei tahaks tungida tema teadustöö laboratooriumi kõige pisematessegi sala-

dustesse? Igal juhul oli see imeline laboratoorium, sest teistsiti poleks seal saanud valmida eesti ajaloo teaduse selliseid säravaid pärleid, millest paljud on pidanud ja peavad ajahamba halastamatule proovile kindlasti väga kaua vastu.

«Õppides sõjajärgseil aastail Tartu Riiklikus Ülikoolis,» ütleks **Irina Solomõkova**, «nägin, kuidas Artur Vassar oma loengukursuses pööras noorte pilgud nendele lõukudele Eesti ajaloos, mis alles uurijaid ootasid. Töötades hiljem algaja kunstiajaloolasena Artur Vassari käe all, nägin teda kui sügava erudit-siooniga teadlast, kes tundis suurt huvi kultuuriajaloo, mineviku ja nüüdisaja kunsti, teatri, kirjanduse, muusika vastu. Tean, kuidas aeg-ajalt ikka jälle mõni parem eesti nõukogude kunstniku teos leidis endale koha tema kodus.»

Ja võib-olla kinnitaks lõpuks nende ridade kokkuseadja ise, et me kõik peaksime talle ju ütlema mitte lausumiseks, vaid lausuma vaikselt ja tõsiselt: «Nagemiseni!» Juba mõne päeva või nädala pärast loeb meist üks tema agraarajaloolise artikli trükiveerge, kuid teine peab tööd tegema arheoloogia-alase kogumikuga, kus Artur Vassari peensusteni viimistletud uurimus juba ammu ootab, et ka ta töökaaslaste kirjatööd lõplikult viimistletud saaksid. Aga kui paljud uurijad heidavad edasi liikudes ikka jälle pilgu tagasi tema rajatud teelõikudele; kui paljud lugejad kohtuvad temaga päev päeva järel tema kirjutatud ning toimetatud raamatute lehekülgedel?

Võib-olla ongi tõelise töömehe elu kõige õigemaks mõõdupuuk see, kui tihedalt ja hästi ta oma tööga meie töös kaasa elab, kui kaua ta veel meie seltsimees ja õpetaja on.

Selle üle tasub järele mõelda.

JUHAN KAHK

Gilli karikatuur «Musketäride» autorist.

Alexandre Dumas — isa muidugi, sest poja suhtes on aeg oma sõna öelnud — väärrib tänavu taas meenutamist. Sündinud Victor Hugoga samal 1802. a., mõõdus temagi sünnist 24. juulil mitte just päris ümmargune arv aastaid — 175. Ta ei elanud papi Hugo vanuseks, kuigi ei suitsetanud ja veini jõi mõõdukalt, vanas eas üldse mitte. Seevastu töös ega lõbustustes ta piiri ei pidanud; ka reisi-mehena on tal kirjanike seas vähe võistlejaid. Ent vaevalt on kuulsat elumehe juubeli puhul mõtet tema biograafiat meenutada hakata: eks ole just tema elust palju kirjutatud ning üks tema paremaid elulugusid, André Maurois' «Kolm Dumas'd» eesti keelekski üsna hiljaaegu ilmunud (Biograafiline sari, 30 000 eks., 1969).

Tähelepanuväärne on vahet see, et Dumas' loomingu suhteliselt vähe kirjutatud. Tema bibliograafiat on küll püütud koostada, tema kogutud teoseid on ka

Alexandre Dumas

Alexandre Dumas oli ühtaegu väga moodne kirjanik, kes käis täiel määral ajaga sammu. See oli paraku aeg, mil kapitalismi seadused end raamatukaubanduses rängelt maksma panid ja ka kirjanduse kaubaks muutisid. See seletab nii mõndaigi Dumas' loomingus, olgu tegemist kvaliteedi või kvantiteediga, kuid äärmisest ega äriteenijast see temast siiski ei teinud. Oma põhiliselt jäi Dumas iseendaks, täiesti omapäraseks nähtuseks nii prantsuse kui ka maailmakirjanduses. Pole veel kaugetki ära seletatud tema surmale (1870) järgnenud sajandi jooksul, mida just nimelt uusim kirjandus talle võlgneb.

välja antud, aga põhjalikumalt uurimust, ammendavat käsitlust ei tea nimetada. Dumasoloogiast pole praktiliselt olemas. Ühest küljest võiks põhjus peituda 300 köites — selline on Alexandre Dumas' kogutud teoste tavaline maht. Kui üks fenomenaalne inimene suutis elu jooksul nii palju kirjutada, siis vaevalt küll leidub teist, kes jõuaks selle läbi uurida. Liiatigi kui kokku arvata — mõned on püüdnud seda teha — kõik need köited, mis Dumas' nime all või kaastegevusel tema eluajal või postuumselt on ilmunud. Mõningail andmeil võiks neid üle tuhande olla. Selle kõrval tunduvad need neli viis, heal juhul kümme-kümme romaani, mis praegu veel pidevas ringluses on, üsnagi tühisena. Näidenditega on lugu veelgi kurvem. Dumas arvatakse olevat neid kirjutanud 140 ringis, millest sadakond on rambivalgust näinud, kümme-kümme kirjjaniku eluajal vägagi menukad, paar-kolm lausa skandaalsed. XX sajandini pole neist ükski püsivalt maailma teatri repertuaari jäänud. Huvitava seigana võiks vahet märkida seda, et Jean-Paul Sartre adapteeris oma teatritegevuse lõpupeeriõdil Dumas' draama «Kean

ehk Kergemeelsus ja geniaalsus». See adapteering, mis 1953 lavale tuli, oli mõeldud spetsiaalselt Pierre Brasseurile, Sartre'i eksistentsialistlike kangelaste kuulsaimale kehastajale, nii nagu Dumas omal ajal oli kirjutanud suurimale romantilisele näitlejale Frédéric Lemaître'ile. Eks ole ka Artaud öelnud, kui ta Lääne teatrit lammutama asus, mõeldes eeskätt Dumas'

melodraamasid: «Esitan väljakutse: nimetatagu mulle üks-ainuski väärt etendus — väärt teatri kõige ülevamas tähenduses —, mida siinmaailma pärast viimaseid suuri romantilisi melodraamasid on mängitud, see tähendab viimase saja aasta jooksul.»

Dumas' teater ei ole taas elustunud, kuigi just tema melodraamad «Antony», «Nesle'i torn», «Kean» jt. pinnal toimus XIX sajandi kolmekümnendail aastail teatrireform, näitlemisstiili uuemine, mis vägagi paljus meenutab neid muutusi, mis meie silmade all on toimunud näitekunstis viimastel aastakümnetel. Kui siirduda teatrist filmimaailma, siis on pilt hoopiski vastupidine. Seal on Dumas algusest peale omaini-

1942. Villers-Cotterets. Sakslased on Alexandre Dumas' mälestussamba aluselt maha võtnud.

mene (esimene «Musketäride» film 1908), nii et kõigist tema teoste järgi lavastatud või nende ainetel loodud filmidest on niisama raske ülevaadet saada kui Dumas' enda teostest. Iseloomulik on veel, et enamik neist on loodud väljaspool Prantsusmaad. Enamasti on tegemist romaanidega, nii nagu muide ka uue aja teatris on mõningane menu olnud Dumas' romaanide dramatiseeringuil, mis enamasti on väga vabad, näiteks Roger Planchoni 1958. a. lavale tulnud ja ligi kümme aastat vastu pidanud «Kolm musketäri», mis oli näitetrupi kollektiivne, algselt improviiseeritud lavastus.

Hoolimata Dumas' uhkest kujust *Comédie-Française's* tuleb ta paraku suurte näitekirjanike hulgast maha arvata. Tema esimesest kahekümnest kirjanikuaastast pole praktiliselt midagi jäänud.

1844. a. avastas ta musketäride-soone ja sealpeale tuli ajaloolisi romaane nagu küllusesarvest. Kuigi need on üldiselt noorsoolektuurina püsima jäänud, ei taheta neidki eriti tunnustada. Kui mõni kirjanduslugu Dumas' nime mainib, ja seda nad enamasti teevad, siis ikka mahategevalt. Paari hea sõna kohta (põnev intriig, optimistlik) ikka kümme laimavat (tühine, pealiskaudne, lohakas, pseudo, primitiivne psühholoogia, ebarealistlik jne.). Äärmuslikud hinnangud ei tule arveste, nagu näiteks natslike okupantide tegevus, kes Dumas' sünnilinnas Villers-Cotterets's tema kui rassivõõra elemendi, s. t. neegri aasamba maha võtsid, või siis need

(Järg 14. lk.)

ALEXANDRE DUMAS

(Algus 13. lk.)

kirjandusteadlased, kes Dumas'd ennast «neegrite» ekspluateerimises süüdistavad ja tema teoseid soovivad välja anda nii, et tiitellehel ka Dumas' kaastöölise, eriti muidugi Maquet' nimi märgitud oleks. Ka tõsised ja heatahtlikud kriitikud panevad talle paljugi pahaks, mis vahest just tema tugevaim külg ongi. Tundub, et tavalised kirjutanud kirjanduse mõõdupuud tema kohta ei kehti, et ta ei mahu kuidagi päris kirjanduse raamidesse. Võib-olla oli ajaloolane Michelet' tööle päris lähedal, kui ta Dumas'd «loodusjooks» nimetas. Dumas esindab vist tõepoolest omaaegse «ürgkirjanduse», mille puhul romantismi või realismi kategooriatega pole palju midagi peale hakata. Muide ka André Gide pani Dumas ühte patta keskaegsete lugulaulude ja rüütliromaanide sageli anonüümseks jäänud autoritega. Dumas' looming on täiesti vaba jutustus, ta ise aga on osav muinasjutuvestja, kes kasutab vabalt igasuguseid võtteid, et oma kuulajat-lugejat kütkestada, elab ise oma jutustusele nii-võrd kaasa, et unustab täielikult tõeluse ja fantastika piirid ning haarab ka oma publikut. Siit ka tema tegelaskujude muutumine omamoodi müütilisteks olenditeks, ükskõik kui palju neil ka terve mõistuse seisukohalt puudusi on. Nad on kohe nii loodud, et lugeja, eriti kui ta noor või muidu kogemusteta on, peab kaasa minema, end nendega samastama. Nende omalaadset reaalsust tõestab ka see, et pärast romaanide ilmumist tekkisid ka vastavad legendid, hakati näitama kongi, kus Edmond Dantesi vangis hoiti, või kaljut, kust ta kotis vette visati. Nii nagu muistsete eepiliste laulude loojadki ei pea Dumas kinni ajaloolistest detailidest, vaid annab mingi üldise keskmise vastavalt oma lugejaskonnale ja küllap ka oma isiklikele kujutlustele ja teeb seda hästi kujundlikult ning meelde jäävalt. Üsna mitmed prantsuse kirjamehed on täheldanud, et nende ajaloohuvi on lähtunud just Dumas' romaanidest. Rahvaliku eepika traditsioonidega on vahest seletatav isegi Dumas'le sageli etteheidetud antidemokraatlikkus. Tegutsevad tal ju enamasti üllad ning vaprad rüütlid, suursugused ning kaunid daamid, salakavalad õukondlased ja lihtsameelsed kuningad; tavalised kodanikud, teenrid ja talupojad jäävad statistirolli või siis paistavad silma ainult oma truuduse ja truualamlikkusega. Mõnusa ja osava jutustaja traditsiooni jätkab Dumas muide ka oma reisikirjades, memuaaridest kõnelemata, kus kujutlusvõimel ja põnevusel hoopis suurem osatähtsus on kui tõsiasjadel.

OTT OJAMAA

RAT «VANEMUISE» KÜLALISETENDUSED

Eile algasid Tallinnas V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri ruumides RAT «Vanemuise» külalisetendused, mis kestavad 14. augustini. Esimesel kolmel päeval etendatakse Harjis Gulbise näidendi «Äiu-äiu, poiss kui karu», seejärel 7., 8. ja 9. augustil on mängukavas E. Hermaküla lavaline kompositsioon L. Holbergi komöödia «Mäeküla Jeppe» järgi ja 10., 11., 12. ja 13. augustil on võimalus vaadata «Külavahele» ehk Pariisi linnas Londonis, mille aluseks on E. Vaiguri «Kraavhalid». Etenduste algus on kl. 19.

Pildil stseen «Mäeküla Jeppe» lavastusest, esiplaanil Ants Ander nimisena.

Pühendatud Suurele Oktoobrile!

STOKHOLM, 1. 8. (TASS). Borgholmi kuurortlinnas avati pidulikult NSV Liidu päevad Rootsis. Nõukogude Liitu esindab liiduvabariik Eesti NSV.

Peale Borgholmi toimuvad NSV Liidu päevad Stockholmis, Karlskronas, Västervikis ja teistes Rootsi linnades. Ürituste kavas on fotonäitus Eesti rahvamajanduse ja kultuuri saavutustest nõukogude võimu aastail ning eesti graafika ja tarbekunsti väljapanekud.

Rootsi publikule esinevad vokaalsambel «Laine» ning tuntud ooperilauljad Anu Kaal, Hendrik Krumm,

Mati Palm, Voldemar Kuslap jt.

NSV Liidu päevad, mis toimuvad Rootsis korrapäraselt 1969. aastast alates, on seekord pühendatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäevale, kujunedes üheks keskseks ürituseks selle aastapäeva tähistamisel Rootsis. Päevade pidulikul avamisel Borgholmis viibisid kohalike võimude esindajad, ühingu «Rootsi-Nõukogude Liit» juhid, NSV Liidu suursaadik Rootsis M. Jakovlev, Eesti NSV kõrgema ja keskerihariduse minister I. Nuut ja Eesti Sõprusühingu esimees J. Undusk.

V. KINGISSEPA NIM. TRA DRAAMATEATER

Reedel, 5. VIII kl. 19 «Parvepoisid» (RAT «Vanemuine» suures majas), kl. 19 «Noore daami külastäik» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); laup., 6. VIII kl. 19 «Parvepoisid» (RAT «Vanemuine» suures majas), kl. 19 «Noore daami külastäik» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); pühap., 7. VIII kl. 19 «Parvepoisid» (RAT «Vanemuine» suures majas), kl. 19 «Noore daami külastäik» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); esmasp., 8. VIII kl. 20 «Ühe koosoleku protokoll» (L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris); teisip., 9. VIII kl. 19 «Päikeselapsed» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); kolmap., 10. VIII kl. 19 «Päikeselapsed» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); neljap., 11. VIII kl. 19 «Päikeselapsed» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); reedel, 12. VIII kl. 19 «Mees, naine ja kontsert» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); laup., 13. VIII kl. 19 «Mees, naine ja kontsert» (RAT «Vanemuine» väikeses majas); pühap., 14. VIII kl. 19 «Mees, naine ja kontsert» (RAT «Vanemuine» väikeses majas).

RAT «VANEMUINE»

KÜLALISETENDUSED V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris

Reedel, 5. VIII ja laup., 6. VIII kl. 19 «Äiu-äiu, poiss kui karu»; pühap., 7. VIII, esmasp., 8. VIII ja teisip., 9. VIII kl. 19 «Mäetsa Jeppe»; kolmap., 10. VIII, neljap., 11. VIII, reedel, 12. VIII ja laup., 13. VIII kl. 19 «Külavahelaulud».

VABAÕHUETENDUSED

Pühap., 7. VIII kl. 21 «Lõbus lesk» (Viljandi lauluväljakul); pühap., 14. VIII kl. 20 «Lõbus lesk» (Põlva Intsikurmus).

L. KOIDULA NIM. PÄRNU DRAAMATEATER

Reedel, 5. VIII kl. 20 «Mees ja naine vajavad tuba», «Vanamoeline komöödia» (väikeses saalis); laup., 6. VIII kl. 20 «Rätsepä Sillamatsil», «Vanamoeline komöödia» (väikeses saalis); pühap., 7. VIII kl. 20 «Kes kardab Virginia Woolfi?», kl. 18 «Hallo, Dolly!» (Haapsalu lossipargis); teisip., 9. VIII kl. 19 «Muinasjutt Siiani printsist», kl. 20 «Missis Piper juhib juurdlust» (Haapsalu kultuurimajas); kolmap., 10. VIII kl. 20 «Pisuhänd», «Otto Alinari nägemus» (väikeses saalis); neljap., 11. VIII kl. 20 «Missis Piper juhib juurdlust», «Otto Alinari nägemus» (väikeses saalis); reedel, 12. VIII kl. 20 «Kes kardab Virginia Woolfi?», «Otto Alinari nägemus» (väikeses saalis); laup., 13. VIII kl. 20 «Rätsepä Sillamatsil», «Vanamoeline komöödia» (väikeses saalis); pühap., 14. VIII kl. 20 «Kes kardab Virginia Woolfi?», kl. 19 «Hallo, Dolly!» (Pärnu Valikäärus).

VILJANDI DRAAMATEATER «UGALA»

Reedel, 5. VIII kl. 20.30 «Lasud tuisus» («Edasi» kolh. klubis), kl. 20.30 «Papli-ehmeste lennu aegu» (Treimani k/majas); laup., 6. VIII kl. 20 «Lood Viljandi paa-dimehe aegadest» (Põlva laululaval); pühap., 7. VIII kl. 18 «Lood Viljandi paa-dimehe aegadest» (Rakvere laululaval).

RAEKOJA SAALIS

Reedel, 5. VIII kl. 19.30 Miroslav Rusini viiuliohtu, klaveril Bruno Lukk, kaastegev Marina Smirnova (harf); reedel, 12. VIII kl. 19.30 Vladimir Viardo klaveriohtu.

AUTASUSTAMISI

● Kauaaegse kohusetruu töö eest ja seoses pensioniikka jõudmisega autasustas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi nimel Tõõveterani medaliga paljusid pensionäre. Eesti NSV Rahvamajanduse Saavutuste Näituse Direktioonist said medali Ella Bogdanova ja Paul Väljataga; Riiklikust Projekterimise Instituudist «Eesti Tööstusprojekt» Vassili Babintsev ja Priidik Vellema; Vabariiklikust Raadio ja Televisiooni Saatekeskusest Zoja Erm, Aleksandra Keikova, Anna Kuznetsova, Emilie Sults ja Ljudmilla Zajtats; Vabariiklikust Raadiotelekeskusest Liivi Karilo, Oskar Kurvet, Paul Laasberg, Lembo Mägi, Leidja Orusaar, Hilda Pootsmann, Liidia Püss ja Helmi Sakala; ajakirja «Sotsialistlik Põllumajandus» toimetusest Linda Mürsep ja Arno Talvoja; Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklikust Raamatukogust Leida Kangermann; Tallinna Põlühnilisest Instituudist Tamara Lembit ja Salme Püll.

● Pikaajalise ja kohusetundliku töö eest elanikkonna kultuurilisel teenindamisel, 25 aasta juubeli puhul kultuuritöötajana ning seoses pensionile minekuga anti Kohtla-Järve Rajooni TSN TK kultuuriosakonna tsentraliseeritud raamatupidamise vanemraamatupidajale Angela Kilgasele Eesti NSV Kultuuriministeeriumi aukiri.

● Viiekümnennda sünnipäeva puhul ja pikaajalise eduka töö eest raamatukogus pälvis Türi Lasteraamatukogu vanemraamatukoguhoidja Magda Rannu Eesti NSV Kultuuriministeeriumi aukirja.

● Seoses kauaaegse ja kohusetruu tööga Harju Rajooni TSN TK kultuuriosakonna vanemraamatupidajana autasustati Ellen Kuusikut Eesti NSV Kultuuriministeeriumi aukirjaga.

● Eesti NSV MN Riikliku Kirjastuste, Põlagraafia ja Raamatukaubanduse Komitee aukirja vääriskauaaegse kohusetruu töö eest ja seoses viiekümnennda sünnipäevaga ajalehe «Pärnu Kommunist» osakonnajuhataja Ilmar Mõis.

● Pikaajalise kohusetruu töö eest ja viiekümnennda sünnipäeva puhul sai trükikoja «Valgatrükk» käsiladu Antonina Kangsepp Eesti NSV MN Riikliku Kirjastuste, Põlagraafia ja Raamatukaubanduse Komitee aukirja.

Riikliku kinovõrgu parimad

Eesti NSV MN Riikliku Kineematograafia Komitee kolleegium ja Kultuuriala Töötajate Ametiühingu Eesti Vabariikliku Komitee presiidium tunnistasid 1977. aasta II kvartali töötulemuste põhjal rajoonide riiklike kinovõrkude sotsialistliku võistluse võitjaks ning andsid Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu rändpunalipu ning esimese rahalise preemia Põlva rajooni riikliku kinovõrgu kollektiivile (direktor H. Uprus, ametiühingukomitee esimees I. Pöder).

Vabariikliku alluvusega kinodest tuli sama perioodi töötulemuste põhjal sotsialistliku võistluse võitjaks ja pälvis Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu rändpunalipu ning esimese rahalise preemia Tallinna kino «Sõprus» (direktor E. Kask, ametiühingukomitee esimees A. Volman) kollektiiv.

Märgiti Jõgeva ja Paide rajooni riikliku kinovõrgu ning Rakvere kino «Illo» head tööd.

Kutseala sotsialistlikus võistluses anti aunimetuse «Eesti NSV maakinovõrgu parim kinomehaanik» Kohtla-Järve rajooni Kurtna maakino mehaanikule V. Pihlakule ja Paide rajooni Koigi maakino mehaanik-autojuhile K. Sardisele. Aunimetuse «Eesti NSV maakinovõrgu parim abimehaanik» sai Kurtna maakino abimehaanik-autojuht J. Võhma.

ESTICA

■ Ajalehes «Kansan Uutiset» (nr. 154, 12. juuni 1977) tutvustab Camilla Kivilahti-Parland kirjutus Eduard Viiralti elukäiku ja loomingut. Kirjutust illustreerib foto E. Viiralti «Jutlustajast».

Transpordilaevaga «Sojuz-24» toimetati orbitaalarjaama «Saljut-5» kosmonaudid V. Gorbatko ja J. Glazkov. Seda tähistab 10-kopikane postmark, millel näeme kosmonaute Maa ja kosmoselaeva foonil.

Suure flaaami kunstniku Peter Paul Rubensi (1577–1640) 400. sünniaastapäeva tähistavad 5 postmarki ja margiplokk. Markidel on reprodutseeritud

FILATELISTIDELE

tema järgmised maalid: 4-kopikasel «Toaneitsi portree», 6-kopikasel «Lõvi-jah», 10-kopikasel «Kivivedajad», 12-kopikasel «Maa ja vee liit» ja 20-kopikasel «Maastik vikerkaariga». 50-ko-

pikasel margiplokil näeme Rubensi portreed XVII sajandi tundmatu flaaami kunstniku maalilt «Rubensi portree pojaga», sellest vasakul detaili Rubensi maalist «Ceresse kujul».

Juulikuus Moskvas toimunud X rahvusvaheliseks filmifestivaliks ilmunud 6-kopikasel margil on vastavast tekstist ja filmilintidest ümbritsetud stiliseeritud maakera kujutis.

KALJU SUUR. «VLADIMIR JEFIMOV PÄRAST ESINEMIST RAEKOJAS».

[Fotomälestus Vene NFSV kirjanduse ja kunsti päevadelt Eesti NSV-s].

OLI JA ON

● 28. juulil sõitis Tokiosse RAT «Estonia» peadirigent Eri Klas. Jaapani pealinnas dirigeerib E. Klas S. Prokofjevi balletti «Tuhkatriinu» ja P. Tšaikovski balletti «Unuv kaunitar». Nendel etendustel esinevad peaosades NSV Liidu Suure Teatri solistid NSV Liidu rahvakunstnikud J. Maksimova ja V. Vassiljev.

● Eesti NSV Kirjanike Liidu loominguilise lähetusega sõitis Kauk-Itta, Sahhalini saarele jm. Arvo Valton, BAM-i ehitustandritele aga kirjanik Vaino Vahing.

● Tallinna ja Tartu füüsikute oli hiljuti külas Los Alamose Teadusliku Laboratooriumi teooriaosakonna teadlane Michael Martin Nieto. Ameerika teadlane pidas siin kaks loengut laserfüüsika teooriaprobleemidest jm. ning tutvus Eesti NSV TA Küberneetika Instituudi tööga. Viimendal rahvusvahelisel protozooloogide kongressil New Yorgis käisid Nõukogude Liidu delegatsiooniga ning esinesid ettekannetega Eesti NSV TA Eksperimentaalbioloogia Instituudi protozooloogia sektori juhataja, NSV Liidu TA Protozooloogide Üleliidulise Ohinguga asepresident meditsiinidoktor prof. J. Teras, sektori vanemteadurid meditsiinikandidaadid E. Rõigas, L. Kesa ja I. Kazakova ning nooremteadur G. Lahhoina.

● 1. augustil avati Tallinnas Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi ruumes vabariiklik tarbekunstinäitus. Välja on pandud rohkem kui 500 tööd 60 autorilt. Märksa ulatuslikumalt kui eelmisel näitusel on esindatud metallitööd ja portselanimaal. Vormilt mitmekesised ja värvirikkad on klaaskunstnike teosed. Palju huvitavat võib leida ka keraamikute väljapanekutes. Näitus on kujundanud U. Ivask.

● Tallinna Kunstihoone III korruse saalis avati 3. augustil esimene selletaoline väljapanek Eesti NSV-s — nimelt geomeetrilise kunsti näitus. Esitatud on üle 40 tööd 18 autorilt (Urve Arrak, Jüri Okas, Avo Keerend, Leonhard Lapin, Sirje Lapin, Raul Meel, Vello Vinn, Aili Vint, Tõnis Vint jt.). Näitus jääb avatuks 15. augustini.

● August on üldse näitusterohke. Eesti ehtekunstist sõjajärgsetest aastatest alates annab ülevaate näitus, mis avatakse täna Eesti NSV Riiklikus Kunstimuseumis. Tartu Kunstimuseumis saab kuni augusti lõpuni vaadata muuseumi kogudest komplekteeritud väljapanekut Concordia Klari ja Peeter Ulase graafikast. 2. augustil avati muuseumis tartlase Ernst Tildo 20. surma-aastapäeva mälestusnäitus. Tartu Kunstnike Majas aga avatakse 7. augustil Maie Lukatsi keraamika ja Väike Jakobsoo tekstiilide väljapanek. Päide koduloomuuseumis on kuni augusti keskpaigani ülevaate Nõukogude Eesti maali näitus, mille on korraldanud Eesti NSV Riiklik Kunstimuseum.

● Etnograafilistel välitöödel Udmurdi ANSV-s viibisid Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi töötajad kunstnik Lembit Lepp, fotograaf Priit Härmas ja direktor Aleksei Peterson. Koostöös Udmurdi Riikliku Koduloomuuseumiga koguti udmurdi rahva etuolu kajastavaid esemeid, tehti jooniseid ja fotosid.

● Meie vabariigis viibis kontertsinemiste 7-liikmeline Moldaavia NSV vokaal-instrumentaalansambel «Kontemporanul». Ansambel andis kontserte Haapsalus, Tallinnas ja mujal. Laevastiku Tallinna Ohvitseride Majas 31. juulil toimunud kontserdil esinesid vokaalsolistid Moldaavia NSV teeneline kunstnik Boriss Filipsuk, Lidia Botezatu jt. Ansambli juhiks on Mihhai Dolgan.

● Mõnda aega oli Kuressaare lossi külastajale suletud mitu ust konvendihoone peakorruusel. Tutvuda ei saanud linnuse ajalooliselt ja arhitektuuriliselt huvitavamate ruumidega — kapiitlisaali, kabeli ja dormitooriumi ehk nn. kohtusaaliga. Nüüd on ennistustööd neis saalides lõpetatud, taastatud on ruumide keskkaegne ilme, mille need olid kaotanud aastail 1904–1912 Saaremaa rüütelkonna eestvõtte linnuses tehtud remondi käigus. Lossi ülakorruse näitusesaalis on septembrikuuni L. Kormašova keraamikanäituse kõrval avatud näitus «Etnograafilist tekstiili J. Smuuli Muuseumi varamust».

● Päide rajooni Aravete kolhoosi rahvas pidas Kangrumäe laululaval oma XII laulupäeva. Koore juhatasid rajooni tuntud laulujuhid vabariigi teeneline kultuuritegelane August Päril, Voldemar Jüris ja August Kroon ning TPedi üliõpilane Inna Kokuta, orkestreid Järeda kultuurimaja puhkpilliorkestri dirigent Koidu Liivak ja Alliku sovhoosi ametiühinguklubi puhkpilliorkestri juht Osvald Noormets.

● Eesti NSV Spordimuseum kuulutas välja teatmaterjali kogumise võistluse. Muuseum on huvitatud tödest, mis käsitlevad kehakultuuri- ja sporditegevust kohtadel, spordiseltside ja -klubide ning kehakultuurikollektiivide ajalugu, spordialade ajalugu (tehnik, treening, taajärjed, inventar, baasid jne.), väljapaistvate sportlaste ja spordijuhtide elu ning tegevust jms. Võistlustööde esitamise tähtaeg on 1. jaanuar 1978.

Rännu-
teedeltJÄNEDE SOVHOOS-
TEHNIKUMI
PEAHOONE.
K. Kermi foto

UUSI RAAMATUID

MAJAKA VALGUS.

Raamatusse on koondatud meie vabariigi tuntud ühiskonna- ja kultuuritegelaste mõtteavaldusi Lenini ideede viljastavast mõjust meie kirjanduse ja kunsti arengule, omaenda töödest ja tegemistest leninliku kultuuripärandi valguses. Kirjutistes on ühtlasi tõstatatud mitmeid kultuurielu probleeme. Kogumiku tuumiku moodustavad ajakirjades «Eesti Kommunist», «Looming» ja «Kultuur ja Elu» ning ajalehes «Sirp ja Vasar» ilmunud kirjutised. Autorid: J. Allik, N. Andresen, V. Gross, H. Haberman, K. Hallik, A. Hint, K. Ird, A. Kaal, I. Kimm, E. Maasik, E. Päll, R. Rimmel, R. Sirge, J. Smuul, A. Veimer. Kogumiku lõpuosas «Mõtteid Leninist» on koondatud V. Alumäe, P. Ariste, J. Ellarti, G. Ernesaksa, E. Hermaküla, J. Kahki, J. Kaplinski, H. Kerese, O. Lauristini, A. Lauteri, G. Naani, V. Panso, J. Räätsa, B. Tamme, H. Trassi, A. Vaarandi ja D. Vaarandi sõnavõtud. Raamatu illustreeritud reproduktseerivad eesti kunstnike loodud skulptuure ja graafilisi töid V. I. Leninist. Koostanud E. Löbu. Kunstiliselt kujundanud E. Palmiste. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 3000 eks. 92 lk. Hind 65 kop.

Rein Loodus. MÄRT LAARMAN RAAMATUKUNSTNIKUNA.

Eesti NSV teenelise kunstitegelase Märt Laarmani raamatugraafiline looming on poole sajandi vältel ilmestunud eesti raamatukunsti, ühendades alati otsinguid värskust küpse meistri kogemustega. Lühimonoograafias antakse ülevaade graafiku loomingust raamatute illustreerijana ja esitatakse andmeid tema kujundatud ja illustreeritud teoste kohta. Väljaanne on illustreeritud enam kui poole sajaga reproduktioonidega. Resümee vene ja inglise keeles. Kunstiliselt kujundanud V. Järmut. Fotod M. Laarmani. Tilt Veermäe. Kirjastus «Kunst». Trükitud 3000 eks. 72 lk. Hind 50 kop.

Юхан Смуул. ЛЕДОВАЯ КНИГА. Антарктический дневник.

Eesti NSV rahvakirjaniku Juhan Smuuli «Jäise raamatu», alapealkirjaga «Antarkti-se-reisi päevik», on vene keelde tõlkinud Leon Toom. Kaheteistkümnend trükk. Raamat sarjast «Kooliraamatukogu». Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 75 000 eks. 272 lk. Hind 51 kop.

Andres Ehin. LUBA LINNUKESEL VÄLJAS JAURATA.

Nagu raamatu pealkirgi viitab, kohtame siin ehinlikult väljapeetud sõna-, mõtte- ja nägemusgroteski pakkuva luuleilmaga. Seda üpperallitamis kannab aga tihti eluline tagamaa ning täpne keelevalist. Kogu koosneb neljast tsüklist: «Laualt lahti», «Sõrmed laiali», «Näo läbi» ja «Lilgutab end». Kujundanud Jüri Arrak. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 4000 eks. 88 lk. Hind 20 kop.

Teet Kallas. INSENER PABERITI JUHTUM.

«Loomingu» Raamatukogu nr. 27 (1023). Pildikesi psühhoneuroloogiahaiglast: «Tagasi suurte kivide juurde», «Õigus surra», «Rõimari õpilane» ning «Inseener Paberiti juhtum», mille autor lõpetab sõnadega «... üldiselt ei teata tänini kuigi täpselt, kuidas, millal ja millega haigestub inimene skisofreeniasse. Kas poleks insener

Video Podgorets. VALGE MUSTLANE.

Video Podgorets (sünd. 1934) on Jugoslaavia laste armastatuid kirjanikke. Tema sulest on ilmunud üle neljakümne raamatu: luuletusi, jutustusi ja romaane, mis on tõlgitud ka vene, ungari, tšehhi ja türgi keelde. Üks viimati ilmunud teosed on «Valge mustlane» teine osa. Esimene osa jutustab meeldejäävalt vanemateta jäänud poisit Taruno Muloni elust, tema lapsepõlvest mustlaste keskel. Raamat keskminele koolile. Vene keelest tõlkinud Holger Pukk. Illustreerinud Siivi Liiva. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 36 000 eks. 100 lk. Hind 36 kop.

Mihhail Zoštšenko. LUGUSID LASTELE.

Raamatus on antud valik tuntud vene kirjaniku Mihhail Zoštšenko (1895–1958) jutukest nooremale koolileale: «Rumal lugu», «Kõige tähtsam», «Musterlaps», «Nutikas Tamara», «Argpüks Vasja», «Hu-

VIETNAMI MUINASJUTTE.

Sarja «Saja rahva lood» kuuluv valmik sisaldab kümme muinasjuttu nooremale koolileale. Vietnami keelest tõlkinud Olga Prints. Illustreerinud Ülle Meister. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 60 000 eks. 36 lk. Hind 30 kop.

D. Finkelstein.

Sarja «Mosaik» uues raamatus leiab lugeja palju huvitavaid andmeid ainetest puhtuse kohta alates puhatamisest ajaloost ja lõpetades selgitusega, miks ei ole võimalik saada absoluutselt puhtast ainet. Autor valgustab aine puhtuse probleemi erinevaid külgi, räägib lisandite mõjust materjali omadustele jne. Saatesõna kirjutanud H. Koppel. Vene keelest tõlkinud Ralf Toming. Kaane kujundanud M. Eimer ja T. Aru. Kirjastus «Valgus». Trükitud 8000 eks. 244 lk. Hind 62 kop.

Hy Ruchlis. FOOSIKA VANNIS.

Füüsika... vannis! On see võimalik? Või on see lihtsalt paljas sõnakõlks, odavam sort reklaamvõtet, et lugejaid liigi meelitada? Ometi kõlbab «Archimedes vann» ka meie päevil omamoodi laboratooriumiks, kus teadushuvilised võivad teha toreid katseid ja ise, oma käte ja peaga, üllatavalt paljusid igapäevaelus esettulevaid füüsikaseadusi ning -printsipe taasavastada või kontrollida. Selleks aitab tõhusalt kaasa väljapaistva ameerika popularisaatori ja noorsooharja Hy Ruchlise kõnesolev raamat. Inglise keelest tõlkinud ja eessõna kirjutanud Arlentin Laissaar. Kaane kujundanud T. Allik-vee. Kirjastus «Valgus». Trükitud 12 000 eks. 88 lk. Hind 30 kop.

«KINO» nr. 14.

Vaateväljal on Riia Filmi-studio värvifilm «Perekondlik melodraama», Dovženkonim. studio sporditeemaline film «Springeri koht on vakantne», H. Ch. Andersenit tuntud muinasjutu motiividel loodud Nõukogude-Bulgaria värvifilm «Näkingid», USA kunstiline film «Valgejoonepalavik» ja Mehhiko melodraama «Seeneprovija». 16 lk. Hind 7 kop.

Maie Valt. K. E. v. BAER JA DARVINISM. Etüüd arengu- ja draamast bioloogias.

Raamatus antakse põgus ülevaade Tartu ülikooli kasvandiku, maailmakuulsalt loodusteadlase, embrüoloogia rajaja elust, tema mitmekülgsest tegevusest ning osast loodusteaduse arenguloos. Kaane kujundanud A. Mesikäpp. Kirjastus «Valgus». Trükitud 4000 eks. 176 lk. Hind 1.10 rbl.

СОЦИАЛЬНАЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА В СССР.

Sisaldab 15 artiklit. Autorid: M. Rutkevits, M. Titma, I. Toome, N. Blinov, P. Mitev, F. Filppov, N. Aitov, S. Kugel, L. Kuzmin, V. Makarski, V. Lisovski, J. Kahk, A. Koop, H. Dsiss, P. Kenkman, E. Rannik, I. Aimre, A. Kirch. Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi väljaanne. Trükitud 600 eks. 142 lk. Hind 1.21 rbl.

STUDIO ORIENTALA ET ANTIQUA II. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 416. Sisaldab viis tööd järgmistelt autoritelt: O. Klaassen, M. Tānava, L. Gumilev, U. Masing. Inglis-, saksa- ja prantsusekeelsete resümeeidega. Trükitud 450 eks. 172 lk. Hind 1.52 rbl.

ESTONIA '77. Nõukogude Eesti tutvustava kogumiku ingliskeelne väljaanne. Koostanud Vladimir Raudsepp, kujundanud H. Hiibus. Kirjastus «Perioodika» raamatukirjastamisgrupi väljaanne. Trükitud 10 000 eks. 128 lk. Hind 40 kop.

Samal. Saksa keeles. Tiraaž 10 000.

E. Pelmas. MAJANDUSMAATEATILINE MEETOD PÕLUMAJANDUSLIKU TOOTMISE PLANEERIMISEL. Kaas: T. Aru. Kirjastus «Valgus». Trükitud 2000 eks. 92 lk. + tabelid. Hind 35 kop.

K. Zelenski, V. Sentšihin. PÕLUMAJANDUSLOOMADE KAITSE MASSIHAVITUSRELA EEST. Maalilise meelepea. Tõlkinud H. Kõiv, kujundanud T. Aru. Brošüüri sarjast «NSV Liidu tsiviilkaitses». Kirjastus «Valgus». Trükitud 3000 eks. 24 lk. Hind 9 kop.

M. Karelson. SUURETÖÖDANGULISTE VEISEKARJADE KUJUNDAMINE. Kaane kujundanud V. Jersov. Kirjastus «Valgus». Trükitud 2000 eks. 136 lk. Hind 49 kop.

ПРАВИЛА СОРЕВНОВАНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО СОЮЗА ПАРУСНОГО СПОРТА (ЯРП — 1977). Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 15 000 eks. 96 lk. Hind 35 kop.

KIRJASTUSE «VALGUS» TEATILINE PLAAN 1978. Kaane kujundanud I. Pääsuke. Trükitud 10 000 eks. 100 lk. Tasuta.

«MEIE REPERTUAAR» nr. 7.

Järjekordne vihik sisaldab paarkümmend laulu sega-, nais- ja meeskooridele. Meie vabariigi heilloolajate loomingust on segakooridele antud R. Lätte «Lenini samm» (J. Becher) ja «Tunglakandjad» (H. Karmo), naiskooridele U. Naissoo «Üks laul on heitsemas» (U. Bassanzov) ning meeskooridele B. Kõrveri «Ballad revolutsionist» (V. Sokolov) ja H. Lepnurme «Kodumaale» (L. Haustov). Tõlkinud E. Alt, H. Karmo, K. Kersen, U. Kreen, I. Kross, N. Laanepõid, O. Roots, L. Tungal. Eesti NSV Rahvaloomingu Maia väljaanne. 64 lk. Hind 40 kop.

«EESTI LOODUS» nr. 8.

Sellest, mida on uut Matsalu Riiklikul Looduskaitsealal, kirjutab Arvo Miilmets, taimsetest putukamürkidest Aare Kuusik, Tartu Völla-mäest Uno Hermann, Eesti allikatest ja nende kaitses jätkab juttu Ülo Heinsalu. Numbris on antud veel Gdański Ülikooli prof. Stefan Strawiński ülevaade looduskaitsest Poolas, Vello Tohverit kirjutis «Ensüümid: nomenklatuur ja terminoloogia», kirjatükke päiklimansakust, seenlillest, kadakaste karjamaade hobustest jm. 64 lk. Hind 30 kop.

«ARTIKLITE JA RETSEN-SIOONIDE KROONIKA» nr. 4. Aprill 1977. 228 lk. Hind 70 kop.

«RAAMATUKROONIKA» I. Jaanuar-märts 1977. 166 lk. Hind 45 kop.

«SOTSIALISTLIK PÕLUMAJANDUS» nr. 14. Juuli 1977. 48 lk. Hind 25 kop.

«KEHAKULTUUR» nr. 14. Juuli 1977. 32 lk. Hind 30 kop.

«PIKKER» nr. 14. Juuli 1977. 16 lk. Hind 20 kop.

«MIS SIIN NAERDA ON?»

Zürrii koosseisus H. Valk (esimees), E. Spriit, H. Lehis, E. Vohu, T. Kall ja R. Mägar vaatas läbi karikatuuri-võistlusele «Mis siin naerda on?» saadetud 77 tööd ja otustas:

I. Määrata preemiad järgmiselt:

1. Tallinna Linna TSN Täitevkomitee auhind 100 rubla humoristlikule joonistusele märgusõnaga «L'nnalaps», autor Elle Tikerpää.

2. Eesti NSV Ajakirjanike Liidu auhind 100 rubla karikatuurile märgusõnaga «Kuku», autor Kaja Saar.

3. Tallinna Puhkeparkide Direktsiooni üks auhind 50 rubla tööle märgusõnaga «Vidi», autor Rein Lauks ja teine auhind 50 rubla tööle märgusõnaga «Zorro», autor Merle Urn.

4. Ajakirja «Pikker» auhind 100 rubla karikatuurile märgusõnaga «Rein», autor Ülo Emmus.

II. Valida välja 44 tööd 18 autorilt eksponeerimiseks näitusel «Mis siin naerda on?» Tallinna «Tantsutares» Piritatee 14.

Näitus avati 2. augustil ja nüüd võivad inimesed iga päev kell 14–20 küsida: «Mis siin naerda on?»

Samas on üleval Kaja Saare ja Elle Tikerpää personaalnäitused.

TOOMAS KALL

TUDORID, STUARTID JA CO

Esimene Tudorite soost Inglise kuningas oli Henry VII, teine aga Henry VIII.

Viimane paistis silma perekondlikkuse poolest. Olles abiellunud Aragoni printsessi Katariinaga, meenus talle kahekümneaastase kooselu järel, et varem oli ta naine olnud abielus ta kadunud vennaga, ja läks temast lahku. Abielus Anne Boleyniga. Pärast teda veel ühe tütarlapse, Jane Seymouriga, ja veel ühega, kelle nimegi ta ei mäletanud, ja veel ühega, ja veel ühega. Nõndaviisi oli tal olnud kuus naist, puudus vaid seitsmes, kelle pärast oleks sündinud habemel lasta siniseks minna.

Tudorite ja Stuartide ajalugu meenutab pahu-pidi pööratud Vana Testamenti. Seal sünnitas Aabraham Iisaku, Iisak sünnitas Jakobi, Jakob... Ja nõnda edasi.

Tudorite ja Stuartide tegelik ajalugu näeb aga välja niisugune:

Henry VIII hukkas oma naise Anne Boleyni.

Mary Stuart hukkas oma mehe Darnley.

Kuninganna Elizabeth hukkas kuninganna Mary Stuarti.

Cromwell hukkas kuningas Charles I.

James II hukkas Charles II poja, Monmouthi hertsogi.

Ning alles James II kohal katkes see veider dünastia. James II ei hukatud. Ajalugu räägib, et tema lihtsalt «visanud riigipitsati Thames'i ja lasknud ise jalga».

Samal ajal vahetusid Inglismaal mitu korda usud. Üks kuningas juurutas harda katoliiklasena ketsereid tappes katoliitsismi, teisele kuningale meenus, et pole Inglismaa muudest maadest kehvem midagi ja levitas ketsereid tappes mõnda uut, näiteks anglikaani usku. Endistest katoliiklastest tuli jälle puritaanid teha. Istus aga järgmine kuningas troonile, siis sellele ei meeldinud puritaanid üldse. Katoliiklased oluksid hoopis etemad!

Ja taas algas juba korduvalt ümberristitud inglaste ümberristimise aegandudev protseduur. Vaimulikud ajasid nende ristsetega varandusi kokku, rahvas aga vindus ja vires, kuni tuli Cromwell. Too oli kaval vend, kellel oli küll «räme ja monotoonne hääli ning veniv ja matslik jutt», ning kes «käis hooletult riides», aga kui ta oli oma rümeda ja monotoonse häälega öelnud, et «Aitab!», siis said kõik aru, et tõepoolest aitab! Cromwell seadis sisse parlamendi, edendas inglise kaubandust ja merendust. Selle eest kinkisid tänuulikud inglased tollele sünnipärasele andele Oliveri tiitli, mis seniajani ilutseb ajalooruumis tema nimega kõruti. Nõnda tasus Inglismaa oma suurmehele.

Charles II ajal läks tooride ja viigide sõjaks. Tekib küsimus, kes need sihukesed olid?

Lugejale kõige arusaadavam oleks nõõrduda tagasi ühe meie poolt üba kasutatud võtte juurde:

Toorid olid halvad, rumalad, juhmid ja tuimad inimesed.

Viigid olid sümpaatsed, progressiivsed ja väga head inimesed.

Viimaste jõuvingutuste tulemusena anti Inglismaal välja Habeas Corpus Act'i nimeline seadus. Vene lugeja! hakkaks suu vett jooksuma, kui ta teada saaks, mis asi see on... Kuid tsensuuriolude tõttu ei või me seda selgitada.

TAANI, ROOTSI JA NORRA

Neist maadest oleks parem üldse mitte kirjutada... Tõepoolest, kes neid teabki? Kes nende vastu huvi tunneb? Kindlasti mitte keegi.

Kolm suurmeest on seal olnud: Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson ja Hamsun, aga needki alles päris viimasel ajal.

Aga enne oli ainult Vasa üksi.

Ja kõik oli neil kuidagi lapsik, nagu mängult. Riigid olid väikesed ja tühiused, aga püüdesid suurte poole, matkisid täiskasvanuid: korraldasid nõndasamuti ülestõuse, hukkasid vaenlasi ja seadsid muidugi sisse reformatsiooni. Kuid neil oli kõik kuidagi lapseohtu: sõdade asemel kokkupõrked, hukkamiste asemel käkitööd.

Ja üks olnud nende reformatsiooni sihuke nagu ta oli...

ARKADI AVERTSENKO

Mis ajalugu see siis on?

POOLA

Ja Poolaga on sama lugu — ei olnud talt mingit tolku. Paistab küll, et inimesed olid arukad ja sõjamehed vaprad, aga ikkagi neil midagi ei klapinud...

Tolle aja moe järgi oli neil katoliku usu asemel mingi oma usk, aga kuidagi veider: antitrinitaariid. Mis asjandus see on — seniajani pole kellelgi aimu.

Kuningatega ei olnud kah asjad korras.

Tarvitses vaid Zygmontite kuningaliinil katkeda, kui troonile hakati kutsuma esimesi ettejuhtu-jaid: Prantsuse printsi Anjou Henrit, kes pärast vaikselt Prantsusmaale värvast lasi, mingit Transilvaania vürsti Bathoryt, Rootsi printsi Sigismundi ja paljusid teisi.

Tollastes ajalehtedes võis kergesti kohata süü-rast laadi kuulutusi:

RZECZPOSPOLITA

otsib mõistlikku, heade kommetega kuningat. Soovituskirjata eelmisest töökohast mitte ilmuda.

Piiratud inimesel võib tunduda imelik, mismoodi polnud võimalik kuningat leida?

Seletus on lihtne: «kuningas» oli ainult sõnakõlks, muud midagi. Mingit võimu polnud kuninga-tele antud. Iga mees tegi, mis heaks arvas ja seda nimetati liberum veto. Selle liberum veto pärast nutsid kuningad tihti öösiti patju märjaks...

Kõige hämmastavam on asjaolu, et poolakatel oli ka parlament (seim), kuid nende ridade kirjutaja (andestagu mulle vana Poola!) ei ole kohanud teist nii totrat asutust.

Koguneb sinna kolmsada meest ja arutavad, kuidas peaks parandama riigi heaolu. Tundub, et aetakse õiget asja? 299 meest on projektist valmistatud, aga kolmesajast, mõni kurjast vaimust vaevatud šlahtits teatab järsku: «Aga mina ei taha!»

«Aga mispärast ei taha?»

«Lihtsalt ei taha ja asi sellega!»

«Aga mingid põhjused peavad ju olema?»

PAUL RUMMO

NEUTRONHUMANISM

Kosutav oli eetrihäälest kuulda, et ometi kord hakatakse tootma humaanset relva. Nii iseloomustati nimelt Ameerika uudist neutronpomm, mis edukalt hävitab elusolendid, aga inimeste kätetöö jääb kõik ilusti terveks.

Kae seda riistapuud risti või põigiti, — imetabane värk on too neutronpomm kõigiti.

Kui selle, ütleme, Tallinnas lõhata;

Toompeal varsti võid vaimustusest õhata:

Iidne linn on terve, tip-top, all right,

ja tallinlased ise kõik kombekalt vait.

Pole muud, kui Pikk Hermanil vahetada lipp.

Ei, neutronpomm on tõesti humaansuse tipp.

Ent enne, kui hõlvatud varasid jagada,

tuleb kuidagi laibaõigused tagada.

Ehk leidureil veel täiendavat taipu.

et pärast poleks tarvis koristada laipu.

«Mingeid põhjusi ei ole. Lihtsalt ei taha!»
Ja selle kolmesajanda pärast kukkus otsus läbi! (Ilvovaiski, lk. 96.)

Kas on võimalik kirjutada niisuguse maa ajalugu? Muidugi ei ole. Selleks on ainult Ilvovaiski võimeline.*

KOLMEKÜMNEAASTANE SÕDA (1618—1648)

Kui igav see ka poleks, peame ometi tagasi pöörduma katoliiklaste ja protestantide võitluse juurde.

Meie aja inimesele on täiesti arusaamatu, kuidas saab sõdida usuliste veendumuste nimel. Niisugusel juhul oleks inimkond võinud ju kaugemalegi minna. Brünetid oleksid mõrvanud blonde, pikad lühikesi, targad rumalaid...

Aga neil aegadel oli ususõda harilik ja harjunud asi. Terved polgud kihutasid oma juhmade nõudega väejuhtide kannul ühest riigist teise, räuskasid, palvetasid, süütasid, laostasid, kiitsid (omaenese) jumalat, rüüstasid, ajasid läbi nina psalmijoru ja tõmbasid pihkusattunud muu-usulisi oksa niisama külma-vereliselt nagu praegu kaelasidet koomale tõmmatakse.

Ajalugu räägib, et pärast Kolmekümneaastast sõda tabas Saksamaad niisugune allakäik ja saabus niisugune nälg, et mõnes paigas oldi sunnitud sööma inimeseliha... Kahju, et asi sellega lõppes — nii oleks tulnud alustada! Oleks pidanud kõik need kõlupäised väejuhid, kuurvürstid ja maahärrad kinni püüdma ja sundima end neid ära sööma. Ei oleks siis maa laostunud ega ilmsüüta inimesi kinni pistetud.

Kuivõrd lihtsameelne ja kergeusklik oli varem osa inimsoost, paistab järgnevast. Oieti öelda polnud saksa katoliiklastel protestantide ega saksa protestantidel katoliiklaste vastu mitte kui midagi.

Kuid hertsog Ferdinandi selja taha ilmusid jesuiidid ja sosistasid magusasti:

«Mi-i-smoodi? Tšehhid on protestandid? Mihuke korralagedus! Mis te veel vahite? Andke neile!»

Aga teiselt poolt kargas kardinal Richelieu protestantide kallale:

«Misasja te, lollid, vahite? Pekske katoliiklasi, kuhu aga juhtub! Andke neile paras keretäis!»

Praegu saab sel kombel üles ässitada ainult kahte kõrtsiseltskonda, kusjuures kaklus kestaks kõige kauem pool tundi. Aga noil aegadel mõjus sedavõrd labane nõks tervelt kolmekümneks aastaks ja vähendas Saksamaa rahvastikku viiskümme protsenti.

Ja Issand karistas protestante ja katoliiklasi selle kolmekümneaastase lolluse eest karmilt. Katoliiklaste ninamees Wallenstein tapeti oma magamistoas, protestantide pealik Gustav Adolf lahinguväljal, ja ka kõiksugu Friedrichid, Ferdinandid ja kuurvürstid surid mitmetel põhjustel ära. Ei ole kedagi alles jäänud, kes meile sellest häbiäärsest sõjast võiks veel pajatada.

TULEMUSED

Äranälgunud riigid tulid lõpuks kokku ja sõlmisid kuulsate sinkide kodumaal Vestfaali rahu.

Tolle aja kroonikakirjutaja kinnitab, et sõdijad pooled ei tormanud kõigepealt üksteise, vaid hoopis singi kallale ja sõid esimest korda üle kolmekümne aasta kõhud täis...

Aga kui pärast maid hakati jagama, said kohtlased saksa katoliiklased ja protestandid pika nina. Prantslased ja rootslased kahmasid õiged maiuspallad endale.

Räägitakse, et üks kuurvürst, olles taibanud, milles on asi, kratsinud kukalt ja hüüdnud:

«Jah! Nüüd, kus ma olen sõdimise lõpetanud, ma näen, et olen vana loll!»

«Aga kui te pihta hakkasite, siis olite noor loll!» naeris prantslane.

Ning kõik kohalviibinud välismaalased said kaua ja laginal naerda...

* D. I. Ilvovaiski (1832—1920) — vene ajaloolane, kelle kahel esimesel monograafial oli teatav teaduslik väärtus, kes aga hiljem pühendus ametliku ajaloo ja nikute kirjutamisele (Nõukogude Ajaloosüklopeedia, 5. kd., 796. veerg). — (Toim.)

(Järgneb)

Индекс 69786

«СИРП И ВАЗАР»

(«Серп и молот»)

TOIMETAJA

E. TINN

TOIMETUSE KOLLEGIUM: V. GROSS, K. IRD, J. KAHK, K. KIISK, J. KOHA, M. PORT, A. PÄIEL, L. REMMELGAS, A. TAMM, I. TORN, P. UUSMAN ja D. VAARANDI.

Toimetuse: 200 001 Tallinn, Estonia pst. 6 (õuemaja II korrus), postkast 388. «Sirp ja Vasar» ilmub kord nädalas. Tellimishind kolmeks kuuks 96 kop. Üksiknumbri hind 8 kop. Väljaandja kirjastus «Periodika», Tallinn, Pikk t. 73.

«Сирп и вазар» («Серп и молот») орган Министерства культуры и творческих союзов Эстонской ССР. Издательство «Периодика», Tallinn, ул. Пикк. 73. ЕКР Keskkomitee Kirjastuse trükkkoda, Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

MB-05874

Maht 4 trükipoognat. Tiraaž 55 000.

Tell. nr. 2532

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10